

408
P 20
1960

IRODALOM
MŰVÉSZET
KRITIKA
TUDOMÁNY

26-23

Palócföldön

PALÓCFÖLDÖN

IRODALMI—MŰVESZETI—KRITIKAI—TUDOMÁNYOS
ANTOLOGIA

KIADJA:

A NÓGRÁD MEGYEI TANÁCS VB MŰVELŐDESUGYI OSZTÁLYA

Felelős kiadó:
NEMETH LASZLÓ

Felelős szerkesztő:
CSIZMADIA GEZA

A borítólapot tervezte:
CZINKE FERENC

E. 1982.

E. 1974.

E.L. 1969.

ELŐSZÓ

Régi adósságunk törlesztésének szülte ez a kiadvány, amelyben megszólalnak megyénk írói és az irodalom iránt kedvet és tehetséget érző fiatalok. Jelentős lépés ez kulturális fejlődésünk érdekében, amely fejlődés a múltból ránkmaradt örökség felszámolásáért folyik. A kapitalista Magyarországon, ha szellemi sötétségről, kulturális elmaradottságról esett szó, Nógrád megye mindig az elsők között szerepelt. A gazdasági elnyomás hatványozva jelentkezett a kulturális elnyomatásban. Ezen az a tény sem változtat, hogy megyénk a magyar irodalom nagyjai közül magáénak, vagy közelállónak mondhatja Mikszáth Kálmánt és Madách Imrét. Éppen az ő munkásságuk világítja meg legjobban azt a nagy szakadást, amely az egyszerű dolgozó — a munkás és paraszt — kultúráltsága és a „felsőbb rétegek” kultúráltsága között volt.

Mindez persze már a múlté. A talóc ma már nemcsak annyit tud, hogy az eső elől a fa alá álljon, hanem kultúrsumjának kielégítésével egyre gyorsabban halad a műveltség elsajátítása felé. Az eddig elért eredményeknek számos állomása és eszköze volt. A kultúra magja számára jó termőtalajnak bizonyult megyénk dolgozó népe.

Megyénk kulturális arculata most van fordulóban, hogy véglegesen győzzön a régi felett és újat alkotva virágozzék. E serdülőfélben levő kultúrát igen hasznos dolog segíteni, szépíteni, mert hatásában, eredményében az emberi alkotókészség kibontakozásához vezet az élet minden területén. Ehhez járul hozzá irodalmi életünknek ez a próbálkozása, amely most napvilágot lát.

A kultúra legfontosabb tartalma a tudomány, a technika és a művészet. Közülük az irodalom az, amely a tömegek számára a leghozzáférhetőbb. Ezért kell üdvözölni ezt a kezdeményezést teljes szívből és ezért kell támogatni minden erőből.

Bonyolult és nehéz feladat vár a megyénk irodalmi hagyományait ápolni akaró és még inkább az új irodalmi életet megteremteni akaró írókra. Kritika tárgyává kell tenni a régi valóságot és hitet kell tenni az új valóság mellett. A dolgozó nép gondolatvilágának sajátosságait ismerve kell tolmácsolni az ember mindennapi tevékenységét úgy, hogy az gazdagítsa érzés- és gondolatvilágát.

Az emberi munkát kell az irodalom alapjának tekinteni, amely sokkal érdekesebb és jelentősebb, mint az ember története. Korunk teremtő akaratát kell ábrázolni, amely elsősorban a munkásosztályban testesül meg. Ezért kell nap, mint nap tanulmányozni a valóságot, hogy ennek hű tükörképe legyen az irodalom. Ezért vállalkoznak nehéz és bonyolult feladatra a kiadvány szerzői. Ma még korai volna véleményt mondani a siker lehetőségéről, annyi azonban már látszik, hogy jó úton indult el ez a nemes tevékenység. A múlttal szembeni gyűlöletkelés és a jelenhezvaló ragaszkodás csendül ki a sárokból és ez jogosít fel a bizakodásra.

A vállalkozás azonban nemcsak nehéz és bonyolult, hanem felemelő küldetés is. Egyet jelent a forradalom becsületes szolgálatával, a művészet területén. Embert formálni, az ember érzésvilágát gazdagítani felemelő érzés. Ez kell, hogy serkentse mindazokat, akik megyénk irodalmi tevékenységének kialakításán fáradoznak.

Az író dolga, szokták mondani, könnyebb, mint a munkásé, mert az író a tettet változtatja szóvá, a munkás pedig a szavakat tette. Ez igaz. De a jó író képes a szavakat tette változtatni és ezzel ezt a nehezebb munkát is elvégezni. Erre akkor válik képessé, ha szétéphetetlen szálak kapcsolják össze a fizikai munkát végző dolgozókkal, ha megismeri a munka lázában égő, szocializmust építő munkásosztályunk életét.

Igy válhat ez a próbálkozás új, születő kultúránk szerves részévé, járulhat hozzá a kultúra fejlesztéséhez. Régi igazság, hogy minden téglá, amit a kultúra építéséhez adnak, az emberiség céljait szolgálja. Talán minden túlzás nélkül vallhatjuk, hogy megyénk kulturális életének ez az új színfoltja egy ilyen téglá a dolgozóink kulturális felemelkedéséért vívott harcban. Hogy méreteiben mekkora ez a téglá és milyen súlyú, eldönteni az olvasó dolga. Annyi azonban bizonyos, hogy már megvan a helye a kultúra épülő házában.

Kivánunk a kiadvány minden önzetlen dolgozójának további sok sikert és kívánjuk, hogy legyen ez a kezdeményezés a megyei írócsoport létrehozásáért folytatott tevékenység első szárnybontogatása.

Salgótarján, 1960 május 16.

VONSIK GYULA.

GERELYES ENDRE:

SZÉGYEN

Kiértem a ritkás, szálerdei részből, s rákanyarodtam a Csigásforrás felé vezető mélyútra, melynek alját hatalmas fehér kövek tarkázzák, s úgy merednek elő a vörös agyagból, mint letépett húsból a csontok. Igazi „nedves” szakasz ez, s amíg az ember a háta mögé tologatja ezt a három kilométeres zihálót, facsaró víz lesz az inge. Oldalt, az út fölött, rőzsehalmok állnak, s ha egy-egy pillanatra az ösvény feltornázza magát a föld színéig, jobbra, balra nagy fekete foltok látszanak, égési sebek a föld testén. Elhordott boksák nyomai ezek, évtizedekig nem nő rajtuk a hosszúszerű erdei fű. A hátamon fél mázsa krumpli, só, liszt, konzervek, miegymás.

Mindeddig frissnek éreztem magam, a teher még keilemetlen sem volt. Ez azonban nem az igazi erőpróba, inkább valami belső összeszedettség következménye. Pedig erős iramot kellett mennem, hogy én érjek a Csigás-forráshoz elsőként. A dolog eddig szépen haladt, magam vagyok, Szokács lemaradt. A komoly mérce azonban most következik, ez a kegyetlen ösvény, ez a három kilométer. Némi támpontom már most is van. Amikor először jöttem ezen az úton, össze-vissza talán 40 kilóval, már itt a mély út kezdetén úgy éreztem, nem megy a dolog, nem bírom tovább. Most erről szó sincs, az egyhónapos tuskózást elkönnyvelhetem a bevételi oldalra. Persze más egy nyugodtan emelkedő dűlőút, és más ez az átok. Most is alig mentem száz métert, óvatosan tapogatózva a kövek között, amikor meghallom a fáradtság még halk, de egyre erősödő hangjait. Melegítőben és tornacipőben jöttem, nagyon kell vigyáznom a bokámra. Úgy lépkedem az alattomosan mozduló kövek tetején, mint egy tojástanócs, s mert mindig lábujjhegyre nehezedem, a lábaim kezdenek kidőlni.

Először a térdem jelez. Pontosan olyan érzés, mintha minden sima mozgást biztosító anyag elpárolgott, elszívárgott volna, s most egymást horzsolva, és koptatva, kintlódva forognának a térdizület csontjai. Szinte hallom keserves csörgésüket, csikorgásukat. Ez a nyavalyás fáradtság a combokban terjed tovább, de egészen másfű fájdalom formájában. Ha az efajta megfigyelésekben örömet lel valaki, ez némi változatosságot is jelent. A felsőcomb végighúzódo, hosszú, háromszög alakú izmok óhajtanak rostonként széjjelmálni, de ha ezt nem lehet, legalábbis szerterepeszteni a bőrt, kibukkanni, s némi friss levegőt szívni. Néhányszáz méteres kapaszkodás után ezt a szólamot veszi át a lábszár. A szaggató, tépő, görcsösen hullámzó fájdalom itt megállapodott. otthont alapít, berendezkedik, s mint egy félmaréknyi izzó parázs, rendületlenül fészkel a lábszáramban.

Természetesen korántsem szigetelődik a dolog csak ide, erre a testrészre Derékam és vállam is részt kér ebből a rosszindulatú szimfóniából. A mélyút egyharmadán lehetek, midőn megkezdődik a „letörök a derekam” — korszak. Pedig a terhelés a lehető legjobb, tulajdonképpen két zsákot viszek, egy széleshevederű, szorosra szijazott hátizsákot, és egy általvetővé kiképzett, közönséges daróc alkotmányt, amely közepén összesodorva himbálódzik, csak saját súlyától rögzítetten, a zsák tetején. A magazinós nem látta akadályát annak, hogyha útközben pihenünk, egymás csomagját újra rendbehozzuk, melynek egyszerűségében furfangos szerkezetével egy ember nem boldogul. Közöttünk azonban pillanatnyilag oly teljes az egyetértés, hogyha a másik belégebéd, akkor sem nyújtuk ki egyetlen ujjunkat sem e célból. A súly pedig súly marad a legésszerűbb málházás mellett is, és ezen a hordszíz sem segít. Egyideig megváltóként ünnepelték, de az öregebb szlovákok, akik már kiábrándultak belőle, akkor is ellene voltak. Az egésznek a lényege az, hogy a teherre még egy szíz kapcsolódik, amit az ember a homlokával feszít meg, és mentesíti vállait. Ez is jó, egy bizonyos terhelésig. Én csak azt tapasztalom, hogy nyakam minden izma kétségbeesetten kidagad, mintha egy fojtogató kezét parirozna, s közben képtelen vagyok szabadulni a gondolattól, hogy ez a rohadt szíz a fejemet komótos, böles lassúsággal, de hallatlanul biztosan, belépasszírozza a vállaim közé. Ezért sürgősen kikapcsolom, s ekkor a hevederek szakadnak kétszeres súllyal a vállamra, s hétszentes vastagságukból pillanatok alatt cukorspárgává cingárodva, a vállamat kezdik gyötörni.

Rigók füttyögnek, zsong a rekettyés, kék az ég. Meleg, tiszta nyári reggel van, ha jobbra pillantok, a Muzsla remegő csúcsát látom. Baloldalt nincs kilátás, zöld bozóttal húzódik.

A hasizmaid csöndesen remegnek: az állandó igénybevételtől, s hátul, pontosan az oldalam közepéig, pokolian fáj a derekam. Lassan úgy érzem, testem egyetlen, tapintható fáradság-halom. A nap — tizenegyre jár az idő —, pontosan az arcomba süt, s ha a fejem fordítom felé, az agyvelőmet melegíti. Izzadok, csikorgatom a fogam a hanyagságom miatt, félmeztelen kellett volna nekivágni az útnak, s a hevederek alá gyúrni a melegítőkülsőt. Hajnalban, amikor a telepről elindultunk, még hűvös volt, jól esett, de az élelem felvételezése után, Szuhapatakon sem vettem le. Szomjazom. Egy pillanatra az is megfordult a fejemben, hogy marhaság volt erre az istenhátamögötti telepre jönni, de ezt már ismerem, ahányszor nehéz volt, mindig ezt hajtogattam, már nem veszem az ügyet komolyan. Az biztos, hogy nem egy kéjútazás. Az erdőgazdaság legeldugottabb munkahelye, még út sincs hozzá, egyszerűen nincs útja, a legközelebbi szekérvány 4—5 kilométerre van, a műút a kétszeresére. Akik ott dolgoznak, úgy egyeztek meg az erdészettel, hogy maguk hordják fel az élelmet, s ezért fizetik a teljes munkanapot. Másfél óra az út le, kettő és fél fel, utána alvás és kártya, de nincs ez túlfizetve. Húszan vagyunk, s hetenként kétszer jön két ember.

Elértem az elágazást, innen a kékvörös jelzés Szilvásd felé kanyarodik, Csigásforrás cirka egy kilométer még, kétezernél is több lépés, állandó kapaszkodóval. A szomjúság már igen kellemetlen. Hajdan megtanultam ama arany szabályt, miszerint orrunkon vegyünk lélegzetet. Lehet, hogy az én orrüregem kicsi, de úgy érzem, hacsak itt szedném a levegőt, pillanatok alatt megfulladnék. Tátott szájjal lélegzem, s a bezúduló meleg levegő kiszikkasztotta szájpadrólásomat, s amint megtapogatom a nyelvemmel, mintha egy testembe illesztett műanyagdarabot simogatnék. A verejték végigcsurog a hátamon, gyülekezik a derekamnál, s betetőzve kőnjaimat, legalább négy helyen viszketni kezd a testem.

Kíváncsian, és kicsit félve figyelem magam. Az akaratérő nem minden, tapasztaltam ezelőtt három héttel. Lehet valaki kemény legény, megy, küszködik tovább, de csak egyetlen pontig, amíg fizikailag bírja. Azután összeesnek, s noha akkor sem az akaratérővel, a szándékkal van baj, egyszerűen nem tud tovább menni, moccanni sem bír. Persze, a dolognak fázisai vannak s a teljes kikészülést megelőzik az izomgörcsök, látási zavarok, azután az öntudatlanságba torló gépies gondolkodás. Erzem, hogy nincs komoly baj, amíg az ember nevetni tud saját baján, addig semmi hiba. Ma már tudom, hogy a testi kondíció roppant lényeges, de ez sem minden. Amikor első nap abbahagytam a tuskószedést, éppen hogy sikerült bevánszorognom a sátorba és nagyon szégyelltem magam. Ezt sem tenném többé. Világos, hogy minden új munka új izomcsoportokat vesz igénybe, hogy amíg meg nem edződik, újra és újra fárad.

Tudtam, hogy ez a hónap új munka lesz, azt is, hogy fásasztani fog, de hogy így elgyalázódjam, azt nem sejtettem. Akkor gondolkodtam azon először, hogy elmegyek, visszaszököm, s éjjel, a szénával töltött zsákon sokáig fontolgattam, mit tegyek. Két szó miatt nem jöttem el, majdnem véletlenül ragadtam ott, úgy, ahogy odakerültem. Ez az egész munka úgy kezdődött, hogy jól akartam éreztésgizni, mert egvetemre jelentkeztem, és alaposan beleavágtam. Sokat tanultam, sokkal többet, mint szoktam, a dolog rendben zajlott le, úgy, ahogy terveztem. De ezután két mérkőzést is elvesztettem, és nem is erős ellenfelek vertek meg. Az egyiket kihíztam pontozással, másik vasárnap kiűtöttek, egyszerűen nem működtek reflexeim, nem bírtam idegekkel. Megijedtem, s futottam az orvoshoz. Idegkimerültségről beszélt a doki bácsi, feltétlen kapcsolódás, kemény fizikai munka. Hát nekem kapóra jött a diagnózis, akkoriban olvastam Csernisevszkij „Mit tegyünk?”-jét, aki szellemi ember létre hajtó vontat, fát vág, fekete kenyeret eszik. Persze, azonnal a favágásra gondoltam, gyönyörű dolog lehet hatalmas fenyővel birkózni, diadalmasan hallgatni a recsegve lezúduló óriások estét, s egyetlen fejszével szembeállni a dzsungellel, férfimódra. És nem közbömbös, hogy az ember a hallatlanul egészséges munkakörülmények, s a nehéz munka miatt, kötélművekkel térhet vissza a civilizáció vattarendszerébe. Azonnal jelentkeztem az erdőgazdaságnál, ahol közölték velem, hogy nyáron nincs ugyan fadóntás, de mehetek tuskót szedni. Ha lúd, legyen kövér, a legelhagyottabb helyet kértem. Így kerültem a Perjéstetőre.

A telep öt katonai sátor volt, vízközelben felverve. Egy nagyobb tisztás végében feküdt, jóformán a sátrák mellett futott egy hatalmas, négyszáz-

méteres, meredek lejtő Sasvárad felé. Ezen a lejtőn feszegettük, szaggattuk a tuskókat, megköbméterezték, s boksába raktuk, faszén lett belőle. Ez volt a munka.

Lenn tájékoztattak. Nem is a munkától, inkább az emberektől tartottam. Uzbencék, bizonyára szakállas, faragatlan alakok, bagóznak és verekszenek. Mondom, az emberektől tartottam, de olyan gyönyörű reggelen értem fel — egy négykilós oldalzsákkal —, hogy egyszeriben megvigasztalódtam. Csupa derű voltam, amint beléptem az „Iroda” felirással ékes sátorba. Köszöntem egy hatalmasat — gondoltam, ezt szeretik —, szétnézegtettem, de nem volt ott senki. Alltam, a lábam változtatva, míg nem jött egy kötényes bácsi, csupavér kézzel. — No — gondoltam —, itt az első medve s recsegve megmondtam neki, hogy a munkavezetőt keresem. Nézegetett egy darabig, már rosszul éreztem magam, úgy fűrkészett, s megszólalt végül:

— Mi az, be van maga rekedve? Mi a fenének ordít?

Éreztem, hogy piros lesz a fülem, kinyögtem, hogy mit akarok, még egyszer.

— Hát akkor menjen le a vágásig, most ott dolgoznak, s keresse bátran Kovács Marcellt. — S mutogatta a faggyas, véres kezével az irányt. Meg szerettem volna kérdezni, hogy ő-e a szakács, mit főz, valami ilyen hülyeséget, de hogy szólíthattam volna, nem tudtam, mi itt a szokás. Maga a szakács? A nagyapám lehetne, így foghegyről kérdeztem; de azt meg, hogy szakács tetszik lenni, marhaságnak éreztem. Hagytam a fenébe az egészséget. Mornogtam valamit, s mentem lefelé. Olyan volt az öreg apó fehér szemöldökével, hajával, és barna arcbőrével, mint egy vattamikulás.

Leereszkedtem a tetőről, s kerügetve a rekettyét, gödröt, nézegettem, hol lehet Kovács Marcell? Közben ahogy ott térferegtem, néztem azt is, mit dolgoznak. Először körülássák a tuskót, kiszabadítják a gyökereket, s ha kicsi, nekimennek egy rúddal, egyszerűen kifeszítik, mint egy zápfogat, ha nagy, fejével elmetszik a kapaszkodóit, ékkel széthasogatják, szerteszaggatják. Kérdőzősködéseimre végül egy négyes csoporthoz igazítottak, akik egy kölöncöt feszítettek, hogy csak úgy nyögtek belé, s meg-megcsúszó cipőjük horzsolta, turta a faforgácsos földet.

— Jónapot! — mondtam. — Kovács Marcellt keresem.

Rám sem néztek, erőlködtek tovább. Medvéik — gondoltam —, elvadulnak, megszörösödnek. — Kovács Marcellt keresem, a művezetőt.

— Miért? — Azt mondja az egyik. — Maga mit gondol, hány Kovács Marcell szaladgál itt?

Bosszantott a csípős nyelve, meg szégyenkeztem is, hogy már két „falsot” fogtam, s mind a kettőt észrevették.

— Tessék — lépett elé a egyik —, én vagyok Kovács Marcell, no.

En megmondtam, mit akarok, mutattam a felvételi papírt. Hunyorgó szemmel nézte, afféle kemény kis borsember volt, az orra olyan vékony, mint egy késpenge, két szeszinű szemöldök felette. Amíg leste a papírt, állandóan rámpillangatott, de csak egy-egy másodpercre, s újra a papírt nézegette.

— Jól van — azt mondja —, hát csak jöjjön velem. Majd ide iparkodjék vissza. Jóska — fordult a három álldogáló felé —, új ember jött, majd fogjátok közre.

Megnéztem én már akkor magamnak azt a legényt, aki először szól, sűrű, fekete hajú ipse volt, turcsi orral, olyan bikanézéssel mustrálgatott engem, dehát elég sok haragosnézésű fiút láttam én már, kesztyű-közelen benn a szorítóban, gondoltam, nézz csak, nézd ki a szemed, ha ez jó neked. Mentem Kovács után, aki átizzadt barna ingében úgy ugrált előttem, mint egy mezei nyúl. Egyik kezével térdére támaszkodott, a másikkal evezett hozzá. Fent beírt, rovatot nyitott nekem.

— Ismeri a munkát?

— Persze — mondok —, dolgoztam már irtáson.

— Látom — mustrált végig —, mert hogy ez nem irtás, hanem vágás, no.

— Szóval, dolgoztam már ilyesmit.

Ez nem volt igaz, de átnéztem egy erdészeti szakkönyvet, amikor feljöttem ide. Hazudtam egyet. Gondoltam, így nagyobb a respekt.

— Jó. Akkor adok szerszámot, s beállhat.

Kaptam egy keskeny hasilófejszét, vasékeket, s egy nyolckilós pörölyt. Kezetfogtunk és megütközve figyeltem, hogy letegez. Valahogy úgy éreztem, vesztettem önmagamból. Amíg a nevem nem volt a papíron, megtisztelt, magázott, most mintha rabszolga lettem volna, az istenit. Elintéztem azzal, hogy az apám lehetne.

— No, öcsém — kezdte, s ez ütött meg —, nyomd, amíg birod. Nézd csak itt brigádban dolgoznak, kibújni nem lehet. Napi egy köbméter. Idehallgass! — szolt utánam az ajtóból. — Itt már járt egy-kéi diák, de eltűnt mind, mint a nyúl a zabbán. Meddig akarsz maradni?

— Egy hónapig.

— Hát ha kihúzod ezt a hónapot, nem fog ártani neked.

Amint vállamon a szerszámokkal lefelé bukácsoltam, rosszul éreztem magam. Szótlanak, barátságatlanul fogadtak, kezét egyik se nyújtott. Kovácson kívül, de ő meg gyanakszik, hátha ellógok én is, taknyosnak tart. Az a fekete pasas az nem lehet többb huszonegynéhány évesnél, de azzal előbb-utóbb tengelet akasztunk, ezt én érzem, mint hangya az esőt.

A brigád szótlánul fogadott, mogorván. Hogy szólítsam őket? Szaktárs? Szaki, vagy elvtárs? Sehogy, megint nem lett belőle semmi, álltam a lábamhoz eresztett fejszével, kalapáccsal, elhagyatottnak éreztem magam. Nem tudtam mihez kezdeni közöttük, míg az egyik meg nem szánt, s szolt egy-két szót. Kikerestünk egy tuskót, s nekiállt az ásóval magyarázni, mit hogyan tegyek. A többiek álltak, néztek. Talán őt várták, mondtam hát, hogy hagyja abba, majd én elintézem ezt magam is, köszönöm szépen. Erre rámnézett, megvakargatta a bozontos, vörösös szőrt a mellén, s otthagytott, mint Krisztus a vargát. Majd én megmutatom néktek. Ezen a napon ért a szégyen első hulláma.

En most nem a szemérmes, némi arcélénkítő, apró restelkedésekre gondolok, amikor a szégyent említtem, hanem arra a keserves, majdnem aljas érzésre, ami szerencsére ritkán, de mégis jelentkezik mindenki életében. S akit meglátogat, az úgy érzi, ott, abban a pillanatban meg kellene halnia, elvesztette önmaga előtt a jogot arra, hogy tovább éljen. Rettenetes érzés. En eddig a nyári hónapokig, bárhogyan kutatok is az emlékek között, úgy tudom, csak egyszer szégyelltem magam igazában. Tízéves voltam akkor, az egész az elhúzódo frontot követő első nyáron történt. Tuzáék akácfaán. Akkoriban szovjet katonakórház volt a kastélyban, az utcánkban is lakott egy katonaoorvos, egy nagyon szép, fiatal feketehajú nő. Sűrű szemlödőke volt, olyan sűrű, hogy nálunk szokatlan is, és nagy, fekete szemmel nézegetett maga körül. Roppant tisztelettel környezetük, mert néha felcsatolta a pisztolytáskáját. Engem különösen szoros szálak fűztek hozzá, mert egyszer megsimogatta a fejemet. A délutáni fürdés részleteiről beszélgettünk, amikor előtűnt a Mészáros Lázár utca sarkán. En elhatároztam, hogy dűlőre viszem a dolgot, egyetlen gyors csapással elfoglalom szívét. Ecélből villámsebessen felmásztam az egyik japánakác első vízszintes ágáig, s úgy időzítve a dolgot, hogy a produkció teljes szépségében bontakozzék ki, csináltam egy haskelepet. Nem számoltam azonban Németh Zoli luciferi tulajdonságaival, aki a városrészt elismert hazudozója és intrikusa volt. Egyszóval, amint a doktornő kellő távolságra érkezett, befejeztem a kelepet és egy fészekkel szerettem volna megkoronázni az ügyet. Ezért egy tökéletes függeszkedést végeztem, amelynek kellős közepén odaugrott Németh Zoli, és lerántotta a gatyámat. Ott lógtam ég és föld között, mint egy leleplezett emlékmű és hallottam, amint a doktornő egy hatalmasat nevet. Ekkor éreztem először azt a kibíratatlan, tébolyító, igazi szégyent. Úgy gondoltam, nincs helyem többé a földön, ott akartam maradni a fán. Később lejöttem, összeverekedtünk, elmentünk fürödni, akkor át-estem a dolgon, de amint visszaemlékszem, ma is megcsap ez a megátkozott hangulat. Tizennyolc éves koromig többé nem is szégyenkeztem. Ezen a nyáron azonban olyan géppuskasorozatnyi adagot kaptam, hogy nehéz volt kihevernem.

Nekiálltam a tuskónak és tempósan, lendületesen, mint otthon, ásni kezdtem. A dolog azonban nem ment. Rengeteg apró gyökeret kellett elszagatnom, melyek úgy tartották az egyébként porhanyó földet, mint a vasbeton. Amikor eljutottam a gyökerekig, tovább nehezedett az ügy. Az ásó gyakran beszorult, beakadt a fába, megrekedt. Órákig kínlódtam, amíg egyetlen nyavalyás tuskót kiszabadítottam, vágásra hoztam. Nekimentem a fejszével és örültem, hogy itt a munka java. Meglendítettem és lecsaptam, de nem mart a fába, mert a rugalmas, kemény, alig sebzett fagyökér visszadobta. Sokat nyavalyogtam, amíg rá-

jöttem, hogy nem szabad kiszedni a gyökér alól a földet, s oldalról, ékvágással kell elmetszeni. Egy jókora példányba kapaszkodtam, s mire minden gyökerét elmetstettem, Mikulás bácsi ott fenn, baltafokkal újra megütögette az ágyúgolyó hüvelyt, vége volt a napnak. Ott álltam egy körülmetszett, teljesen ép tuskóval, s negyedrészt sem szedtem össze a normának. Nem mentem a többiekkel, nekiálltam, megpróbáltam szétverni, beőkeltem, s csapkodtam a porölylyel. Estére megtudtam, hogy a fa legrosszindulatubb része a gyökérközéleben van. Fönn a szálak egyenesen futnak, itt átcsapnak egymáson, összekúszálódnak, befonják, s szövevényükkel erősítik egymást. Egyedül dulakodtam ott a szürkületben, s munkám gyümölcse néhány kisebb-nagyobb darab volt, melyeket lehasogattam, jóformán lerágtam a töről. A kezemet feltörte a kalapács, mert amint vas csapott vasra, számtalan remegés futott végig a vibráló szerszámnyélen, és én görcsösen markoltam a kalapácsot. A vállam és a hátam sajgott és nagyon éhes voltam. Fel kellett mennem és mint az ebédnél, Mikulás bácsi most is ide nyújtotta a csajkát, kimért egy adag pörköltet. A többiek csoportokba verődve, „bandákban” ültek a földön, s hol innen, hol onnan, óriási nevetés harsozott. Egy fának támasztottam a hátam, kanalaztam a levest, s néztem a völgyet. Valahol, innen vagy húsz kilométernyire, otthon is vacsoráznak. A borókák mozogtak a szélben, olyanok voltak, mint egy-egy apró manócska. Egyszerűcsak megáll mellettem az a leketehajú, vállas, szépenfésült fiú, és azt mondta:

— Idehalgasson, fiatalember. Nekem nincs semmi kedvem magára dolgozni. Láttam, mit piszmogott egész nap össze. Itt melózni kell ám, nem nagyképűsködni!

Bement a bakok közé, én meg letettem a kanalat, s néztem a csajkában párolgó húsdarabokat. Mit tehettem volna egyebet? Nem tudom miért mondta, hogy „nagyképűsködni”, de itt tényleg dolgozni kellene, és én nem tudok. Nem tudok dolgozni...

Ez volt ez első porció...

Az ösvény már nem kavarog vég nélkül előttem, tetején meglátom az eget, itt a forrás. Apró tisztáson egy alacsony bazaltfalból, csövön csorog a víz. A kövek közeit megfugázták, nagyon takaros, mint egy meseházikó. Amikor először jöttem élelemmel a hátamon erre, nem láttam semmit. Megállok a teherrel, vizsgálgom magam. Fáradt vagyok, de csak annyira, hogy kétperces álldogálás után indulhatnék is tovább. A lábaim pihenőhöz jutnak, a fájdalom eltűnik, a hátam is csak csöndes, meleg zsbongással észleli a terhet, csupán a vállam vágja változatlanul a heveder. Kikapcsolom, s mindkét zsákot leeresztem. Most már szükség lesz Szokács segítségére, az egész terv többek között, erre is épül. Egyébként fázom ettől a kibéküléstől, nem tudom, Kovács módszere bevág-e. Ő szölt, hogy Szokács jön le, s j'j'jek vele én is. Nagy derbi volt ez a feljövétel feltétlenül meg kellett előzőnom, nekem kellett előbb itt lennem, az első utunk miatt. Az egész dolog úgy jött össze, hogy meg akartam mutatni, érek azért valamit. Az élelemhozásért nem törte magát senki, gyakran jelölni kellett, s az önként jelentkezőket szívesen látják. A negyedik, vagy ötödik napon zajlott le a dolog, akkorra rájöttem már egy csomó fogásra, megvolt a köbméter, ennek a Szokácsnak akartam megmutatni, hogy vagyok olyan legény, mint ő. Azóta nem szölt ugyan egy szót sem, de éreztem, hogy utál, hát én sem sündörögtem körülötte. Amikor megtudta, hogy együtt megyünk, odajött hozzám és azt mondta:

Nézze, — nekem ellenszenves volt az is, hogy úgy énekel, affektál, úgy beszél, ahogy a haját fésüli, — én nem vagyok ápolónó, ha kikészül, nem csinálhatok magával semmit, értjük?

— Bizza csak rám azt a kikészülést, szakikám!

Az ujjával megütögette a trikómat.

— Jegyezze egyszer s mindenkorra meg, én nem vagyok magának szaki. Szokács Józsefnek hívják.

En akkor úgy utáltam már, hogy köpni tudtam volna, s megint mocorgott bennem, hogy visszalépek, de azután nem tettem. Meg álltam meg, hogy ne válaszoljak neki, értse, ahogy akarja.

— Ne féljen, ezt nem felejttem el.

Igy indultunk. Másfél órát mentünk egymás sarkában, de egy pissenés nem esett. Felmá'háztunk, s Szuháról visszafordulva éreztem, hogy gyorsabban indul a szokottnál, választhattam, hogy lemaradjak, s beismerjem, hogy feladtam, vagy lépést tartsak velem. Mentem utána egyre nehezebben, tiszta golgotajárás

volt az egész. Még a mélyútra sem kanyarodtunk, már úgy éreztem, szétszakad a hátam, s közben állandóan énekelgettem magamban, hogy „este van már nyolc óra, ég a világ a boltba”. De csak ezt a két sort. Később abbahagytam, s akkor a sarkát nézegettem, hogyan emelgeti, s teszi föl-le, föl-le. Azután már ezt sem láttam, hányingerem volt, s a forrásnál összeestem. Amikorra én felértem, ő már kipihente magát, fölállt, odajött fölem, megnézett és elment. Megpróbáltam felemelkedni, vergődtem, belekapaszkodtam a fűbe, de nem ment, pihennem kellett. Később mozdítgattam a zsákot, de nem volt egy szemernyi erő sem a karomban, sem a derekamban. Egyszer fölemeltem, vagy egy méterre, de leejtettem, s azután már ez sem ment. Lefeküdtem a zsák mellé a földre, teljesen örült módra viselkedtem, beleharaptam a fűbe és sirtam.

Ez egy új „nem lehet továbbélni”-pillanat.

Később Gordos és Harangozó János bácsi lejöttek, bevitték a csomagot s be-támogattak engem is.

Nézem a helyet, ahol három hete feküdtem, odatettem a zsákot, s most nem tudtam megállni, megpróbálom, megemelem. Jön. Nem könnyű, de engedelmesen mozdul. Lehajítom, vissza a másik mellé. Kibontom a hátizsák zsebét, rum van benne és cigaretta.

Az egész dolog Marcel bácsi haditerve volt, a verekedést követő napon pat-tant ki serény agyából. Munkaidő közben hivatott. Sejtettem, hogy komoly az ügy, nem szokott ő senkit hivatni, elmegy és megkeresi. Bementem a sátrába, köszönök, leültetett. Előtte ácsccruza és papír.

— Halljam, mi volt az a cirkusz tegnap?

— Összverekedtem Szóráccsal. Régóta utáljuk mi egymást. Ennyi az egész.

— Mondd, no!

— Tegnap kioldózott a papucsom zsinórja, leültem megkötni. Ez a strici odalépett, röhögött, és azt mondta: Mi a csoda, már dolgozni se tudok, nemcsak cipekedni? Erre megmondtam neki, hogy hová menjen, mert már nem tudom hányadszor piszkál, a kezében volt egy vasék, azt ledobta, odalépett és meg-pofozott.

— Aha. Szóval ő kezdte, azt mondd.

— Igen. En nem tudom miért rühell engem ez a hülye, de az biztos, hogy utazik rám. Összszakaszkodtunk es elintéztük a dolgot.

— Láttam, hogy szétverted az arcát.

— Szét. Kapott volna még egy párat, ha el nem viszik a fenébe onnan. En tudom, hogy engem itt nem szeretnek, de ő egyenesen gyűlöl. Csak tudnám, miért?

Pislogott, huzogatta a vékony bajuszát két ujjával.

— Nem szeretnek itt téged...

— Igy, ahogy mondom. Erzem, mióta idejöttem, állandóan.

— Hát szerinted mi lehet az oka?

— En nem tudom. Senkinek én itt rosszat nem tettem, dolgoztam rendesen.

— Az emberek azt tartják, hogy nagyon fennhordod az orrod.

Hátrazókkentem, nagyon meglepett a dolog.

— Hogyhogy fennhordom, Marci bácsi?

— Úgy fiam, hogy tán arra vagy büszke, hogy most érettségiztél, vagy a Jehova tudja mire?

Csak néztem rá, hogy mondhat ilyet. En beszélhetnék erről, mert velem tör-ténik itt minden ilyesmi, én szenvedtem, amíg meg nem szoktam.

— Amikor idejöttem, egy se fogott velem kezét!

— Fiam! Hát nálunk, aki megjön, az kezel a többivel. Tudom én, hogy más emberek között másképpen van ez, de itt így szokás, no! Képzeld csak el, idejön egy taknyos, se bü, se bá, köp mindenkire. Mi az apád?

— Vasutas.

— Főnök, vagy micsoda?

— Pénztáros. A nagyapám meg paraszt! Na, én húzódok el?

— Az istenfádat, ha ők lettek volna itt, tudták volna, mit kell tenni. Mert ez csak egy dolog! De itt van mögöttem, hogy lassan elfelejtesz minket.

Felugrottam.

— Hogy gondol ilyet — ordítottam, mert nem igaz, nem szabad igaznak lennie. — Hogy meri ezt mondani?

— Hogy? — s nekivörösödve kiabált, ütötte az asztalt. — Megmondom! Hát csak úgy, hogy messze vagy időnk. Nem tudsz te itt beszélni senkivel, látom én azt, hékás! Nincs senkivel egy tisztességes szavad, munka után mászkálsz a hegyen, csak közöttünk nem vagy soha. Azt hiszed te, nem láttam, hogy huzogattad a szád, amikor letegeztelek? Hát te már azt sem tudod, hogy egy ilyen kölyök, ha közülünk való, örömeiben a sapkáját dobálja, ha egy negyvenhárom éves szaktársa tegezni kezdi! Kratofil megmondta, hogy a jó szó sem kellett, nem engedted megmutatni magadnak, hogy kell csinálni ezt az egész vacakot.

— Mert nem akartam, hogy velem vesződjék.

— Egy ilyen melósnak, fiam aki szívvel is dolgozik, rosszabbat nem is akarhattál volna. Mintha tanárodat nem engednéd tanítani. Hány szombaton mentél oda, hogy koccintsanak veled? Jól van, tacsó vagy, ne is igyál. De odamenni, elbeszélgetni, te jöttél, te vagy a fiatalabb! Vagy egy cigi! Ne is cigizz, helyes! De legalább egyszer meg kellett volna kínálni őket! Mert itt meg arról van szó, hogy lássák, ma már, ha valaki tanul, azért ugyanabból a húsból van, mint ők. Es vedd tudomásul, hogy ezt várták is tőled! Azt hiszed te, itt nálunk minden rendben van már? Szokács két éve megkérte egy lányt, hogy ez itt dolgozik az erdőszélénél, hogy melós, kirúgta, érted? Ha odamész, amint megjöttél, tíz jó szót szólsz, az egész ember a zsebedben van. Te meg a szívében, érted?

Felálltam.

— Elmehetek?

— El. Mész vissza?

— Nem, megkeresem Szokácsot, megmondom, hogy egy nagy marha voltam. Ne tessék haragudni, Marci bácsi.

Szívta a fogát, billegett a feje.

— Nem jó, nem jó, ne menj sefőva. Nem ártott neki ez a verés, nagy legény ő itt, elkelt. Mert Szokács pedig minden aktatáskás embert olyan nyomorékfélenek hisz, nem becüli őket semmire. Jó ez neki. De azt mondd, hogy megy-e már az az út letről, teherrel?

— Megy. Majdnem naponta mászkáltam a forrás felé.

— No! Majd akkor együtt mentek megint. S ott gyalogold le, figyeld meg, milyen pasas ez, tetszik majd neki . . .

Jön Szokács. Most bukkant elő, kétszáz métert kapaszkodhat még. Azt mondom majd neki, elfáradtam a virtusban, segítsen! Szegény srác, éghetett a bőr a képén. Ha az ember megismer valakit, mindjárt más minden. Ugy jöttem ide, mint egy csomó vadember közé, mint egy ismeretlen földrészre, valami hős utazó, romantikázni, Uz Bencéktől, faragatlan, rosszindulatú, elvadult alakoktól tartva és egy jó szót sem tudtam mondani nekik.

Félrenézek, rágom a számat. Most szégyellem magam legjobban.

MOLNAR BELA:

NYÁRFÁK

Már harminc évvel ezelőtt
a mezsgye szélén álltak őrt;
egy tapodtat nem engedtek
a homoknak, a szeleknek.

Oda hulltak, ott maradnak
vetélt magnak, gyenge gallynak;
ha kell: tízszer új-rügyezve,
a homokba, sárba verve.

Ott maradtak . . . s öles ágak
vigyázzák a kis tanyákat.
A Hold is a hegyükre száll,
onnan nézi: be szép a táj!

Be szép is ott az a sorfal,
tanya szélén pár dióval,
s a paraszt, ki eke mellett
a nyárfákról énekelget . . .

HATÁRON

Döcög, pöfög a kisvonat,
mellette az Ipoly rohan,
az a határ . . . A gondolat
az ablakon át kizuhan.

Vámőrök állnak, testvérek
túlhan; az már csehszlovák hon;
szememmel hegyekig érek,
átugrik a határ-árkon.

Selymes rét, virágos mezők
forognak alám; épp olyan
mint Hazámban, oly zöldellő,
simogatom hát boldogan.

Felettem csillagok gyűlnak,
magyar és szlovák csillagok,
rámcsókolnak, elfordulnak,
ahogy a vonat kanyarog.

Füzes fölött, a folyón túl,
Mint óriás ezüst-katlan:
a Hold görög és átgurul
a határon vámolatlan . . .

HAZÁM EZ IS

A nyár a homokban fuldokol,
mit old és kötöz a föld fia,
Hazám ez is . . . S az égő bokor,
aminek meg kell majd hálnia.

A felkötött, gálicos tőkék
közt lépdelő hunyorgó paraszt,
az alkonyban a kék fejőkék,
amit az est a szegre akaszt.

Hazám az is, ami tóba hull
az ágak között: az ég-darab,
s a leesett Hold a parton túl
mellyel kis halacsókák játszanak.

Szüretkor az évődő lányok,
prés körül a derűs hangulat,
Hazám ez is . . . És amit látok,
amit e táj serényen mutat,

mint gyorsvonatról a mozgó kép,
úgy nyomul belém: ez mind Hazám.
Es még mennyi! . . . Ha megkérdeznék,
egyszer talán el is mondanám . . .

HEGESZTÉS ÉJJEL

Villámok csaptak fel az égre,
sárgánytorokból dühös lángok,
s a kert alatt szívárvány-színre
festették a szurvas palánkot.

Villózott a fény, a légen át
a tavasz, nyár, ősz színe rezgett,
csalogatta az éj bogarát
a gubbasztó, vén verebekhez.

Fák törzsére sávokat rajzol,
sárga-zöld-kék turista jelet,
hogy ne legyen éji karambol,
ha vaksi lepke eltévelyeg.

Kis birsünket derékba szeli,
megkergeti a lomha dongót,
körbe röpköd (az élet feni):
mint csorba fűrész, úgy sikongott.

Most lombon táncol a sárga fény,
egy pillanat s nyári nap éget:
nézem, amint a fák tetején
a zöld körténk gyorsan beérett . . .

ASSZONYSORS

*Sírás rázta, a hulló könnyek
felitták csukló, tört szavait,
s ahogy zuhogtak, fel-feltörtek,
szívemig égtek panaszai.*

*Mint bíróhoz, úgy szökött hozzám,
asszonysors üzte, a mostoha,
ki dolgozik, lőt-fut az utcán,
akit folyton megcsal az ura.*

*Mint kilőtt golyó, hullott a szó
a sebzett szívből, zúdult reám,
már vádlozt lettem, férfi, csaló,
ki nyűg, teher a Nő oldalán.*

*Már úgy éreztem: én csaltam őt,
igy láttam magam, — könnyein át,
megloptam a korán őszülőt,
világ minden lányát, asszonyát.*

*Egy szót várt tőlem, vigasztalást,
szegény hitte, hogy én jobb vagyok,
s csak hallgattam mint fényvillanás,
mely az égen villózva ragyog . . .*

CZINKE FERENC: BŐSÉG ÉS ESŐ

A HARMADIK

Két esemény volt Bali Ferenc életében, amely szerinte elfordította az élete fonalát. Mind a kettő régen volt, az ország jobbrafordulásának első évében. Szét sem kellett nézni, ha füstölgő romokat akart valaki látni. Az árokba fordult kocsi alól emelkedett fel a tavaszt kiáltó pacsirta is. Bali javabeli volt még. Féllábbal ha kilépett a 39-ből. Nem az iskolák gazdagították tudását, hanem a cselédsors. Mert az volt. Cseléd. Az is a teljes magányban élők közül. De duzzadt az ereje attól a gondolatától, hogy nem kell már hajlongania senki előtt. Ment is mindenfelé, hogy észrevétesse másokkal is ezt a fennséges érzést. Aztán már megbízatást is kapott. Elküldték, segítsen a földosztásnál. Ezt az utat bejárni már kevés volt a két lába. Addig szimatolt, míg nem bukkant egy megkopott motorkerékpárra. Valami német válhatott meg tőle, és a szovjet katonai parancsnokságon belökték az udvar sarkába.

Elkunyeralta. Embereket is szerzett, akik kipofozták, és elindult vele. Igaz, nagy zajjal, de hát haladósabb volt így, mint gyalogosan.

Bali Ferencet már csak ezen a motoron lehetett látni azután. Mikor a határ megtelt zörgéssel, tudták: jön már, és a hónapok múltával olyan kedves vendég lett, amerre járt, hogy az egyik gazda egyszer így fogadta: „Megjöttél, Bali Ferkó?”

— Azóta is rajta maradt, hogy Bali Ferkó.

Már öszre fordult az idő, korán felöltötte köpenyét az este, amikor egyik nap későre maradt Bali. Nem szívesen jártak ilyen későn az országúton, de azért ő elindult. Másnap jelentést vártak tőle. Elvéhnedt motorja nyögve ugyan, de vitte őt. Alig látott, mert még egy gyertya is jobban világított, mint a lámpája. Bele is hupant egy nagy gödörbe. Majd a nyelvét harapta. Nagynehezen kikecmergett, hanem a rázkódástól az eddig is gyéren világító lámpa egészen elromlott. Valami drót szakadhatott benne. Meg kellett állnia, mert nem látott az orráig sem. Topogott, amíg a szeme megbarátkozott a sötéttel, akkor aztán begyűjtötte a motort, s újra elindult.

Ment is szépen, még gyorsított is, de sárba került, a motor fickándozni kezdett, Bali meg, hogy egyensúlyba hozza, még jobban rákapcsolt. Az öreg maszina elbődült, nekilendült, majd nagy rázkódással megtorpant, a farát felrúgta, s Bali érezte, hogy repül, aztán rettentő fájdalom hasít a térdébe, a motor egy nagy körakáshoz vágta. Odakapott a térdéhez, de a vértől megtelt a tenyere. Egy arra haladó falusi kocsi már ájultan szedte össze.

Ez volt az egyik eset.

A másik, amikor a kórházban magához tért, és hallja a felette álló orvosoktól:

— Nem tudunk segíteni, le kell vágni a lábát...

Olyan forróság fogta el, hogy menten gyöngyözni kezdett a homloka. Már nem is érezte, hogy fáj a lába. Aztán a hideg rázta, vacogott a foga, amikor megszólalt:

— Nem, nem! Könyörgöm...

De egy-kettő elvesztette eszméletét. Amikor magához tért, már a műtőben volt, nem érezte a lábát, s ijedten odakapott. Az egyik orvos mormogott valamit. Nem értette. Megfogták a kezét, nem mozdulhatott, hát jobb híján figyelt. Az orvos szolt, nem értette, csak látta, hogy ollót adnak a kezébe. Megint szolt, akkor meg egy kést. „Hát ez meg orosz?” — villant Bali agyába. De milyen furesza orosz. Azok mind hangosan beszélnek, ez meg alig motyog. De már nem tudott tovább gondolkodni, mert lassan forogni kezdett vele az egész műtő. Az orvos is, mintha vízzé válna, szétfolyt. Úgy érezte, nagy csengőt ráznak a fülénél, aztán piros köd szakad rá, majd minden elfeketedik.

A kórházi ágyon tért magához. Elsőnek a lábához nyúlt. Érezte, hogy vastag pólyában van. Felnevetett. Olyan könnyes nevetéssel. Aztán meg dalolni szeretett volna. Mire az orvos bejött, akkor meg már szipogott. Eltökélte, hogy akármelyik jön, elkapja a kezét és megcsókolja. Meg is tette volna, de az orvos rászólt. Igaz, nem értette, de a vele levő fiatalabb orvos szavából ezt vette ki.

— Nincs semmi baj! — mondta aztán a fiatal orvos.

— Mondja meg neki, hogy köszönöm! — kérte Bali.

Ez volt a második eset.

És Bali Ferkó nem tudta, vár még rá egy harmadik is.

Hosszú idő után gyógyult fel. Szétzúzott térdét már nem tudta többé hajlítani, sánta maradt. Ez annyira megrázta, hogy egy darabig úgy járt-kelt, mint aki keresi, hogy hol búcsúzzon el a világtól! De aztán helyre billent a lelki egyensúlya, mert méregetni kezdte, hogy maradhatott volna láb nélkül is. Még munkára is jelentkezett. Egyszer-kétszer elment gyűlést is tartani, de már nem sok frisszet tudott mondani. Úgy beszélt, mint amikor először, valamikor régen kezdte. Előfordult, hogy mire a végére ért a beszédnek, minden második szavában „a reakció így, a reakció úgy”, a hallgatóság szétszéledt. Egy kicsit szánameas volt, ahogy kiszáradt ajakkal, izzadt homlokkal, bicegve elhagyta a gyűlést. Érezte ő, hogy míg betegeskedett, lábbadozott, az idő niessze eléje került. És azt is, hogy most már nem úgy beszélnek vele, mint azelőtt. De nem tudott magának számot adni róla: miért? Aztán egyre erősebben lökdöste a gondolat, hogy útban van már ő.

Lassan elmaradozott az emberek közül. Még egynéhányszor betért a taggyűlésekre, beregasztatta kiskönyvébe a bélyeget, később már innen is kikopott. Bajuszt növesztett, nagyot, hosszút. S bár az ősz szálak szeszinüvé tették, nem törődött vele. Messzire elkerülte az embereket. Ki az erdőbe, egy löszerraktárba. Ezt bízták rá.

Egyszer a vadászok meglepték egy árván maradt őzgidával. Úgy nézett rá, mint akinek egy a sorsa: az árvaság. Megbarátkoztak. Amikor megerősödött a kis fűrgé, s nekiugrott, hogy megdöngesse tömpe szarvával, Bali még el is nevette magát. Aztán szerzett egy kutyát, már hárman éltek. csendben. észrevétlenül, a robbanóanyagraktárban.

Hetenként egyszer, ha bement a városba. Ilyenkor egy egész hétre megszerezte az élelmet. De megallt az újságárusnál is és egy jó halom olvasmányt vitt magával.

Az évek meggyűrték az arcát. A magánytól fénytelené vált a szeme. Lelógó nagy bajusza még a szája szélét is elfedte, s egyre erősebben bicegett.

Amikor abba a nyugtalan őszbe fordult az esztendő, Bali Ferkó csak annyit tudott az egészből, hogy van valami, mert az egyik lap így beszélt, a másik meg úgy. Azon a reggelen sem gondolt különösebbre, amikor hátára dobta a zsákját, kezébe a kampost, bezárt mindent, s elindult a szokásos vásárlásra. Bicegett, hangtalanul. Az kötötte le figyelmét, hogy még nehezebbé lett a menés, mert a reumája nagyon belekapaszkodott a lábába. Arra ütötte fel a fejét, hogy a városból mordulások hallatszanak. De nem sokat törődött vele, bicegett, minden figyelmét lépteire fordítva. Csak akkor torpant meg, amikor az üzletajtót zárva találta. Széttékingett, s ekkor megint erősebben hallotta a morajt. Elindult hát arrafeié. Amikor ráfordult az utcára, az emlékműnél annyi embert látott, hogy a tizenkét évvel ezelőtti gyűlésen sem annyit. Megmozdult benne a vér, amikor felidéződtek gondolatai. Még a szeme is megcsillant, s furcsa melegséget érzett. Elindult lassan az emberek felé. Ahogy közeledett, úgy tisztázódtak a hangok. Már a szavakat is értette: „Robbantsuk fel, döntsük le!”

— Ugyan mit kell ledönteni? — morgott.

Megakadt a tömegben. Az emberek olyan fakón és élettelenül álltak, csak a szobor tövében kiabáltak. A kíváncsiság egyre jobban csavarta és furakodott, hogy közelebb kerüljön. Már egészen jól látta a kiabálókat. Összevonta bozontos szemöldökét.

— Ez nem gyűlés. Ezek kiabálnak. De ki az az ember ott? Mit akarnak ezek? — Kapkodóan széttékingett, hogy valakitől tanácsot kérjen. Az előtte szótlanul álló két embert lökdöste:

— Milyen gyűlés ez?

— Menjen a dolgára öreg. Örüljön, hogy nem tudja — néztek rá elborult tekintettel.

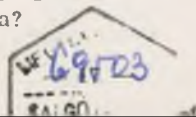
Bali Ferkó elrestelte magát és már megmozdult, hogy kifurakodik, amikor hallja: „A jogtalanul elkobzott földeket vissza kell adni!” Megtorpant és pörögni kezdett benne a gondolat. „Itt nincs jogtalanul elkobzott föld. A földeket jogosan osztották el. A földet én is osztottam!”

Ez az utolsó mondat már nem állt meg agyában, hanem rácsúszott a szájára, s olyan hangosan pattant ki, hogy az emberek odafordultak. Először meghökkennt a hirtelen csendtől, a sok tekintettől, de összeszedte magát, még a bajuszt is kettőlökte:

— A földeket azért osztottuk szét, hogy legyen azoknak is, akiknek nem volt.

— Mély baritonban engedte ki a hangot, a kezét felemelte, hogy majd folytatja, de két vékony szügyü siheder megragadta, és faggatták:

— Kicsoda maga? Kommunista?

Bali Ferkó csak nézett rájuk és törte a fejét, hogy miért szorítják hátra a kezét. Haragosan megrántotta magát, de azok erősen fogták. Valaki odakiáltott:

— Ez a lőszerraktár őre!

A fiatalok kérdően ismételték:

— A lőszerraktár őre?

Bali ismét megrántotta magát. Már egy egész embergyűrű vette őket körül. Balinak haragtól villogott a szeme, hogy nem bírt szabadulni. Az előbbi két ember odalépett és eltolták a síhedereket.

— Jöjjön öreg! Az emberek megőrültek.

Megindultak, ki a tömegeből, de már akkor egyre ütemesebben hallatszott: „Menjünk a lőszerraktárhoz! Menjünk a lőszerraktárhoz!”

Bali Ferkó megfordult és nézte, hogy hullámozott a nép. Egy csoport ütemesen kiáltotta: „Lőszert! Lőszert!” — s indultak. A többségük elhúzódott előlük.

Bali, amikor arra gondolt, hogy ezek még tényleg elmennek a raktárhoz, megijedt. Segélykérően nézett szét, de senki sem figyelt rá. Akkor akadt meg benne a gondolat: „Meg kell akadályozni!” és bicegve indult a menet után, de azok már jó ütemben haladtak. Rádöbrent, hogy meg sem tudná őket állítani.

Nekivágott hát az erdőnek, hogy eljűk kerüljön. Azt hitte, hogy a rossz térdével ő már soha nem tud szaladni, de most szaladt, ahogy csak bírta. Botladozott a gallyakban, sípolt a tüdeje, szakadt róla a verejték, de futott, csak futott, mert tudta, hogy valami szörnyű dolog készül.

Valósággal rázuhant a kapura. Bement és bezárta. Beszaladt a bódéjába, tele-tölte zsebét tölténnyel, leakasztotta fegyverét és kiállt a kapu mögé. Az útról erősödött a közeledők zaja. A kuttyája behúzott farokkal szűkölt, az őzike pedig nyugtalanul dobbantott mögötte. Lassan megeredt az eső.

Már látta őket az erdőfogta úton, de mintha repültek volna feléje. Lehetnek vagy huszan. Elöl a két vékonypéznű legény, a szónokkal. Vagy 50 lépésre érhetnek, amikor Bali felemelte puskáját, teleszívta tüdejét és szinte elbődült:

— Megállni — és rácsapta a závarzatot a töltényre.

A menet megtorpant. Farkaszemet néztek vele. A szónok elnevette magát.

— Menjen az utunkból öreg, mert eltiporjuk — és már osztotta is a parancsot, hogy kerítsék őt be.

Bali kétségbeesetten nézett szét. Aztán hirtelen ugrással kitárta a lőszerraktár ajtaját, célbavette az üreget s a vállán keresztül odakiáltott:

— Ha nem álltok meg, belövök a raktárba és mindenki a levegőbe röpül.

A támadók megtorpantak. Bali figyelte minden lépésüket. Tudta, már ebben az összecsapásban ő győzött. Alkudozni kezdtek.

— Ne bolondozzon öreg, megfizetjük, csak adjon robbanóanyagot.

Bali hóna alá szorított puskával, szótlanul figyelte őket. Amikor egy lépést tettek feléje, felkapta a fegyvert és neki a raktárnak. Amazok visszacurikkoltak és dühükben öklüket rázták. Így harmonikázott velük már jó egy órája, amikor dübörgés rázta meg az erdőt. Nem tudta, mi lehet az, de elkészült, ha nem ütik agyon, megvédi a raktárt. Az őzike a zajtól riadtan menekült a bódéba. Bali utána dobta tekintetét. Amikor megint szembefordult támadóival, már csak a hátukat látta, mert szaladtak az erdő felé.

Az úton egy harcokosi közeledett. Csak a kapu előtt állt meg. Az oldalán egy vörös csillagot mosdatott az eső. Bali nehezen tudott megmozdulni. Nagyon nehéznek érezte testét, de lassan, bicegősen lépett egyet, még egyet, s odavánszorgott a kapuhoz. Kinyitotta, aztán lassan, mintha mázsás súlyt cipelne, elindult a bódéjába. Valósággal rároskadott a priccisére. Csak azt érezte, hogy az őzike nyaldossa a kezét.

Ez volt a harmadik eset.

Azzal végződött, hogy az ő mellére is feltűzték a munkás-paraszt hatalom érdemérmét. Bali Ferkó azóta is mindennap gondosan szétkeféli bajuszát és reggelenként körüljárja birodalmát, amely szerinte a világ legfontosabb helye.

PATAKI JÓZSEF: VÖRÖSKATONA BÚCSÚJA

CSIKASZ ISTVÁN:

LELKES ÜDVÖZLET

— A Megyei Irodalmi Csoport megalakulására, 1959 —

Egy célért tömörülni a sorba, a nép ügye késztet,
Író, csengjen a szó, költő, szálljon a vers!

Bátor a szándék, küzdeni jöjj ide új csapatunkba,
Es örökösként nézd: birtokod itt ez a föld! . . .

Híres elődök munkálták meg a népet előtted:
Izzó hangú Madách s Mikszáth nyomdoka vár.

Cserhát népei, Tarján, Gyarmat érti beszédünk,
S üdvözlettel üzen: Nógrád várja a dalt! . . .

AZ ÉN KOROM

Vad neonok lobognak
Tört részei e kornak
Vibrál az esti város
A holddal lett határos
Zúg a rakéta hangja,
Piros zászló van rajta,
Biccen az utca népe,
Billeg az utca képe.
Nézd a falon a foltot,
Ami szíredbe oltott
Az együtt-töltött élet,
Ez is éppen úgy részed,
Mint a tavaszban rejő,
Füvet húzára termő
Sejt mélyen lenn a földben,
Mint a csók a gyönyörben
S ne csodáld, hogyha bennem,
Lelkemben s véreemben
Nagy érzések lobognak,
Tört részei e kornak.

ZIZEGŐ SZEPTEMBER

Még zöldellve ragyognak a fényben a lombok a napra,
S gyenge sugárcsónák bújtak a csendben elő,
Arnyékok töve mélyén már a fakult leveleknek
Bú-dala lobban, alél, s hűvös avarba pereg.
Jót tesz velük a csönd. Megkönnyíti lassan a harmat
Könnye halálukat így, s szokva a gondolatot,
Illatos íz lopakodva bevágtat a röpke levélke
Sárga szívébe a rongy, foszló száron át.
Bokrok alatt zizegő-szavú Szeptember dala surran,
Elkanyarodva sziszeg, törzsek előtt tekereg,
S messzeiramlik az úton előre, jelentve: ma jöttem
En, Szeptember, a nyár rendjét felzavaró!...
S fest impresszionista ecsettel a zöldre: zajongó
Rozsdavörös színeket, meghitt okkerokat,
S reggel a park úgy néz a szemembe, mint az esengő,
Fonnyatag özvegy: a múlt emlékének didereg,
S lángba, a nyárba, a szépbe tekintő méla szemében
Bujdokló remegés éjjeli fénye lobog.
Gesztenyefák s juharok koronáin is ott felelget
Nyár szava vissza, de jól tudja, ma múltnia kell.
Trónt követel Szeptember, alattomos, ősi rokona...
S készül a nyár behívót küldeni messzire szét:
Hű testőrei, díszes, víg daliái, bíborba
Bújt katonái, a szép kának hullanak el.
Elszedi sorra kobozva a zöldszínű kardokat, és most
Őz kincstára, hűvös rozsdád festi színiük!...
Lassan enyészve, kopasztott szalmavirággal a gyilkolt,
Bús szírom összevegyül, könnye a földre pereg,
S rossz kamasz őszi szelek nyoszolyája sikongva az égbe,
Dobja a szót: panaszát, — s borzong lány remegés!...
Nap szíve fáj, mert völgyek ölén ködök ásítanak ki
Mélylő berkek alól és felvetve fejük,
Sorra a dombok nyírt koponyáján, ime kirakják
Tengeri-szárhol a szót: Szeptember betűit...

SZÜRETI KEDVEMBEN

Hűvös az este s a völgyben a ködnek súlya terül szét,
S im e ködök hűvösét égeti fel ma dalom.
Hold színe vonja be lány sugarakkal hegybeli viskóm.
S úgy pereg itt ez a fény, mint ahogyan Kelemen
Bácsi a sárga nedűt csorgatja a barna kupába:
Nagyszívű, drága paraszt!... — Kincseket osztogat itt!

Hamvas a zsúfolt tőke gyümölcse a cifra levél közt,
Aldom a tetteidet, hosszúszakállú Noé!...
Izmos, luncut, vígszavú dallam zengjen a völgyben,
S merre a nóta ma száll, úzze ki onnan a bűt!
Csípje a dér meg az arcod s lengjen szőke hajadban
Vérszínű pántlika, mint forradalom idején!

SZESZ-BALLADA

Vermuth-szagú a lompos utca,
Es az ereszről léha rum csorog,
S a nép, a kocsmák pereputtya
Most bikavérben ácsorog.

Csizmák s kabátok szürkésége
Alatt barnálló bor-gőz párolog,
S bután büjög a vad zenébe
Kopott hangszállú száz torok.

Fent az égen, a hold-iivegben
Kékes szilvapálinka láng lobog,
Részeg a hegy s felhősüvegben
Hajnalra arrébb tántorog.

Valami hull a homlokomra,
Atölelnek a józan, lágy borok,
S lelkenre-érve sustorogva
Megmosdatnak, mint záporok.

ÚJRATEREMTVE

Ringó test, ó, ha szép vagy, a férj
Harangok zúgását nem érti,
Hátatfordít a templomoknak,
S a csendes esték elvonulnak
Ködök opálos tengerébe!...

Pobogás porzik az égre,
S azúr színét a nap dobálja,
Piros szívét a lány homályra,
S mahagóni-fák barna vére
Kúszik az árnyak rejtekébe!...

Döntsenek el a lanya testek,
Töltést adva az ingereknek.
Leláncolt vágyad könnye folyjon.
Az akarásban haldokoljon:
Hogy halva és újrateremtve
Gondolj vissza az életedre!...

AZ AJTÓ ELŐTT

Késő ősre járt az idő. Az ég borús volt és komor, az alacsonyan járó sötét felhők szinte a fejünk felett lebegtek. Metsző hideg északi szél fújt. Csontig maró kegyetlen szél. Az út két oldalán a fák belevesztek a ködbe és a némaságba.

A nagy, néma csendet csupán a kerekék egyhangú nyikorgása zavarta.

Az öregember némán ült mellettem. Bal kezével lazán tartotta a gyeplőt — a két kancát nem kellett biztatni, mert ismerték az utat, — jobb kezével pedig időnkint letörölte a zuzmarát, mely lehelletéből ráfagyott lelógó bajuszára.

A szél egyre hevesebben fújt. Olykor már megbántam, hogy ilyen meggon-
dolatlan könnyelműséggel nekivágtam ennek az utnak. Nem csináltam mást,
csak ültem és néztem az öreget. Hatalmas, szép szál ember volt. Hatvanon már
túl. Apró, kék szemei szüntelenül hunyorogtak, mintha napba nézne. Hangja
ércesen zengett, mikor megszólított.

— Maga mindig ilyen szótlan?

— Nem . . . csak elgondolkoztam . . .

— Miről? . . . Ha meg nem sértém . . .

— Az életről . . .

— Arról lehet is.

A szél nőttön-nőtt. Esőt nem hozott, csak hideget. A ködön átderengett egy
kis vörös-sárga fénypont. A tanyából kiszűrődő világosság.

— A bácsi hány esztendő?

— Hatvannyolcadikat nyüvöm . . .

— Szép idő . . .

— Szép . . . az utolsó tíz belőle. Tudja, azóta hívnak Agota Istvánnak . . .
Addig kinek „hallgass” voltam, kinek meg „tedd ezt, tedd azt” . . .

— Mióta él itt?

— Ha azt vesszük, tíz esztendeje . . . De itt létezett már az öregapám is,
tán még annak is az apja . . . Ugy maradtunk mi egyik grófról a másikra, mint
a fészerek, istállók, meg a jószágok . . . Hej, ha most lehetnék olyan fiatal, mint
maga! . . .

Közben megérkeztünk a tanyára. A tágas udvaron szétterült a vigadozó nő-
tázása. A nő erősen visszhangzott a pajták körül. Emberek özönöltek min-
denfelől. Agota bácsi visszaindult az állomásra vendégekért. Sok embert hív-
tak ma ide. Az „Aranykalász” első lett az őszi munkák elvégzésében. Első az
egész országban. A szépen feldíszített teremben vágni lehetett a cigarettafüstöt.
Az élelmesebbek elfoglaltak már minden ülőhelyet. A későn érkezettek vastag
sorokban álltak a széksorok között. Idő múltán mellém sodródott Pista bácsi is.
Fülembé súgta, hogy letette a munkát, most már ő is ünnepel.

Zsongott a terem. Hátról az ajtónál egy rekedtes férfihang igyekezett áttörni
a zsbongást.

— Utat, utat! Utat az elnöknek . . .

Negyvenes forma, kopaszodó férfi tört izzadtan utat a sokaságban. Gyúrte,
gyémöszölte az ácsorgókat. Közben egyre fujta a mondókáját:

— Értsünk szót, emberek! . . . Utat az elnöknek! . . .

— Ez az agronómus — bökött oldalba Pista bácsi. — Sasvárinak hívják.
Tavaly jött hozzánk valahonnan a Tizántúlról. Tudja, nagyon „agilis” em-
ber . . .

Az útcináló közben felért a rögtönzött színpadra. Nyomában őses, szikár
ember.

— Az elnök — súgta Agota bácsi —, áldott jó ember, csak egy kicsit rá-
tarti. Kérdezni szerettem volna, hogy mint érti ezt. De kezdődött az ünnepség.
Beszélt az elnök.

Először lassan, nehézkesen indultak a papírról silabizált szavak, de a
rossz világításra hivatkozva, hamarosan letette a papírt. Egyre melegebben beszélt.

Kötetlenül, szinte mindenről. Az emberek feszülten figyelték minden szavát. Csak Sasvári arcán láttam valami nyugtalanságot, mikor az asztalra került a megírt beszéd. Szóltak a vendégek is. Egy fiatalember a miniszter nevében ki-tüntetésekert nyújtott át. Jöttek a jókívánságok mindenfelől. Csak akkor vált kissé kínossá a helyzet, mikor az elnök hozzászólásokat kért.

— No, emberek . . . bátran . . . szóljanak már . . . lehet a hibákat is. Hallgatás mindenfelé.

— Hangosan emberek . . . szóljunk már! . . . Még elbüszkélkedem, hogy én vagyok a világ legjobbbb elnöke . . .

Megütött a szó: elbüszkélkedem. De beszélni kezdtek az emberek. Valami lázas többrevágás volt a keresetlen szavak mögött. Az első szólók még úgy kezdtek: „Elnök kartárs” és magázódtak. Azután az „Elnök kartársból” egyre inkább Jóska bácsi lett. A magából egyszerű, közvetlen: te.

Olyan szép ez a vitaközlés. De valami hiányzott. Valami, amit kerülgettek sokan. De nem érintett senki sem.

Az egyéniek sorsa.

Elbüszkélkedtek talán az „Aranykalásznál”? — bújkált bennem a kérdés. De szép volt ez az ünnepe, a szépség pedig sok mindent feledtet.

Múltak a percek. Órákká nőttek. Terített asztaloknál kanalaztuk a párolgó húslevest. Vőfélyköszöntőt mondtak hozzá, mint valami lakodalomban. Gondtalanul mulatott mindenki.

De mégse mindenki.

Egy asszony állt a bejáratnál. Emberek jöttek, emberek mentek mellette. Ő egyre csak nézett, ide a terített asztalra. Beleveszett a magára kerített nagy, fekete kendőbe. Figyeltem hosszú percekben át. Apró, törekeny kis asszony. Vajon ki lehet? Miért nem ül itt köztünk?

Asszony a bejáratnál. Néma, szótlan asszony. Szemében valami mély szomorúság. Egyre csak néz a terített asztal felé.

— Ki az ott a bejáratnál, Agota bácsi?

— No nézd csak . . . Az Annus!

— Az Annus? — mormoltam magam elé.

— Esztendeje ithagyta a csoportot . . . Amikor az a sok kilépés volt . . . Most jönne vissza . . . de tudja, a Sasvári azt szokta mondani, tanulják meg azok a maguk kárán, hogy mit jelentett a csoport.

— És maga mit mond, Pista bácsi?

Az öreg bizalmatlanul nézett rám.

— Én nem mondok semmit se.

— Semmit?

— Talán igaza van Sasvárinak. Mióta elmentek azok, jobban halad a munka, több a kereset. A legtöbbjük úgyse szeretett dolgozni.

— Ez az Annus se?

— Hát, rá nem mondhatnám, csak ez meg egy kicsit habókos, mindig a maga baját rítta . . . De meg kell adni, dolgos iehérnép . . .

Kerestem az elnököt is tekintetemel. Egészen körülbástyázták a városi vendégek. Vele most nehezen érthetnék szót. Sasvári szintén mellette szorgoskodott. Na, majd magam.

Megborzongtam, amikor kiléptem a meleg teremből. Az asszony megrez-zent, mikor megszólítottam, mintha mély álmából riasztottam volna meg.

— Maga miért nem jön be?

— Szégyenlem magam — mondta fáradt hangon. — De amint kimondta, meg is fordult és szapora léptekkel indult a bejáratból. Alig értem a nyomába.

— Alljon meg már . . . egy szóra csak . . . beszélni szeretnék magával . . . Megállt. Mikor szembe fordult velem, láttam csak, hogy egészen fiatal teremtést takar a nagykendő.

— Mit akar tőlem? . . . Kicsoda maga? Beszéljen azokkal ott benn, azok többet tudnak . . .

— Én magával akarok beszélni. Régóta figyelem itt az ajtónál.

— Akkor láthatta azt is, hogy velem senki se beszél . . . Én . . .

Nem tudta tovább folytatni. Szavait elmosta az előtörő sírás.

— Anna — ne haragudjon, hogy így szólitom —, én nem akartam megbán-
tani. Talán furcsa, hogy így kopogtatás nélkül be akarok nyitni a maga életébe,
de szeretném tudni . . .

— Ha valamit szeretne tudni, kérdezze meg az elnököt, meg az agronómust!
En nem vagyok csoporttag, én csak voltam . . .

— Tudom.

— Tudja? Akkor . . . miért akar beszélni velem?

— Éppen ezért.

— Ha agítálni akar, akkor menjen szépen vissza, hiába fárad, meg vagyok
én a magaméban is! Nem kértem én senkitől azóta se, mióta kiléptem.

— Akkor miért mondta az imént, hogy szégyenli magát?

— Azért, mert most idjöttem . . . De maga mit akar tőlem?

— Ószinte beszédet! De ülünk le — mutattam egy fatörzsre.

— Még csak az kellene . . . Lenne miről beszélni az asszonyoknak . . .

— Akkor jöjjon be.

— Nem, nem lehet . . . Engedjen utamra . . .

— Akkor beszéljünk így.

Benn szólt a zene. Kiszűrődött a vidgók éneke. Az ablakon át látszott
a táncolók forgása. Itt szemerkélni kezdett az eső. Eledadó őszi eső. Anna
egy kicsit megenyhült. Nagy csend rehezedett közénk. Majd halkun beszélni
kezdett.

— Nem volt igaz, amit az elébb mondtam. Úgy vártam a mai napra . . . En
nagyon egyedül vagyok már tizenegy esztendeje.

— Hány esztendő maga most?

— Huszonnyolc éves öregasszony . . . Megöregített az élet! Valamikor pedig
olyan szépnék álmodtam . . . Úgy vagyunk mi asszonyok, hogy álmodjuk az éle-

tet. Alig éltem, már férjhez mentem, alig mentem férjhez, már egyedül maradtam, az uram odaveszett a háborúba . . . Egy hónapot se éltünk egészen együtt, amikor elvitték. Egyszer egy hétre hazaengedték, aztán a levél jött helyette, amit nem ő írt . . . Amit akkor küldenek, ha valaki nincs többé . . . Nem tudtam elhinni, még ma se hiszem igazán . . . Azért maradtam egyedül . . . Voltak, akik vigasztaltak: Fiatal vagy még, ne vedd úgy a szívedre, újra kezdheted. Voltak, akik mást ajánlottak . . . Tudja, a magára maradt asszonyt sokan csak prédának tekintik . . . Ajánlottak érte sok mindent. Amikor látták, hogy velem nem lehet, elhíresztelték rólam, hogy megzavarodtam . . . Én meg cipeltem az élet terhét magam. Szántottam, vetettem . . . Szántás után magok keltek, csak az én életem nem virágzott többé . . . Reménytelen lett az élet . . . szakadásig . . .

Anna szünetet tartott. Nem szóltam közbe. Ereztem, nagyon vívódik. Nagy csatát vívott ez a csepp asszony önmagával.

— Multak az évek . . . Az elsőt követte a másik. Tavaszt a nyár, őszt a tél. En vártam, egyre vártam . . . Két esztendeje beléptem a csoportba. Nem jöttem én üres kézzel, hoztam a földemet, meg két szép tehenet. Azt gondoltam, hogy itt nem leszek egyedül . . . Dolgoztam, rengeteget dolgoztam . . . Kátai bácsi, az elnök azt szokta mondani: ez az Anna túltesz a férfiakon . . . Megbecsülték a munkámat, higgye el, megbecsülték, dicsértek, jutalmaztak . . . En meg vártam, hogy egyszer azt is megkérdezzék: — Te Anna, mi nyomja a te szívedet? — Néha azt éreztem, hogy csak a mozgó munkaegységet látják bennem, de dolgoztam, megszoktam én a munkát, amikor magam voltam. Akadtak, akik azt mondták, minek hajtod magad? Megélsz te kevesebb munkából is . . . Ezeknek egyszer-egyszer odavágtam: hogy nektek is több legyen! Pedig akkor sokan voltak, akik itthagyták a csoportot . . . En itt akartam maradni. Erti, én itt!

Anna szaporán szedte a lélegzetet. Láttam, kegyetlenül nehéz az emlékezés.

— A kukoricát kapáltuk aznap. Csak az tudja, milyen fárasztó munka az, aki már csinálta. Szakadt rólunk a veríték, de menni kellett, mutatta magát a munka . . . Körműnkre égett az aratás is . . . Az elnök délelőtt kétszer is kinn járt, kérte, ha tudjuk, fejezzük be még aznap. Délután már nagyon fáradt voltam, s egyszerre csak azt veszem észre, hogy lemaradok a többitől . . . Nehezen lélegzem, s amikor körülnéztem valami segítségért, a többiek már jól előttem jártak . . . Megálltam, és nem tudom miért, megrohantak az emlékek, elnehezedett a kapa a kezemben. Azt sem tudom, mikor ültem le . . .

— A tengeri sűrűre nőtt akkorra már, mint valami erdő. Arra eszméltem, hogy zörrennek mögöttem a levelek és előttem áll Sasvári, az agronómus, meg az elnök . . . Sasvári néhány hete volt akkor még csak nálunk. Jó szakembernek mondták, csak éppen az emberek nyelvén nem tudott. Az elnök szeliden szólt hozzám: Mi van Anna, csak nincs valami bajod? . . . Tegezett, hiszen kislánykorom óta ismer. Már éppen felelni készültem, mikor Sasvári rámripakodott: — Lógunk, fiatalasszony? Lógunk? Büdös a munka, mi? Abrándozunk a hűvösben, míg a többi majd megszakad?! . . . Az elnök csitította, de ő fújta a magáét rendületlenül . . . — No, fiatalasszony, mi lesz? Persze, kevesebbet kell a legényekkel törődni! . . . Erre már én se hagytam magam, szó szót követett, a neszre odajöttek a többiek is . . . En szégyelni kezdtem magam . . . és elrohantam. Először magam sem tudtam, mit teszek majd, azután egyre jobban megérlelődött bennem, hogy én itthagynom a szövetkezetet . . . Másnap nem jöttem dolgozni . . . Délben már ott volt nálam az elnök. Ha egyedül jött volna, talán jól kisirom magam, de vele jött az agronómus is . . . — Mi a szándékod, Anna? — tudakolta Józsi bácsi. De szavába vágott az agronómus: — Megkezdjük az aratást, fiatalasszony. Tudja mi az aratás nálunk? Olyan mint háborúban az ütközet . . . És tudja, mi történik a katonával, aki ütközetben otthagyja a csapatát? . . . Agyonlövik, hogy ne züllessze a többieket! . . . Úgy éreztem, hogy igazat mond, nagyon igazat. De ahogyan mondta, az a legjámorabb barányból is oroszánt csinált volna . . . Engem elfutott a méreg és azt vágtam oda: — Az én férjem nem futamodott meg az ütközetben, mégis agyonlőtték . . . Sasvári nyersen a szavamba vágott: — Ilyenkor persze erre hivatkozik!

— En arra emlékszem csupán, hogy az ajtóhoz rohantam, feltéptem és elküldtem őket . . . Így maradtam újra egyedül . . .

Tíz lépésre tőlünk szólt a zene. Embercek vigadtak. Hegedűszót, dalolást vitt a szél az új vetésre . . .

— Hányszor elhatároztam, hogy bejövök az irodába, elmondom Jóska bácsinak . . . Nagyon megbántam, amit tettem . . . Mert ha egyedül voltam, amikor a csoportba jöttem, kétszeresen egyedül maradtam, amikor itthagytam . . . A faluban azt beszéltek, hogy az élehetetlenek maradtak ki a csoportból . . . Nem sokat adtam a beszédre, de elhatároztam, megmutatom, hogy elek én egyedül is, bírom én a munkát egyedül is . . . Pedig a szívem legmélyén mindig abban reménykedtem, hogy egyszer visszahívják ide . . . Azt reméltem, most három napja is, amikor megkaptam ezt a levelet . . .

Most vettem észre, hogy foszlányokká mállott papírt szorongat a kezében. Nyújtotta felém. Mikor észrevette, hogy nincs már rajta olvasnivaló, lehajtotta a fejét és folytatta:

— Jóska bácsi személyesen írta a levelet, hogy jöjjenek ide máma . . . Tudja, nagyon készültem, de csak a bejáratig futotta az erőmből . . . Itt eszembe jutott Sasvári . . .

— Mikor ideértem, vártam, hogy szólnak majd az emberek . . . De jöttek mentek mellettem, észre se vettek. Lestem Jóska bácsit . . . Őt meg elfoglalták a városi küldöttek . . . Ő másként biztosan idejött volna hozzám és hívott volna előszóval: „Te Anna, neked is terítettünk . . .” Olyan jól esett volna az emberi szó . . . Anélkül olyan nagy távolságnak tűnt az öt lépés az asztalokig, a terített asztalokig . . . Pedig elhatároztam: odaállok az emberek elé, megmondom: fogadjatok vissza, az én életem nem élet az „Aranykalász” nélkül . . . Elindultam többször is, de nem engedelmeskedett a lábam . . . Mert Kátai bácsi jó ember, ő megértett volna, mert az „Aranykalász” nagyon jó csoport . . . csak az emberi szó . . . ezt felejtette el Jóska bácsi az utóbbi időben . . . Nagyon elfelejtette . . . Ugye megérti? . . .

— Meg, Anna, nagyon megérttem . . . Es most jöjjön velem, megkeressük Jóska bácsit . . .

— Nem kell engem keresni, mikor itt vagyok . . . — szólalt meg mögöttünk az elnök hangja. Nem tudom mikor kerülhetett mögénk. Mit hallott a beszédünkből, mit nem? — de magukra hagytam őket.

Indultam a terembe. Bent mindenki táncolt. A muzsikát vitte a szél ki a földekre. Ahol kidugta már fejét az új vetés, az új élet vetése.

IVÁNYI ÖDÖN: RAJZ

AZ ÖSVÉNY

I.

Nos, ha valaki olyan kijelentést tesz, hogy „megeszem a kalapom, ha ez, vagy az sikerül”, gondoljon arra: van egy olyan helye a világnak, ahol minden kimondott szóért helyt kell állni. Ez pedig Cservölgy, hegyi község, a Goró Jóska faluja.

Képzeld el a kiskéri vásár közönségét! Ott gyűrűzik, tolakszik a sok ember a Kerekudvari Földművesszövetkezet sátra körül, majd fellökik a hurka-kolbászos kondért. A sokaság közepén látható a pelyhesállú Jóska. Éppen a bicskájával tevékenykedik. Csiszlikbe vágja csúcsos kalapját, szeletenként megpirítja a zsíros serpenyőben, időnként felszúr egy-egy darabot, nyugodt arccal megfujkálja, majd magasra emelve a levegőbe, hogy a távolabb állók is lássák: nem csalás, nem ámítás, hirtelen bekapja és lenyeli. És mégcsak meg sem akad a torkán a szokatlan falat. Nem tesz úgy, mint aki valami hőstettet venne végbe. Semmi. Kimért, és kiszámított minden mozdulata, akár a fűtő a kazán mellett, aki nem is nézi már a feshmérőt, mégis tudja, mennyi a légkör és hogy rakhat-e még rá, vagy sem.

A báméskodók arcán nevethektől piros döbönen feszül, az indulatok ösztönös kitörését azonban visszafogja a félelem. Csak a cservölgyiek arca nyugodt, de feltűnően az. Ide-oda forgolódnak, vakaróznak, köpködnek, mintha az egész ügyet a világ legtermészetesebb dolgának tekintenék: ilyenek vagyunk mi! Nálunk nem babra megy.

Akik a nagy erdőség kellős közepén, a sziklák oldalán is meg tudnak kapaszkodni, zordakká válnak, mint a luc és később-utóbb egymás felé is csak a tüleveleiket mutatják.

Ne félj Jóska, neked nem történik semmi bajod! Még a hajad szála sem görbül meg. Egy kis csikarást fogsz érezni hazafelé, de ha most rögtön megiszol egy korsó sört, a pokol tüzét is elolthatod vele. Csak aki miatt fogadtál, azért nem áll jót senki. De senki ezen a világon. Ez pedig a szegény Karsai István, a szerencsétlen. Felhajtotta rúgós tehenét, megittatta mákfőzettel és jámbor fejősként adta el egy helybeli gazdának, annyit, amennyit egy rendes állat is megér.

Most ne kérdezzé senki, hogy itatják meg a keserű mákonyt Cservölgyben, amikor a marha csak a tiszta italt fogadja el? Ebből a kíváncsiaknak csak annyit, hogy gumicsövön keresztül. De ha kell, még injekció formájában is bedöfik a bőre alá, mert Cservölgyben, ahol silány a talaj, az emberi elme olyan termékeny, mint talán sehol ebben az országban.

Hogy miből tud pénzt csinálni ez a nép, azt nehéz elsorolni. Könnyebb azt, miből nem tud. Erre példa az aróma, amit kesernyés és bolondító cserjémagvakból készítenek. A szeszfőzéshez, meg a színes pálinkákhoz azután nem kell ész, ezeket manapság már a legkényelmesebb városi ember is tudja. A cservölgyi égetett italokat szerte a környéken a pult alá árúsítják a szövetkezeti boltosok. Magukfabrikálta keltető gépekből ontják a korai gyenge csibéket a tizenöt kilométerre eső mecséri piacra.

És senki meg ne ítélje őket: maguk ajánlják fel leányaikat és asszonyaikat a turistáknak. Valósággal becsalogatják őket a szállásaikra. Azok aztán mielőtt nekivágnának a kékjelzésű szakadékos út szikláinak, szívesen pihennek meg Cservölgyben. Nem is kérnek sokat itten a vendéglátásért, ha azt vesszük, hogy ezzel a helyi érdekességgel egy turistának baráti körben el is lehet majd dicsekednie. (Bár ez kissé kockázatos!) Sziklához és szakadékhöz nem egy kékjelzésű út visz, de ilyen élmény máshelyütt nemigen kínálkozik.

Estefelé, ha aztán meredeken emelkedik már a hangulat, a házigazda, mintha csak eszébe jutna valami, kifelé indul. A pitvarban hóna alá kapja a pokrócot, pössent egyet az udvaron és bemegy az istállóba, lefekszik a vackára s még a fülét is betakarja, hiszen az ő szerepe befejeződött. Hogy mennyit hoz még a hátralevő idő, nem rajta múlik már, hanem az asszonyok ügyességén. Reggel majd elszámolnak. Vagy még jobb, ha csak három nap múlva, mert mondjuk, a vendégek olyan jól érzik magukat, (bizonyára a táj varázsa marasztalja őket), hogy a nehéz útszakasz megmászását ismét és ismét elhalasztják. Ne ítélje meg senki a cserhátvölgyieket! Az sem, aki őket megteremtette, de termőföldet elfelejtett teremni alájuk. Vagy egy bányát, vagy vasutat...

Ne félj Jóska, neked nem történik semmi bajod... És már látni is, hogy a

hálás nézőközönség soraiból egy-két gavalléros ember tölti belé a sört. Annyi korsó áll sorban egymás mellett, hogy még a Jóska dicsőségén osztozó falubelieknek is jut belőle. Isznak. Ünneplik Goró Jóskát, benne a kimondott szó becsületét... Csak a szerencsétlen Karsai Istvánról feledkezett meg mindenki. Csak az ő egészségére nem iszik senki. De senki a világon. Pedig ő is ott áll! az italos büfé mellett, olyan szürkén és szótlanul, hogy ne is vegye őt észre senki. Igenám, de ha nem tudnánk, a vevő is ott áll mellette. Visszajött. Valami már az alkunál feltűnhetett neki. Hiszen a cservölgyiek kezdettől fogva furcsán viselkedtek. Le nem vették volna a szemüket róla. Aztán vihogtak, mintha hülyének tartanák. Így hát: ahogy otthon bekötötte a tehenet, visszajött. Most meg ezt a gyereket veszik körül, itatják, pedig ez viselkedett valamennyi közt a legszemtelenebbül.

Egy villára való herét dobott oda a tehennek, az csendesen eszegette a takarmányt, semmi különös nem volt rajta. Vagy tán megbabonázták? A régiek beszéltek ilyet, de ő még sohasem tapasztalt semmiféle babonáságot. Valaminek azonban lennie kell. Ezért jött vissza.

Karsai lopva tekintgetett hátra. Most vette észre először, hogy a vevő balfüle ijesztően nagy, a kagylója akár a vörösszilva, mintha valaki ököllel vágott volna bele, pedig nyilvánvalóan anyajegy volt. Karsainak annyira megakadt rajta a szeme, hogy ezekután sólnia kellett valamit:

— Mi újság? — kérdezte. Közben állandóan Jóskaékat kísérte a szemével. Ott ácsorgott Csizik Bertalan is a kútnál, öntötte magába a potya sört. Ez neki kereszt-komája volt. Csak nem hagyja őt cserben, ha arra kerül a sor.

— Az újság? Még hátra van! — válaszolt a helybeli gazda és állt tovább.

Ezeket Karsai eleresztette a füle mellett, de aztán, hogy a tolakodók között még két falujabelit megpillantott, egész közel hozzá, vagy egy méterre, újból felbátorodott:

— Hát akkor ki vele! — rivallt a vevőre, majd színlelt nyugalommal tekintett az égre. Esni kezdett az eső. Október volt, száraz idő, szántani eleddig nem lehetett, a vetés is késett.

A vevő nevetni kezdett. De úgy kacagott, olyan mélyről, hogy mind a harminckét foga kilátszott.

Karsai megfogta a kabátját és az arcába meredt:

— Mondom, ki vele! Azzal a nagy újsággal!... — A hangja bizonytalanul rezgett.

A vevő ekkor már szinte fuldokolt a nevetéstől.

— Hát azt is... Hát nekem... Hát kié az első szó? Ki adta el a tehenet?

Karsai szinte megsemmisült ezektől a szavaktól. A lába már inkább a dühtől reszketett.

— Ha...! — kezdte kiabálva, de a gazda közbevágott:

— Az áldomás, jó ember! Ki fizeti az áldomást? De nem itt, hanem ott? — bökött hátra a hüvelykujjával. A közeli vendéglőre célzott és Karsai megadta magát. Ezekután mindenre kész volt. Így lassacskán elindultak a falu felé.

II.

Az italboltban szokatlan látvány fogadta Karsait. Egy nagy terem közepén dobogó állt, körös-körül asztalok és székek. Amikor beléptek, a hangszóró magyar nótát bömbölt. Az egyik sarokban subanc legényke kezelte a gépet.

Leültek az egyik asztalhoz. Karsai bort rendelt szódával, de szinte koccintani is elfelejtett, mert egy csapat ünneplőbe öltözött iskoláslány ugrott fel a dobogóra és énekelni kezdett:

— A kiskéri vásártéren, icate!
Legényvásár lesz a héten, icate!
Száz forintért adnak egyet, jaj, de drága.
Mégis vesznek, icate!

Karsainak eszébe jutott, hogy náluk, Cservölgyben soha nem énekelnek.

— A kiskéri vásártéren, icate!
Leányvásár lesz a héten, icate!
Két fillérért adnak egyet, jaj, de olcsó.
Még sem vesznek, icate!

Mért van az, hogy az egyik helyen énekelnek, a másikon nem. Az öregek még dudorásztak néha a fogaik közt, de ha rajta kapták egymást, elszégyelték magukat

és rögtön másra terelték a szót. Rájuk, a fiatalabbakra egyetlenegy nótát sem hagytak örökbe. Aki tanult valamit, az a katonaságnál tanulta. Maga Karsai is ott hallotta a „Százados úr, sej-haj” és a „Bús magyarok imádkoznak” kezdetű éneket. Aztán a háború alatt volt ez a „Bánom is én, mit hoz majd a holnap nekem”. A fogságban reggeltől estig ezt danolták, meg a „Tetű-nótát”. De itthon? Semmit.

A tarisznyájából szalonnát és kenyeret vett elő és enni kezdett.

— A múlt héten levágtam a kukoricaszárat. Volt rá időm, — törte meg a csendet Karsai.

A helybeli gazda bölintott. Aztán cigarettát vett elő és rágyújtott.

— Dehát most mivel ettesem meg? — folytatta Karsai és összeráncolta a homlokát. — Tán be se hordom. Maradjon kint a határban.

A vevő ismét bölintott és nagy füstfelhőket fújt Karsai arcába.

— Vagy mégis behordom, — folytatta amaz. — Be, mert a Majorságban alá akarok szántani. Be hát... — helyeselt magának és várta, hogy végre a helybeli gazda is szól valamit.

Erre azonban nem került sor, mert még ketten ültek le az asztalhoz. A vevővel kezét ráztak, utána bemutatkoztak Karsainak és máris kezdtek mondani a magukét. Egyikük meglehetősen pityókás volt már, minden bevezetés nélkül hozzáfogott az egyszeri kupec történetéhez, amely állítólag valóban megtörtént, mégpedig úgy, ahogy ő tudja, mert vannak másfajta változatok is, de ezeket olyanok mesélik, akik csak úgy hallották, sőt, még maguk is csavartak egyet-egyét a történeten.

A dobogóra felállt most valaki és a nagy zsivajon át olyat mondott, amin a közei asztaloknál ülők jól derültek, de távolabb már nem hallatszott. A régi vásárokról beszélt, majd valahogy belekeverte a termelőszövetkezeteket is, hogy mennyivel jobb ez a parasztnak, mint az egyéni gazdálkodás. Amikor a mondókáját befejezte, intett a pultnál ácsorgó három szál cigánynak, azok tuszt húztak, a hallgatóság pedig tapsolni és éljenezni kezdett.

— Ez az elnök! — súgta oda a pityókás ember Karsainak, amit az értetlen családossal fogadott.

— Azt húzzátok el, — kiabálta rekedt hangon az elnök —, azt, hogy „De szeretnék hajnalcsillag lenni!” — ezt is megmagyarázták Karsainak: a szövetkezet neve Hajnal és egy nagy vörös csillag fénylik a magtárépület tetején. — Mindenki énekeljen! — dirigált lelkesült arccal az elnök és pipaszárral intette a taktust.

Torkukszakadtából énekelni kezdtek. A cigányok húzták, hogy majd elszakadtak a húrok. Így megint nem lehetett elmondani az egyszeri kupec történetét. Karsait ez nem is bántotta, annyira megbűvölte a szokatlan és fülsiketítő vidámság. Az emberek nyakán kidagadtak az erek, homlokukról folyt a verejték, arcuk vörös volt, mint az a csillag ott, a magtár tetején.

Karsai ezt olyan kellemesen idegennek érezte, olyan hivatalosan ünnepélyesnek: utóljára jó húsz évvel azelőtt, a katonaságnál élt át valami hasonlóan nagy állami feielőtlenséget.

Ezek az emberek teljesen szabadon viselkednek, egymást ugratják, lökdösődnek, ingerkednek, akár a gyerekek.

A cigányok az egyes asztalokhoz széledtek, hogy kinek-kinek fülébe muzsikálnak.

Karsai ekkor vette észre, hogy a vevő eltűnt. Hiába kutatta a szemével, még fel is állt, úgy nézgelődött, de bizony az sehol sem volt. A maradék bort kitöltötte a poharába, egy mozdulattal lehajtotta és indulni akart. Az asztaltársak azonban marasztalni kezdtek, sőt, még a szomszéd asztalnál ülők is kérlelni kezdtek: „Ráér, ha jól érzi magát, hiszen még fiatal az idő, Cservölgy nincs is messze ide, mindössze tizenkét kilométer.”

Karsai annyira meghatódott, hogy hosszú beszédbe fogott a szerencsétlen. Elmondta, hogy rossz úton járt eddig. Ordások között élt és ő is ordassá változott. Ma döbönt rá, hogy ember módjára is lehet élni, ez a mai este mutatta meg neki, hogy lehet. De talán ő már alkalmatlan.

— Egy éve vettem ezt a tehenet, — dadogta meghatottan. — Itt vettem, borjas volt, egy mecséri embertől. Annyiba került, mint más borjú nélkül. És én örültem, hogy jó vásárt csináltam. De csak röhögtek rajtam a falumbeliek, már amikor mentünk hazafelé, kinevettek. Egymásközt suttogták: majd meglátja a szerencsétlen... Ők már ott tudták, mármint itt, a vásárban... — Karsai hangja elcsuklott: — Igazuk volt, nemsokára megláttam. Amikor halálra rúgta az asszonyt... A feleségemet...

Nagy csend következett erre. Egyre többen figyelték a cservölgyi parasztot. A legtöbben nem is tudták pedig, miről van szó.

Karsai még utóljára összeszedte magát és nagyot sóhajtva kinyögte:

— Ezt adtam el máma enne: az embernek, aki itt ült az elébb. Itt mellettem. — Ennyit mondott, aztán a vállára vetette a tarisznyáját és színjózanon hagyta el a vendéglőt.

— Bolond ez? — kérdezték egymástól a kiskériek.

— Mintha az egyszeri kupec történetét hallanám. Pont így ért véget az is, — szólalt meg a pityókás ember, de megint csak nem hallgatott rá senki, mert a cigányok újra rázendítettek és a vidám mulatozás folyt tovább.

III.

Karsai rövidíteni akarta az utat. A széles kocsuiútról átvágott a keskeny ösvényre, amely a tisztásnál kezdődött és egy szakadék fölött vezetett el. A szakadék oldala sziklás volt és meredek, megmászása még egy gyakorlott turista számára is komoly próbatételnek számított. Így hát éjszaka nem volt tanácsos föltötte haladni, mert egy csuszamlás elég lett volna ahhoz, hogy az ember menthetetlenül a mélybe zuhanjon és úgy összezúzza magát, hogy a saját anyja se ismerne rá.

A cservölgyi paraszt azonban nem törődött az életveszéllyel.

Holdvilágos éjszaka volt. A hold azonban csak ritkán bújt ki a felhők mögül és olyankor is csupán rövid időre világította meg az utat, mert nagy és sötét felhők futottak alatta és igen hosszú időre függönyözték el a kilátást.

Karsai elindult az ösvényen. Nem nézett a lába elé. Azt tapasztalta, hogy bizonytalan talajon a legjobb gyorsan lépkedni; mert ha a félhába megcsúszik is, a lendület átsegíti az embert. Az egyik nála tanyázó turista magyarázta egyszer, hogy ő így szokott felkapaszkodni a Badaconyrra; gyorsan kapdossa a kiálló köveket és ha egyik-másik kihull, a kellő pillanatban mindig megfog egy-egy szilárd darabot is. Ami a kezekre vonatkozik, az a lábakra is érvényes lehet.

Karsai annyira belejött a rohanásba, hogy szinte már fulladt és a fejét fel-emelte, amikor az ösvény másik végén emberi alakot vett észre. Olyan két-háromszáz méternyire lehetett tőle a szembe jövő ember, amikor nyilván az is észrevette őt, mert hirtelen megállt, mintha őt akarná bevárni.

Karsai tudott róla, hogy jöttek már le embert innen kettőt is, és bizony mind a kettő halálra zúzta magát a sziklafalon. Aztán egy szerelmespárról is hallott, akik innen dobták le magukat, az egyik kiálló szikláról. Előbb a legény ugrott le, ő volt a szegény, neki nem volt mit gondolkodnia. A lány azonban megijedt. Jómódban nőtt fel és bizonyára elkényeztetették. De ígéretéhez hű akart maradni és egy álló héten át minden éjjel kísértájt a sziklákhoz, mindig hófehér menyasszonyi ruhában, míg végül a hetedik éjszaka, pontosan éjjélkor ő is leugrott. Azóta hívják ezt a követ a Szerelem sziklájának.

Karsai azt hallotta, hogy a lelökött emberek közül az egyik részeges, korhely volt, aki magától is leeshetett. A másik miatt viszont valakit el is ítélték, de hogy ő tettes volna, vagy ez az ember is csak egyszerűen leszédült, erről senki sem tudott bizonyosat.

Ezen gondolkodott a cservölgyi paraszt és ő is megtorpant. Úgy rémlett neki, hogy ez az alak már az előbb is látható volt. Ott állt az ösvény végén, csak ő akkor fának nézte. Ezekután biztos, hogy őt várta az a valaki.

Na igen. Hát mért ment el korábban a vendéglőből a kiskéri gazda, akinek eladta a tehenet? Miért csábította el a kocsmába azzal, hogy igyák meg az áldomást? Hát olyan fontos dolog az áldomás? Na jó, elmentek. De aztán se szó, se beszéd, egyszerűen eltűnt. Itt valami nincs rendben.

Lehet, hogy közben megtudta az igazságot? Ennek a Jósának is mért kellett azt a nagy cirkuszt csinálnia? De már amikor alkudoztak, a cservölgyiek ott tátották a szájukat, egymást lökdösték, sugdostak, nevetgéltek, hogy ez gyanús lehetett a kiskéri gazdának.

Karsai gondolkodott. Egész életében mindig csak a fejét törte, spekulált, de soha sem jutott semmire. Nem született parasztnak. Másfélének született, munkásnak, vagy papnak, vagy istencsodájának, és hogy az Uristen tenné őt akárhová!...

Az alak ott nem mozdult.

Karsai elindult feléje. Lesz, ami lesz. Ha elepusztul is, nem ijed meg.

A mai este meglátatott vele valamit, amiről eddig csak a könyvekben olvasott

Mert Karsainak könyvei is voltak. Volt vagy tizenöt könyve: A betyár szerelme, a Nebúntsvirág fűzve, a Bouvard és Pecuchet, a Kordillerákon, az Egri csillagok kötve. Meg más hasonló könyvei voltak és ő hosszan elábrándozott a történeteken.

Jókai regénye is volt néhány, azokat szerette a legjobban. De csak titokban olvasott. Főleg az istállóban, hogy a szegény megboldogult felesége se tudjon róla. No, volt egy hazafias versgyűjteménye: szinte könyv nélkül tudta a szépen zengő költeményeket. Úgy hogy később maga is faragcsált hasonlókat.

Újra rohamléptekkel ugrált a kiálló köveken.

Hátha csak elfáradt az ember, vagy rosszul van és várja, hogy segítsenek rajta. Ő pedig itt melázik, lopja az időt, amíg az szenved szegény.

— Hé! — kiáltotta, de csak alig hallhatóan, mert valami visszafogta a hangját. Dúdolni kezdett, mintha a „hé” is csak valami nótából való lett volna. De most egy ének sem jutott az eszébe, ezért csak úgy a világba dalolt:

Hé, ha nekem száz forintot adnál!
Ha ott várnál a templom kapunál!
Ha te erre, én meg arra! Hajajala! Hé!

Mi az, megzavarodtam?

Az alak megindult feléje. Lassú léptekkel haladt. Csak a fülét látnám! — gondolta Karsai és most hirtelen világos lett az út. A holdvilág kibújt a felhő mögül, de semmivel sem lehetett jobban látni. Mindössze annyit tudott kivenni, hogy férfiember, aki feléje közeledik.

Karsai is lassan, kimérten lépegetett. Nem lehetett köztük nagyobb a távolság, mint száz méter és a cservölgyi paraszt arra gondolt, hogy ő zavarta meg ezt az ártatlan embert a buta viselkedésével. Mit kellett neki rohangászni, meg dalolni, meg mit tudom én, — ő is csak megijedt volna, ha valaki így ugra-bugrál vele szemben.

Most jó volna, ha cigarettázna! A tarisznájában talált gyufát. Valamikor dohányzott, a zsebében notesz is van, kitépett belőle egy lapot, lassan lehajolt, belemarkolt az avarba és remegő kézzel sodorta bele a papírba. Megnyálazta a szélét... Ehhez meg lehetett állni. És amíg a gyufával zörgött, a kalapja alól figyelt. Aztán meggyújtotta az első szálát, az azonban elaludt. Meggyújtotta a másikat, az is elaludt.

Miért fél az ember, ha éjszaka egy másik emberrel találkozik? Mért, mi van köztük? Nem is ismerik egymást, mi lehetne köztük?

Meggyújtotta a harmadik gyufát.

Milyen a füle a szembejövőnek? Nincs rajta az az anyajegy?

Nem látni.

Csak legalább azt lehetne tudni, milyen színű a balfüle.

— Hé! Milyen a füle magának? — kiáltotta oda, de megint csak a fogai között, hogy talán meg sem lehetett hallani.

Tíz lépésre megállt az alak és a farzsebéhez nyúlt.

Karsaiban elállt a lélegzet. Egy pillanat alatt mindent végiggondolt: ő úgysem e világra való. Az egyszem lánya már elég nagy, a tavasszal töltötte be a tizennyolcat.

Itt van a Szerelem sziklája, közel. Szép vége lesz, legalább róla is fognak majd beszélni, hiszen életében csak suttogtak róla.

Revolver csöve meredt feléje.

— Lőjj bátran, te pirosfülü! — kiáltotta most már hangosan Karsai. — Becsaptalak!

A cső azonban remegni kezdett.

Karsai közelebb lépett.

Erre az ember zsebrevágta a pisztolyt és a kezét nyújtotta feléje. Karsai meg akarta fogni a kezét, csakhogy a másik oldalról egy olyan irtóztató nagy pofont kapott, hogy a füle mezendült bele.

— Pirosfülü? — lihegte az alak. És mire ő tehetett volna valamit, úgy nekiugrott, mint egy tigris.

A cservölgyi paraszt azonban most józanodott ki: merevvé és érzéketlenné vált, mint a nünüke és a pillanat tört része aiatt lebukott a földre.

Az ember pedig a fület és a levegőt markolászva zuhant bele a szakadékba.

IV.

Ami ezután történt, az már igen kevés, de talán van olyan fontos, mint a kis-kéri kirakodó- és állatvásár története. Írjuk hát ide azt is, csupán a teljesség kedvéért!

Az eset után hónapokig nyomozott a rendőrség, de tetteit nem sikerült találni.

Karsai egyik reggel felöltözött és elindult a mecséri járáshíroságra. A folyosón egy asszony ült a padon, mindenkinek elmondta, hogy az ő urát lökték le a Szerelme sziklájáról. Most eljött a törvénybe, hogy megkapja az elégtételt. Bosszús volt az asszony és szégyelte magát. Azt mondja, ez éppen méltó halála volt az emberének, mert akkor is szerelmi ügyben járt a megboldogult, mint ahogy beszélük: egy cservölgyi menyecskénél. Minden pénzt erre a... erre az asszonyra költötte, a két gyereknek meg cipőre sem tellett. De most mi lesz mégis a két gyerekkel?

A legtöbben csak menetközben figyeltek rá, egyedül Karsai volt, aki végig hallgatta, hümmögött, a fejét csóválta, aztán elköszönt és hazament.

Egyik este azonban, amikor éppen fekiüdni készült és a pokrócot az istállóí ágyon felemelte, rémülten eszmélt rá, hogy a takaró alatt egy nő fekszik, méghozzá mélyen alszik.

Karsai nehezen tért magához. Majd egy durva rántással felébresztette váratlan vendégét. Akkor ismerte meg az özvegyet, akit a bíróságon, a folyosón látott. Az asszony félálomban, a szemét törülgetve nyöszörgött:

— Ne haragudj! — tápáskodott fel —, láttam rajtad, hogy te ölted meg az uramat. — Aztán nyújtózkodva feküdt hanyatt. karját a feje alá rakta. — Tudtam, hogy nemrég halt meg a feleséged... No, feküdj már le! — szólt rá a megdermedt parasztra. — Én fáradt vagyok. A gyerekeket csak hoinap hozom. Ide feküdj! — mutatta és közben néhány szalmaszálat lesöpört a takaróról.

Jó! — akarta mondani Karsai, de nem szólt semmit, hanem csendesen lefeküdt az asszony mellé. Eszébe jutott, hogy ugyan mire való ez az egész, annál azonban már bölcsőbb lett, semhogy hangosan mert volna csodálkozni rajta.

INVALIDUSOK

Az udvarunkon kocognak naponta át,
és tünődve nézik őket az ólak, állatok.
A válluk roskadt, ruhájuk régi szürke „cájk”,
mögöttük kéklő déli szél suhog,
mig sötétlőn eltűnnek a kertajtó mögött
az invalidusok.

Talán a pap találta ki, talán a könyvelő,
egy környékbeli latinul tudó;
talán a népből — s ez jobban esnék — pattant elő
ez újzengésű történelmi név,
és szájára vette nyomban
a jó kedély.

Azóta ők az invalidusok: nyolc-tíz öreg
paraszt, hangos szarvú, lassú dolgú tszcs-brigád,
zúzott sorsú, újra élő vig erőtlének,
csalódott, elárvult, kit elhagyott fia,
front rokkantja — a terhük vette le
a demokrácia.

Néhány éve még szorongva néztem őket,
széttárt karral mentegetőzve a dülők fején:
„hiába minden, túlnőttek rajtuk már a földek;
nem bírjuk már, senkink sincs, fiunk
a városból nem jön haza;
tipródik itt az ember vénségére egymaga;
egymaga.

Most az udvaron kocognak át naponta.
A kútnál megállnak: szót érteni,
s ugratnak rögtön: „Az elnökünk azt mondja,
jövőre már egy egész nagy gimnáziumot veszünk,
jönnél még te is haza — nohát ha jössz,
itt a kezünk”.

Aztán mennek. A kertnél járnak már, amint
kilép s indul utánuk frissen az apám.
A pajtához érve még visszaínt,
— bár nálunk ez nem szokás — de ő is változik
öregségére, ime változik,
hisz ő is invalid.

REGGEL

Hegyek mögötti ágyában immár
felült a nap.
Villany ha gyúl, vaksin hunyorog
az ég alatt.
Egy fázós ásitás és megbolydul
a mély sötét,
és áttetszővé lesz a táj,
mint kék üvegcserép.
Borzongó dér a földeken.
És fenn a köd
úszik, mint Iszen lelke úszhatott
a nagy vizek fölött.

Milyen lesz ma a nappal?
Vajh, lesz-e kedvetek,
ha már kihült az ágyatok,
még alvó emberek?

PROPERTIUS: III. 19.

Hányszor hánytad már a szememre nemünk bujaságát:
Hidd el, az asszonyokon dül heve még igazán.
Mert ha ti eldobtátok a tisztesség zaboláját,
Senki se fékezi meg vágybabukott eszetek.
Gyorsabban huny a láng el az égő szalmakazalban,
Forrásához előbb visszatalál a folyó,
Szirtcsúcsokon hamarább lel jó kikötőre a matróz,
És üdülésre a mord, fergeteges Maleán,
Mind a ti vad rohanástok gátja lehetne akárki,
S megzabolázhatná vágyatok örületét.
Légyen a krétai nő a tanúm, ki ledől a bikának,
S szirtifenyőfa-tehén szarvait hordta fején.
Ott van Tyró, Enipeó szeretője, ki egykor
Annyira itta a kéjt a folyamisten ölén;
S Myrra, ki aggott apja iránt gyulladt szerelemre,
Végül cserje-sudár nőtt ki a tagjaiból.
Hozzam elő Medeát, ki szülötteit ölte le sorra,
Igy szelidítve dühét férje csalása után?
Hát az az elvetemült, ki miatt szégyenbe merülten,
Pélops átka alatt áll a mikénei ház.
Scylla, te minosi préda, apád bibor hajaszála,
S véle egy ős hatalom hullt el a két kezeden!
Im ezt adta a szűz az ellenük háborúzóknak:
Amor vette be hát Nisus a kapuidat!
Légyen több a szerencse a nászotokon, ti leányok:
Arbocon lóg már fenn az a krétai lány.
Méltán bíró Minos az árnyak közt odalent most:
Nem kímélte a bűnt, bár diadalt aratott.

Fordította: SZABÓ KÁROLY

Sextus Propertius római elégiaköltő, i. e. 47 táján született, meghalt i. e. 15 körül.

HÖLDERLIN:

AZ ÉLET FELÉN

Sárga körtékkel hull
És vadrózsákkal telten
A táj a tóba,
Ti kedves hattyúk
Csóktól ittasultan
Mártjátok főtöket a
Szen:ségként hűvös vízbe.

Oh, jaj nekem, honnan veszek
Ha jó a tél, virágot és hol
Lesz napsugár
Es árnyas hely a földön?
Szóltan és hidegen
Allnak majd a falak s a szélben
Zászlók csapkolódnak.

Fordította: SZABÓ KÁROLY

HYPERION SORSDALA

Ti vándoroltok fenn a fényben
szelhd mezőkön, holdog szellemek!
Az istenek lehellete
Simogat lágyan bennetek,
Mint ihletett kezével lány
a szentelt hurokat.

Sorstalanul, mint szendergő
Kisded élnek az égiek;
Illetetlenül
Bimbója gyenge szirma közt
Ontja feljűk
Illatát a szellem
S derűs szemekkel néznek ők
Az örökké tartó
Tiszta csend honában.

De nekünk nem adatott meg
Bárhoi is megpihenni.
Kintől gyötörten hull
A földre le az ember
Pillanatról pillanatra,
Miként a víz szikláról
Sziklára zuhan
Örökké már
Alá az ismeretlen semmiségbe.

Fordította: SZABÓ KÁROLY

HELMUT PRESSLER:

ANNA PALENZ KÉRELME

(Felvételünket kérjük a munkásosztály pártjába — ciklusból)

Özvegy vagyok,
és van egy fiam.

A férjem Moszkva előtt elesett;
a fiam Moszkvában akar tanulni.
Ami ellen harcolt az apa — és meghalt,
azért akar harcolni a fiú és élni.

Én mellette akarok menetelni,
azért jövök most hozzátok.

Fordította: SZABÓ KÁROLY

HELMUT PRESSLER:

WILHELM KREUZ ZONGORAMŰVÉSZ KÉRELME

(Felvételünket kérjük a munkásosztály pártjába — ciklusból)

Szabóm, aki szemben lakik,
mindig szívélyesen köszönt.
Nyugdíjas hivatalnokok
pártonkivüliségemért kívánnak sok sikert.
Cinikus értelmiségiek
csodálják józanságomat.
A nyárspolgárok
együttérzésről biztosítanak,
az elvtársak pedig
előzékenyek és tartózkodók.

Nem hagyom tovább, hogy sértegensenek! —
az ellenségeim
bizalmukat kínálva,
és a barátaim
ápolva hűvös kapcsolatukat.

Hadd tudják meg mindnyájam végül is,
hogy hova tartozom.

Fordította: SZABÓ KÁROLY

FARKAS ANDRÁS: PALÓC ÖREGASSZONY

GEMITUS MORTIS . . .

Már nem is figyeltek rá. Befejezték az ügyet, egymással beszélgettek, mintha ott sem lett volna. Most egyszerre megérezte, milyen egyedül vn itt ezek között az emberek között. Réveleg, hirtelen jött félszességgel körülnézett, hogy kivel lehetne legalább egy szót váltani, hogy ne kelljen úgy kismordálnia, mint egy kivert kutyának.

Sorba nyitogatták a szk szerkesztőségi szoba ablakait, amelyben az értekezlet végére már vágni lehetett a cigarettafüstöt. Az egyikhez odalépett, hogy majd  kinyitja, de a hivatalsegéd, akit valamikor régen még  alkalmazott, udvariasan félretolta.

— Szabad, elvtárs! — S kinyitotta az ablakát. Félre kellett állnia, mert útban volt. Ez még fokozta félszességt, s ügyetlenül bukdácsolt a székek között az ajtó felé.

A nyitott ablakon bevágott a friss, reszegít tavaszi szél, s megrezegtette tarkóján a pihékt. Az ajtóban megállott, s még egyszer visszánézett, hátha valakitől elköszönhet.

De nem, tudomást sem vettek róla

A szoba másik végéből most megszólalt valaki:

— Ugyan gyerekek, csukjátok be az ajtót, huzat van!

Megfordult és kiment.

Füle csengett és zúgott a feje, jelentkezett a reggel óta bevett t idegszllapító hatása. Leereszkedett a paternoszteren.

Az utcára érve az arcába csoklt a vg tavaszi délelőtt. A vakító fények árnyéktalanul csapdtek vissza a hazfalakról. Még a kocsitűt ormótlan macskakvei is mosolyogtak. A körút úgy kurrogott, harsogott, mint egy kerge, szerelmes suhanc. Tavasz volt. De micsoda tavasz!

t meg egyre nyomon követte, amit ott a taggyűlésen is érzett, mikor egy-másutn zuhogtak fejére a vádak, s a végén a határozat, hogy nem igazolják.

Mikor hazaért, erőt vett magán. Anyja minden mozdulatát figyelte és nem akarta t még jobban megszorítani. Igyekezett tehát könnyednek, nyugodtnak mutatkozni. De anyja szemei fátyolosak voltak, aggódak és mindent érték. S , mint akinek int vágták, lezökkent a heverőre. Végéhez ért minden erejének. A torkába gombóc gyródt, s csak annyit tudott kinyögni:

— Kizártak . . .

Azzal végigdolt az ágyon és a fal felé fordult. Még hallotta, hogy az anyja lassú léptekkel kimegy a szobából és csendesen beteszi maga után az ajtót, aztán belezuhant valami feneketlen sttségsbe.

Mire felébredt, késő estére jart. A házban csend. Az ablakon felhatolt a város távoli, szrt moraja. A csend ettől szinte hallhatóvá vált. Megborzongott. Ruhástól fekdt, az ablakon hvst fjt be az április. A pokrócot nyilván anyja terítette rá.

Az ébredés első pillanatainak kódébl valami bizonytalan, feszült, valami a testi fájdalomra nem hasonlító, mégis emlékeztető érzés riasztotta fel. Aztán eszébe villant hirtelen, egycsapásra minden, ami a nap folyamán történt. Hogy a műhelyben Béla kikísérte a kapuig, nyugtatva, s még a járda szélén is tanácsokat adva, hogy mit mondjon, hogy viselkedjen:

— Ne mond azt sohasem, hogy „nem igaz”, hogy „hazugság”, hanem mond azt, hogy „nem állja meg a helyét” és vétesd jegyzőkönyvbe . . . Vég be egy marék Legatint, semmi hamutartó-vagdosás. Szervusz! — Es sokáig nézett utána, még integetett is.  meg csak legyintett. Ugyan, jegyzőkönyv! . . . Csak már túl lenne rajta.

Aztán az értekezlet. A munkatársak rideg, ellenséges hangja, idegen tekintete, s mindenekelőtt, hogy vége, vége . . .

Fekdt az ágyon, szívta egyik cigarettát a másik után.

Végeredményben miért is csinálta végig ezt az egészet? Hiszen számíthatott-e másra? S nem célozgatnak erre már társai is, hogy ez lesz a vége. Csak

Béla, legjobb barátja, no és hát ő nem hitt nekik. Meg aztán nyugodni sem tudott. A műhelyben, ahová az ellenforradalom után elhelyezkedett, már legjobb elvtársai is kezdték idegesíteni. Nem értette, hogy bírják ezt: évtizedes párttagsággal, pártmunkával hátuk mögött ezt a párttalanságot. Idegesítették őt meddő vitáik: „ellenforradalom, nem ellenforradalom”. Mindenkiel összeveszett. Odáig jutott, hogy egy alkalommal, rakodás közben az egyik öreg munkásnőt dühében háthataszította, mert az megriadva a nehéz ládát cipelő munkástól, tehetetlenül toporgott előttük. Miért? Szégyenében majd elsüllyedt.

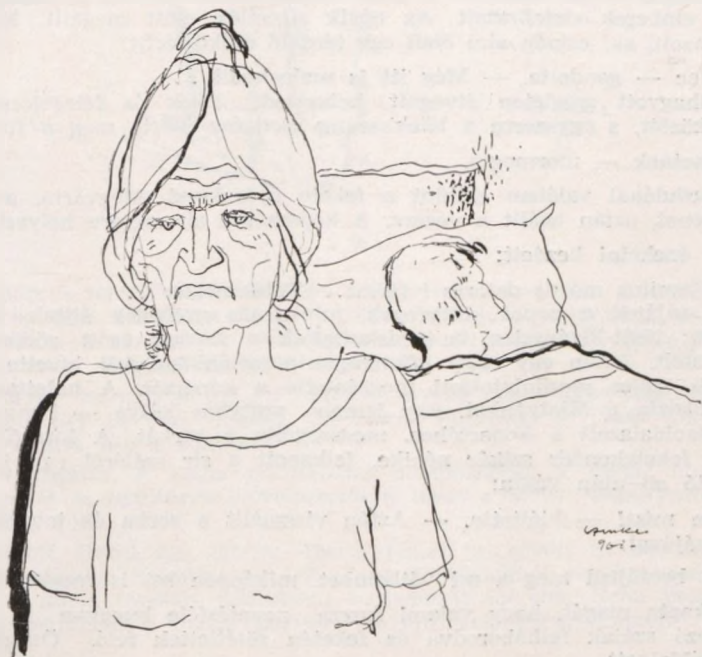
No igen, ez az ingerültség már egészen más volt, mint az első hetek izgalmai, titkolt félelmei. Amikor heteken keresztül várta, hogy elviszik. Éjszaka, ha a ház előtt gépkocsizúgást hallott, riadtan ugrott a függöny mögé, s lenézett, vajon nem érte jöttek-e? Ha a kocsit felbúgott és elszárgult, kimerülten esett vissza az ágyra. Megkönnyebbülten, de reszkető gyomorral, verejtekben úszva.

Idővel annyira összetörte ez az állandó várakozás, hogy már szinte áhitotta, csak már jönnének érte, s lenne vége a bizonytalanságnak, gyomra állandó, utálatos reszketésének.

De ez a mostani talán még rosszabb. A vizsgálat, amelyet újrafelvételi kérelme váltott ki, kényszerítette, hogy felidézze és sorra vegye emlékezetében annak a rettenetes két hétnek minden átélt eseményét. Megriadva vette észre, hogy a visszaemlékezés láncai gúzsbakötik, bizonytalanná válik. Elveszti nehezen visszaszerzett nyugalmat, biztonságát.

Rádöbrent, hogy azokban a napokban mennyi mocskos, az ismeretlenség, vagy félismeretlenség homályából előtűnt ember vette körül, akik egycsapásra tekintélyt szereztek a szerkesztőségben, szokatlan határozottságukkal. Eszébe jutott Tibor, akit azelőtt sosem látott, s mikor belépett a szerkesztőségbe, napszemüvegével az orrán, mint egy amerikai, étölte őt és felkiáltott: „En mindig tudtam, öregem, hogy te vagy a holnap embere, veled lehet dolgozni”. Kicsit meg is illetődött. Lám csak, ismerik őt olyanok is, akiket ő nem ismer. Biztos cikkei révén. Még kicsit restellte is a dolgot. Ott is ragadt ez a fiú géppisztolyos szeretőjével. S mennyi bajt csinált! És visszaemlékezett a cikkekre, amelyek az ő kezén mentek át. Egy-egy mondat, amelyre akkor fel sem figyelt, most mint hideg kés mélyedt a mellébe.

Lázasan kezdte kutatni, tanulmányozni az újság példányait, amelyeket azóta elő sem vett. Be kellett vallania önmagának, hogy eddig menekült ezek elől a cikkek elől, ha nem is tudatosan, — próbálta mentegetni magát —, de tudat

alatt biztosan így volt. És rémülten bámulta a nyomtatott sorokat, amelyeket az ő szerkesztői tolla szignált nyomdakészre.

Aztán azt is megpróbálta, hogy az eseményeket, cselekedeteit úgy csoportosítsa, hogy azok legkedvezőbb színben tüntessék fel az ő ténykedését. De végül csak legyintett. Érezte, úgymint hiábavaló mindez. Egyet esetleg elérhet vele. Nem zárják börtönbe, vagy ha eljárást indítanak ellene, felmentik.

De nem, még arra sem érdemesítették, hogy börtönbe zárják. Egyszerűen nem vesznek tudomást róla. S most itt vergődik saját börtönében. Amabból a másikkól egyszer biztosan kiengedték volna, de ebből, önmaga börtönéből vajon szabadul-e valaha?

Keleten már sápadozott az ég. Négy óra lehetett. A belső szobából zajt hallott, megmozdult valaki. Tudta, anyja kelt fel. Már be is lépett. Lábujjhegyen ment, hogy fel ne ébressze őt. Az ágy hirtelen megreccsent. Az anyja ijedten megállt, s sovány nyakát az ágy felé nyújtotta, hogy a félhomályban kivehesse: vajon nem ébresztette-e fel a fiát? Semmi zaj. Az asszony megkönnyebbült sóhajjal megindult a konyha felé. Az ágy újra felsírt.

— Ebben vagy, kisfiam? — hallotta anyja félnék suttozását.

Nem felelt. Az anyja odament az ágyhoz és a fia fölé hajolt.

— Alszol, fiam? — suttozta.

Ő behunyta a szemét, alvást színlelt. Akkor az anyja lehajolt és megcsókolta a haját.

Neki olyan sírhatnékja támadt ettől a csóktól, hogy alig tudott uralkodni magán. És abban a percben valóban elaludt.

*

A műhelyből elkésett, leszidták. A művezető alighanem megtudott valamit a kizárásról, mert a szeme csupa rosszindulat volt. Az összkomfortos sztrájkra célozgatott, meg hogy elmúlt már az a világ. Még annyi ereje sem volt, hogy visszafeleljen. Mikor végzett, hazamenni nem volt kedve. Találomra felszállt egy villamosra. Arra riadt, hogy a kalauz rászólt: végállomás. Lebukdácsolt a lépcsőn. A temetőnél találta magát.

Zsebredugott kézzel ödöngött a sírok között, bámészkodva, olvasgatva híres és ismeretlen emberek sírfeliratait. Az egyik síremlék előtt megállt. Meztelen nőalakot ábrázolt, aki csípőn alul ölelt egy térdelő műkő-férfit.

— Malac — gondolta. — Még itt is malackodik . . .

Egy elhagyott szögleten átvágott, behorpadt sírok és félrebiccent kontyú keresztek között, s egyszerre a lélekharang csengése ütötte meg a fülét.

— Temetnek — mormogta.

Egy fordulónál valóban előtűnt a fekete gyászkocsi. Megvárta, amíg elhalad előtte a menet, aztán beállt a végére. A koporsót a sír szélére helyezték.

A pap énekelni kezdett:

— . . .Gemitus mortis dolores inferni . . . Pater noster . . .

A sír szájánál a papot közrefogva, ministráns gyerekek álltak, égő gyertya a kezükben; ijedt-kíváncsian be-bepislantottak a frissen ásott gödörbe. A pap tömjént füstölt. Aztán egy nagy kékvirágos porcelánköcsögből kivette a szentelt-vízhintőt és széles mozdulatokkal meghintette a koporsót. A halottas nép hangosan imádkozta a Miatyánkot. Egy lompos, szutykos kutya — honnan vetődött ide? — odaoldalazott a koporsóhoz, megszagolta a sarkát. A kísérők közül kiugrott egy feketekendős szikár néni, felkapott a sír szélére egy jókora rögöt és az elfutó eb után vágta:

— Nem mész! — kiáltotta. — Aztán visszaállt a sorba és tovább mormolta fogatlan szájával:

— „Es bocsájtsd meg a mi vétkeinket, miképpen mi is megbocsájtunk . . .”

Azon kapta magát, hogy valami furcsa nevetésféle buggyan ki a száján. Az imádkozó szájak felháborodva és feketén sötétlettek felé. Összerezzent és gyorsan előldalgott.

*

Mire kiért a temetőből, besötétedett. Újra villamosra ült. A Dunánál kiszállt és lement az alsó rakpartra. Fenn a hidon messziről szikráztak a villanylámpák, hunyorogva a tavaszi est párasságában, de itt sötét volt. Csak a víz világított. Egy fuvallat édeskés illattal ölelte körül.

— Virágzik az orgona . . . — jutott eszébe és könnybelábadt a szeme. Eszébe jutott egy 16 éves suhanc, az üzemi faliújság, a Vörös Ököl szerkesztője. Most siratta ezt a suhancot.

Leült a kőgátra. A Duna gondtalanul hömpölygette a zöldár hullámain. Lehúzta a cipőjét és nyújtózva beemártotta a lábát a vízbe. Osszerázkódott. A víz nagyon hideg volt.

Körülnézett. Seholy ember. Hasra feküdt a kővön és belebámult a kőnokokul futó habokba. Szédülni kezdett. És a hullámokból mindenünnen a suhanc integetett. A karja furcsán, testtelenül hajladozott ide-oda. Néha hosszúra nyúlt, a folyónak majdnem a másik partjáig. Aztán sok karja támadt, befelé görbülő ujjakkal . . .

A hídon és környékén mindenütt elaludtak a fények. Rövidzárlat.

Mire pár perc múlva újra felvillantak, a part teljesen üres volt. A szél lustán hintáztatta, közelhozva, majd a végtelenbe lódítva valami messzi harang kongását. A hídról zajongva-jajongva lefutott egy sárga villamos.

Megeredt az eső.

NEM A SZÉPSÉGEDET . . .

Nem a szépségedet dicsérem Kedves,
az irigy idő egyszer mindent elvesz:
arcod bársonya és szemed kéksége
eltűnik majd a csendes öregségben,
orrod nemes ivét is elorozza,
sima homlokodat ráncokkal fonja
át az idő, a gyorsan múló napok:
a mai fény holnap emlékből ragyog . . .
És figyelmeztet, hogy minden semmiség:
elmúlik a szépség, lassan tépi szét
gyenge szárait a szaladó idő:
egy új arc jön majd a tükörből elő . . .
— A szived, a lelked fiatal marad!
Azt hogy dicsérik a dadogó szavak?

GREGUS ISTVÁN

Jó nagybácsim, Gregus István,
régem meghalt, pora sincs már:
szép életét ketté vágta
a halál éles kaszája.

Pedig ő és a betegség
egymást hírből se ismerték.
Erejéről adomáztak,
lesték, csodájára jártak.

Nagy ereje lett a veszte:
„nem birom”-ot nem ismerte.
Emelt négy-öt ember helyett,
s csillénél összeesett.

Összeesett, felemelték,
a hordágyra lefektették,
úgy vitték be a kórházba,
onnan Szent Mihály lovára.

Megsiratta a kis barakk,
az asszony átsírt napokat,
de ott állt a tavasz lesbe:
férjhez ment és elfeledte . . .

Néha beszélnek még róla,
csak úgy, mintha mese volna,
szelíd szóval csendes este,
mielőtt végleg elveszne . . .

EGYSZERŰ MINDEN

Rágódtam én is eleget,
most inkább énekelgetek.
Igazabb, kinek az orra lóg,
s nem talál kedvére valót?
Kinek a rózsza csak tövis,
ragadozó az ökör is,
kinek az ősz csak temető,
nem jókedvű szüretelő,
a föld nagy ócska ravatal,
az ég szemfödél, betakar,
ki minden kint magara kent?
Hát annyi biztos, fura szent!
Nekem mást mutat két szemem:
A rózsát szívemre teszem,
ökör nem riaszt, és az ősz
telt kancsó: mámor, enyhe gőz,
a föld — bárhogy is! — egyre szebb,
fény pásztázza a kék eget,
egyszerű minden és csodás,
nem pedig bölcs megalkuvás . . .

TÉL

Fütyül a szél és szúr a fagy,
bezárkózol, óvod magad.

Zúgnak a drótok, árva fák.
Ki hallja? Süket a világ.

Kutya vonít az udvaron,
kínjában kapar a havon.

Zirr, zurr, az ablagüveget
veri a lelkiismeret.

El az ablaktól, kályha vár,
de a kéményben szél dudál.

Üzen a szél, a kinti fagy:
hiába zárod el magad!

Beroppan ablaküveded,
szobádba zúdul a hideg.

karmos szél arcodba nevet:
ne szobád, fütsd ki: szivedet!

LAJOS BÁCSI NYARALNI MEGY

Rászállt a fára az énekesmadár.
Lajos bácsit nézi? Köszönti talán?
Vagy már nem fér el a házban az öröm
és most itt harsog a madárcsőrökön?

Nagy a sürgés-forgás. Az öreg topog.
Valami készül, nem köznapi dolog.
Holnap nyaralni megy. Ez bizony csoda:
Tarjánnál messzebb még nem jutott soha . . .

Sovány volt élete, fogta a telep.
Itt nézte az őszt, a tavaszt, a telet,
s most viszi a nyár, most várja a Mátra:
várja az erdők szép csendes világa.

Csak egy sötét vonal, de ide látszik.
Fojtott sóhajtása jutott odáig.
Amikor a bányá nagy fáradtsága
a földig nyomta — vágyódott utána.

Messze volt, lán az Operencián túl.
A kopott álom vegre megvalósul:
ötvennégy év és vesződség, munka
kel vele holnap az álmodott útra.

A kölcsönkért táská lassan megtelik.
Feküdni készül, de tudom, reggelig
virraszt, szeme előtt képek rajzanak...
Orzi majd a madár az ablak alatt!

A FOKOS

I.

Ugy sürgött-forgott a tűzhely körül, mint a virág körül a méh. Még dudorászott is hozzá. Nem kitaróan, rajtaleledkezve egy dalon, hanem csak csipegetve, innen is, onnan is elkapva egy sort, gondolkodás nélkül, amit éppen az ajkára dobott az öröm.

Szép Törökné volt ő, a telep sok nyelven forgatott, sok fehérszínű szívétől irigylett asszonya.

Egyszerű elvek mozgatták az életét: szeretett jól élni, szépen öltözködni és beteg volt, ha nem követhette a vér forró sürgetését. Az elsőhöz kevés volt a férje fizetése, a másodiktól pedig a bánya lopta el az erőt.

Mindkét szenvedélyének a kielégítéséért máshoz kellett fordulnia. Hogy mindkettőt egy személyben találta meg? Es hogy ez a személy a telep egyik mérnöke volt? Ezt már külön szerencséjének tartotta. Életét nem is tudta másképpen elképzelni.

Derékig gázolt a mocsárban, de arca a babaarc hamvasságával hazudta az ártatlanságot.

Hízalt a p'etyka, szépítette az irigység.

Mostanában már a lelkiismeret sem háborgatta. Lassan a tölgyfát is megeszi a szű.

Megcsalt férj? Már csak mérőfogó mészességéből ködlött ez a kérdés, és meg is mosolyogta.

Nem tudta ugyan, hogy a férje miként vélekedik a viselkedéséről, sőt még abban sem volt biztos, hogy a férje tudja kétféle életét, de hallgatása megnyugtató volt, és cinkostársi beleegyezést jelentett.

Igaz, hogy nem sok szava volt a férfinak a háznál. A gyepelőt az asszony tartotta a kezében, a férj csak az ostort pattogtatta. Illett is a kezébe a gyepelő. Merev volt, mint a tüledzett acél. Ha valamit a fejébe vett, akkor még kalapács-csal sem lehetett kiverni belőle. Végre elérte célját!

— Ezután már napszámban kelepelhet tőlem Ponyiné nyelve! — kuncogott magában.

— Aknázt csináltam Lajosból! — dagadt a szíve a büszkeségtől.

Addig kínozták a kérésével a mérnököt, amíg az végre igent mondott. Ma hozták írásban az előléptetését. Öt év vágya, következetessége lett valóság ezen a papiroson.

Még fokost is kapott a mérnöktől. Igaz ugyan, hogy csorba, egy szilánk valahol lerepedt belőle, de ki törődik most ilyen aprósággal? Holnaptól kezdve ez váltja fel a csákányt. A fokos csendesen lapul a fal mellett, a konyhaszekrény rejti el. Még jó, hogy a férje munkában van, legalább ünnepi ebédet készíthet.

A kinevezést eldugta a konyhaszekrénybe, a tányérok mellé. Csak az ebédnél adja majd oda.

Előre kitervezi, kiszínezi ezt a percet, amikor búsán megfizethet majd a férjének okos hallgatásáért.

Boldog izgalomban hajol a tűzhelyen levő edényhalmaz fölé és a főlzálló jószágú ételgőzök ködbe borítják a fejét.

II.

Lassan, szótlánul ballagnak kifelé a lejtősaknán. Így tizenhatos után nem nagyon iramodik neki az ember lába a kapaszkodónak. Tizenhat órás munka egyvégtében! Ennyi még kint is elég, hát még a bányában! Szó se igen kívánczik az ajkukra. Fejük a földre lóg. Lehúzza a fáradtság és az álom. Pedig nem lett volna baj, ha szakadás nem jött volna közbe. Majd kiköpték a tüdejüket, mire befejezték. Minden portikájuk fáradt. Csak a becsület tartja bennük a lelket. Mennek. Botladozva, rogyadozó léptekkel.

Török Lajos és Barják Feri.

A fényre érve vakoskodón hunyorognak. A döglődő karbidfény után erős szemüknek a nyári délutáni napsütés. A karbidlámpa fénye itt már csak olyan, mintha a napot akarná csúfolni. Azt is csak úgy gyerekesen. Oket azonban ez nem izgatja. Talán észre sem veszik. Ha látják is, hagyják, hogy égjen, elalszik az magától is.

— No, ez is megvan — hull ki fáradtan a szó Barják Feri száján.

— Meg — hagyja helyben Török.

Nyújtózkodnak egyet, azután nekivágnak a hegynek. Mintha könnyebben lépnének. Magasan ragyog a nap, kékbe veszik a végtelenség. Némán cihelődnek fel az aknára, azután lefelé indulnak a telep felé. A kocsiudvarnál elválnak. Feri az újkolóniába megy.

— Szervusz!

— Szervusz!

Török most már magában ballag. A bányamester kertjénél balra fordul, elhúz az iroda mellett, és átmegy az öregkolóniába. A kerítés mellett ballag néhány percig, majd befordul a ház végén: otthon van végre ő is.

Az asszony kedveskedve, örömmel fogadja, de neki a terhére van most az üres locsogás. Lerángatja magáról a kabátot, inget, és megmosakszik. Utána tisztát vesz magára. A felesége folyton ott duruzsol körülötte. Leül az ebédhez. Ehes, mohón kanalazza a levest. Azután nagyokat nyelve eszi a rizses húst.

— Mégis csak jó asszony ez a Böske! — lustálkodik elő az agyából az első gondolat. Tudja, hogy tizenhatos után jobbat kíván az ember. Nem is állja meg szó nélkül.

— A mai ebédet jól eltaláltad!

Azután a tenyerével megtörli a száját.

Az asszony szíve hangosabban ver az örömtől. Melyik fehérnép szíve nem ugrál a dicséret hallatára? Úgy érzí, hogy itt a kedvező alkalom. A férjéhez dörgölözik, lehajol hozzá és halkán válaszol, mintha titkot súgna:

— Hátha azt tudnád, ami még hátra van! A végére hagytam a meglepetést!

— No-no! Hát ez már mi lenet? — kíváncsiskodik Török.

A felesége már a konyhaszekrényben motoz a tányérok között. Valami levelet vesz elő, átadja.

Az ember nem is nézi a borítékot, csak a lelkére kíváncsi. Szétnyitja és olvassa:

Tekintetes

Török Lajos úrnak

Zagyvapálfalva.

Ertesítem, hogy szorgalmas munkája és szaktudása elismeréséül a Frigyes-aknában megüresedett aknási állást folyó év július 1-ől Önnel töltöm be.

Elvárom, hogy munkáját továbbra is az eddig tapasztalt odaadással és buzgósággal végezze!

Jó szerencsét!

*Tibor Emil,
bányaigazgató*

Arcából kifutott a vér, megremegett a kezében a levél.

— Ezt az asszony csinálta! — rajzolt fel benne a sejtés.

— Tehát igaz!

A felesége ekkor már ismét a konyhaszekrény mellett kotorászott.

— Már fokost is szereztem! — csicssergett feléje.

Azt is átvette.

Aknászság... fokos... könnyebb szolgálat... több kereset, fix fizetés...

— Ennyi jót csak nem viszonzol gonoszsággal! — csitítgatja belül valami.

— Ezzel akarnak megfizetni! — nyilal végig élesen a testén válaszképpen a kín.

Eddig is hallott már a felesége dolgairól, de hallgatott. Megraboltnak érezte magát, de szemet hunyt felette. Beléjefojtotta a szót a félelem, a kenyér... Koldús úrnak érezte magát, aki némán nézte, amikor egyetlen kincsét rabolták. Adott, de ellenszolgáltatás nélkül.

— Most ezzel a papirossal akarják betömni a számat, a fokossal csavarják ki a kezemből a fejszét!

Magában morajlott, mint a kitörni készülő vihar. Tekintetével megakadt a fokok csorbáján.

— Az övé! — öntötte el egyszerre a méreg.

— A bányában pattant le róla a szilánk! — forrt már benne az indulat. En ütöttem le!

Valóban ő ütötte le. Bordafát hasított az alapközlén és arra ment a mérnök. Megállt és addig hadonászott, amíg ki nem ejtette a kezéből a fokost, amely abban a pillanatban esett a fában levő vasékre, amikor a fejszéje foka lecsapódott. Egy szilánk lepattant a fokosról, és a bal lábába fúródott. Jól megérezte akkor azt a csorbát, míg az aknász a sebet kötözte.

Valami elszabadult a szívében.

Most már nem lehetett megállítani. Almosságát, fáradságát szétpattantotta az indulat. Bal kezében szorongatta a galacsinná gyúrt kinevezést, a jobbában pedig magasra lendült a fokok. Ütött. Törökné jajgatott, a férje azonban nem törődött az üvöltésével, addig verte, amíg össze nem esett.

III.

Nagyot fújt, mint aki jól végezte a dolgát, és indult kifelé. Nem is törődött az ajtó előtt kíváncsiskodókkal, csak ment. A kolóniában ugyanis már mindenki tudta, hogy mi történt Törökéknél, és összefutottak az emberek. Senki sem ítélte el az embert, még bólintottak is rá:

— Végre megjött az esze!

Nagy léptekkel haladt az iroda felé. Tudta, hogy melyik szobában van a mérnök, egyenesen oda nyitott be.

Nem köszönt, csak megállt az asztal előtt.

A mérnök térkép fölé hajolt, az ajtónyílásra azonban fölnézett. Nem is sejtette, hogy mi megy most végbe Törökben.

— Megkapta? — kérdezte mosolyogva.

— Meg! — pattant kurtán a válasz.

Most már neki is gyanús volt. Mit akar ez az ember? A mosolyt továbbra is az arcára erőltette és kedélyesen kérdezte:

— Nem is örül a kinevezésnek?

— Nem! Tartsa meg magának! — tört ki Török és a térképre dobta az összegyúrt papirost.

— Mit jelent ez? — ugrott fel a mérnök.

— Mit jelent? Ezt ni! — hangzott a fojtott válasz. és már ütött is a fokok csorba hegyével. A fejére célzott.

A szomszéd szobában semmit sem vettek észre. Csak egy koppanás hallatszott, majd egy tompa zuhanás, amikor az eszméletlen ember megtántorodott és a földre esett. Csak akkor nyitottak be a mérnökhöz, amikor Török bevágta maga mögött az ajtót.

Egy félóra múlva megvasalva vitték a csendőrök.

TÁBLA LÓG A NYAKÁBAN

Ragyogó őszi napsütés volt. Alig érezhető szellő zörgette a száraz leveleket. A látóhatár felett füst szállt. Köröskörül mindenütt füst.

Füst és dörgés.

Agyúztak.

Az uton tank-tank után. Autó autót követett. Lassan, lépésben, mint a természet takarító ökrösszekerek. Az ökörnnyál vékony szála színesen lebbent, s megállapodott egy fekete paripán, amely a járda mellett álló villanyoszlophoz volt kötve. Büszkén ívelő nyakán remegtek a finom izomszálak. Hátán nyereg. Fényes, csillogó. Mellette méltó párja, a gazda. Nyakában pléhlap. Rajta: Tábori csendőr. Gallérján csillag. Ugy állt, mint lova. Gőgösen, biztosan, fiatalon. Nézte a parancsnokság előtt felsorakozott gyári népet.

Szörös bakancsukban topognak. Medve-testük óvatosan mozdult. Halkan beszéltek, csak egymás között:

— El kell menni, elhajtanak, mint a lovat.

Egy idősebb ember megkésétt. Hátán lengett a könnyű zsák, melynek sarkában kavics tartotta a kötelet.

A csendőr nézte és szólt:

— Miért késtél?

A ráncos arcú ránézett. Keserűen gondolt a tegezésre és alázatosan válaszolt:

— Messze lakom, a kéményen túl. Gyalog kellett jönni.

— Ne pofázz annyit. Allj a helyedre!

A nagykezű méltósággal válaszolt:

— Ne tegezzen engem! Én becsületes vagyok.

A csendőr megrántotta a lova szíját. A paripa felágaskodott és a kötelet rángatta. A pléhtábla könnyen lebbent, mikor arcon vágta, keményen. Biztosan. Avatott kézzel. Még a fegyveréhez sem nyúlt. Büszkén állt.

A vérző arcú is állt. Ránézett a lóra, s lehajtott fejjel beoldalgott a némán figyelő emberek közé.

*

A túldalalon karcsú, gömbölyűre nyírt lombú akácok törzséhez asszonyok voltak kötve.

Öreges és fiatalok, lehettek nyolcan. Halálosan sápadtak, szemük behunyva. Nehezen lélegzenek. Jobbszálon a csendőrrel átellenben csinos fiatal lány. Melle alatt van átkötve, s ez nagyon kiemeli formás testét. Hosszú haját arcába rázta, hogy ne lásson és ne lássák. Az ő nyakában is ott a tábla:

FOSZTOGATOK!

Egy vékony, nyúlánk fiatalember nézi őt. Fején csúcsos leventesapka. Kicsit büszke rá. Tegnap kapták. Holnap ők is mennek. Minden gimnazista megy, aki tizenhat éves elmúlt.

Sajnálta a lányt.

Igazságtalannak érezte ezt a büntetést. Hiszen a postás felesége is, meg a tanár úr is, meg az asztalos is hordta a tükröket, székeket, befőtteket.

Őket nem kötik ki?

Sóvárogva nézte a lányt, s még sokáig ott állt volna, ha nem jön az öreg hátizsákos.

A hirtelen támadt csendben csattanó pofon megijesztette. Valami rettenetes cslekedettől félt.

De semmi sem történt.

A vért letörölték. A férfi beállt a sorba. A csendőr rágyújtott. Az emberek tovább suttogtak, az asszonyok némán álltak.

Csak benne fonódott össze két kép: Apámnak ugyanolyan zsák volt a hátán

tegnap, mint ennek az embernek itt. Neki már tegnap el kellett mennie. Ugyan hol lehet most?

*

Anyja sóhajtozott. Reumas lábát mereven előrenyújtva ült a sámlin, s egy sovány tyúkot koppasztott. Az utolsót.

— Két napra elég, de mit eszünk utána?

A leforrázott toll kellemetlen szaga minden zugba beült.

Az ősz asszony nyögve leállt.

Az ajtóban Anti.

Sápadtan, izgatottan. Elmondja, hogy a csendőr igazolta őt. Meg azt, hogy a szomszédasszony ki van kötve a fához.

Az anyja csak nézett. Merev, látó szemmel csak előre, a jövőbe. Szinte remegett.

— Elviszik Antit is. Istenem! Még csak 16 éves múlt, de már kell nekik.

— S ha meghalna? Az apja is elment. Őt is elhajtják. Mint ökröket az uton. Németországba!

Könnyes lett a szeme:

— Istenem! Hol vagy? — És megölelte a fiát.

*

Az éj sötétjében rejtelmes vihar bújkált. Színes fényugarak cikáztak keresztül a fél égbolton. Halk repülőzúgás, majd őrjöngő gépfegyverropogás hallatszott. A ház felett halkan zúgott az erdő.

A vén fák alatt a ház végében gerendák támaszkodtak a levágott hegyoldalnak. Vastag gerendák. Erős gerendák. Tetőre lesznek, majd jövőre, ha hazajön az apa.

A vastag fák között pince húzódott.

Benne Anti.

Elbújt.

Elbújt, mint a vihar elől a csibe. Be az eresz alá, be az ól alá. Félt, mert villámlott a világ. Nagyon félt, mert látta a téren az akasztott embert. Nyakában tábla:

SZOKEVENY!

Anyja jött lopakodva a ház mellett.

Kerülte a holdfényes utat.

Szeme, mint a tolvajé.

Figyelt. Mindenki ellenség. Bárki elárulhatja. A fiáról van szó. Viszi neki az ennivalót. Kis lábas. Benne egy tyúkcomb, meg egy darab kenyér.

Viszi.

Figyel.

Óvatosan bebújna a gerendák mögé, de meg kell merevednie. Kétrét görnyedve mozdulatlanul figyel. A jobb szomszédban a tanár úrnál, lassan mozdul egy árnyék.

*

Két nap múlva, pirkadatkor zörögtek. Verték az ajtót.

— Erdősné! Erdősné! Jöjjön ki!

Ő aludt. Álmában a gerendák a helyükön voltak. Biztosan, nagyon biztosan tartották a tetőt. A házban meg a gyerek nevetgélt, az unokája. Göndör, barna fiú.

Felriadt.

Mozdulni sem mert. Minden ízében remegett. S mikor végre erőt vett magán, s megnyitotta az ajtót, elájult.

Az udvaron a tornác előtt gőgös egyenesen állt a csendőr, mellette az ő fia, Anti.

A tenispályát sűrű tömeg vette körül. Asszonyok, gyerekek. Sok gyerek, még a fa tetejére is jutott belőlük.

A pálya szélén német katonakonyha kéménye füstölgött. A kövér, fehér-kötényes szakács a szabadon maradt négyszög felé fordult. — Értő, komoly arccal bámult.

Jöttek.

Elöl, hátul katonák. Két oldalt katonák. Köztük öt ember. Két idősebb, meg három fiatal.

Sápadtak.

Anti is sápadt.

Kezük hátra bilincselve.

A menet megállt, a katonák négyszögbe álltak. A kivégzőosztag is kiállt. Sápadt tisztcske olvasta az ítéletet:

„A magyar Szent Korona nevében . . .”

Anti nézte a rámeredő csöveket. Magasan vannak.

— El lehetne bújni alattuk. El lehetne bújni. El lehetne szaladni. Ugyan mi lett azzal a megkötözött lánnyal? . . . Alattuk el lehetne bújni . . .

*

A derűs, hűs levegőben fogni lehetett a napsugarat, amely színesen csillant, villant a csendőr pléhtábláján. Ott állt a lóva mellett.

Egyenesen. Gógósen.

Erdősné jött őszén, feketében. Balján kapa, jobbán kis locsolókanna. Az ő anyja is így ment a múlt háború végén.

Fel a domboldalba, fel a temetőbe. Ment. Roskadozott, de ment.

Az út ott vitt el a csendőr mellett. A kanna majdnem hozzáért a fényes csizmához.

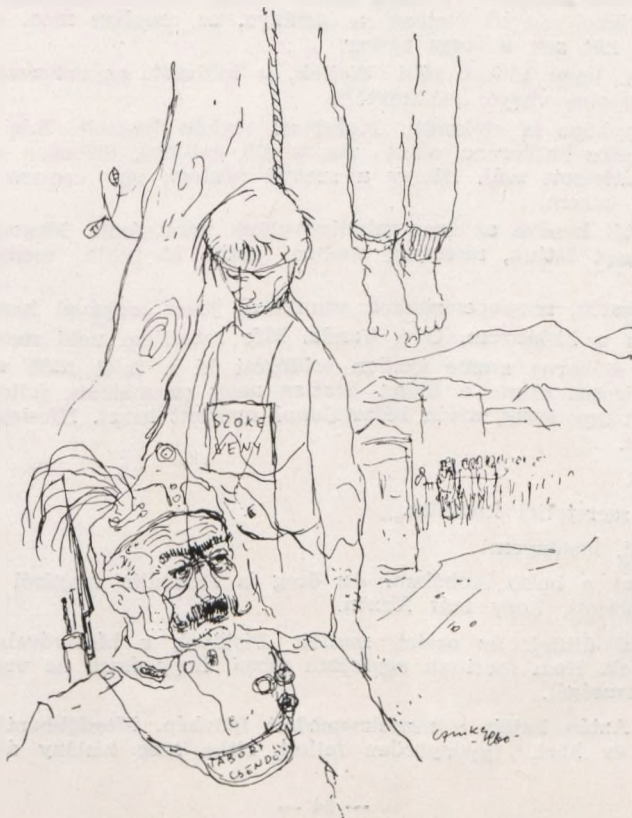
A csendőr szögletes-katonásan félreállt.

Ragyogó őszi napsütés volt. Alig érezhető szellő zörgette a száraz leveleket. A látóhatár felett füst szállt. Köröskörül mindenütt füst.

Füst és dörgés.

Agyúztak.

Az uton tank, tank után. Autó, autót követett. Lassan, mint a termést takarító ökrösszekerek.

VANDA

A kisváros ott húzódott meg a vasútvonal két oldalán, a pinszki mocsarak közepetáján. Behavazott háztetőivel, hótól lepett nyomtalan fehér utcáival úgy tűnt, mint valami mesebeli játékváros. A napok óta csendesen hulló hó belepte a vasútállomás romjait és hősapkát rakott a kihült kéménycsonkok tetejére.

Hazafelé tartottunk, leginkább gyalog, a megvert sereg megszeppent alázatosságával. Hogy miért, mi célból kellett itt megállnunk, nem értettük. Jól esett azonban az apró faházak meghitt melege annyi nélkülözés, izgalom, szenvedés és dermesztő hideg után.

Az utcák délután háromra úgy elcsendesedtek, mintha kihalt volna a város. Az értelmetlen délelőtti menetelések és céllövészet után mi is ott ültünk a meleg kemence körül és szólanul bámultunk a tűzbe. Gondolkodtunk, de leginkább meghaltunk egy kicsit a sivar jelen számára. Könny nélkül sirattuk egy-egy meghitt otthoni óra emlékét és utána rendszerint a vasútállomás felől idehallatszó német káromkodásra riadtunk fel. Az időközönként távolból felmorajló ágyúörgés nem izgatott már, hiszen majd csak hazatérünk egyszer.

Szállásadó gazdánk meghatározhatatlan korú öreg vasutas volt. Széles, szögletes arcán ezer ránc, haja erősen őszes. Szemei szomorúan elmerengők, távolbanézők. Még nem láttuk mosolyogni. Napokig nem szólt egy szót sem, csak nézett bennünket kutató kíváncsisággal, szomorúan.

Később mégiscsak összebarátkoztunk. Apró figyelmességek, kedvességek után megérezte bennünk az embert és elfelejtette a katonát. Egy napon elfogadta tőlünk a felkínált cigarettát is és mohón gyújtott rá. Addig nem láttuk füstölni.

Egyik napon, ahogy hazajött a vasútról szolgálatból, ő is megkínált főttkrumplival és teával.

Megtört tehát a jég. Teázgatás közben elmondotta, hogy az első világháborúban magyar hadifogoly volt. Egy árva magyar lányt vett feleségül. Ide is hozta, de az már tíz éve meghalt. Ő maga, amint látjuk, nagyon szegény, sokat éhez. Egyetlen öröme van az életben, a kislánya, ez azonban most egy eldugott helyen él, mert hát sok a rossz ember.

Láttuk rajta, hogy tőlünk félt. Tőlünk, a kifáradt, agyonhajszott, megvert, melegségre, szeretetre vágó „hódítóktól”.

Felesége fényképe is előkerült. Fiatalkori arckép lehetett. Régi divatú kalap alatt dús szőke hajkorona, szinte ma is élő, csillogó, dióbarna szemek, szép arc, keskeny, zárkózott száj. Ahogy a szemét néztem, úgy éreztem, hogy ő, a halott, lát most engem.

Ettől a naptól kezdve az öreg mindig velünk vacsorázott. Megosztottuk élményünket vele, mert láttuk, mennyire mohón eszik, ki tudja mennyit éhezett már.

Szilveszter estén, meglepetésünkre, munkából jövet magával hozta a lányát.

— Elhoztam a kislányom. Ő a Vanda. Már meséltem neki magukról.

Vanda két dióbarna szeme ijedten csillogott ki a fejét fődő vastag kendő mögül. Orrát pirosra csípte a hideg. Esetlen nagy csizmáiban, foltos fiúnadrágban tétován állt egy ideig, aztán bátoritanul nyújtott kezét. Kicsiny, puha keze is jéghideg volt.

— Jó estét.

Apja féltő szeretettel invitálta.

— Öltözz át, kislányom!

Vanda eltűnt a belső szobában. Az öreg is ledobálta magáról nehéz felsőruhát és hozzálátott, hogy teát főzzön.

Mi szólanul ültünk az asztal mellett Pistával, a hírvivővel. Ólomlábon másztak a percek. Nem mertünk egymásra nézni, hogy észre ne vegyük egymás bűnös türelmetlenségét.

Aztán . . . Aztán bejött a megelevenedett fénykép. Megdöbbenő volt.

Tizennyolc év körüli, gyönyörűen fejlett, ritka szép kislány állott előttünk

egyszerű vászonruhácskában, derekára simuló széles övvel, saroknélküli kicsiny mokasszinban.

Úgy érzem, a szívem kiugrik a torokból. Doboló halántékkal bámultam rá, mint aki nem akar hinni a szemének.

Igen! A szemei . . . Azok az édesanyjáié. Csillogó barnák, gyermekesen nyiltak, ártatlanok és mégis észveszejtők. Barna haja simán fésülve, amolyan konty-félében, egészen nagylánnyá tette. Tiszta, magas homloka értelmet sugárzott. Széltől cserzett barnáspiros arcán kétoldalt huncut gödröcskék. Válla széles, dereka valószínűtlenül karcsú. Kis mellei büszkén előreugrók, lábai hosszúak, izmosak, lábfeje nevétségesen kicsiny.

Eleven kárhozat! . . .

Ahogy rámnézett apja kutató nézésével, úgy éreztem, a lelkembe lát. Lehajtottam a fejem.

— Papa mondta, hogy maguk jó emberek. Eljöttem meglátogatni őt és magukat. Legyünk együtt Szilveszterkor.

Hangja mély volt és sejtelmes, szinte belereszkettem.

Odahúzódott apja mellé és onnan nézett ránk mosolyogva. Aztán váratlanul megszólalt — magyarul:

— En is jól tudok magyarul. Édesanyámtól tanultam . . .

Igy mondta: édesanyám.

Ott ültünk háttal a tükörnek, az asztalnál és nem tudtunk szólni, csak bámultuk őt szótlanusul.

Aztán odaállt eléem, szembe a tükörrel, hogy megigazítsa a haját. Közben lopva lenézett rám és mosolygott felhevült arcomon. Megcsapott kibontott hajának illata.

Pista nem bírta már tovább, láttam rajta. Vette a sapkáját, köpenyét, a csajkákat:

— Szakaszező úr, én elmegyek a vacsoráért.

Láttam rajta, hogy szenved. Sajnáltam is, meg irigyeltem is egy kicsit. Nem lenne jobb, ha magam is vele mennék?

Az öreg egy ideig szótlanusul figyelt. Bizonyára észrevette zavaromat és kínlódásomat, és mentegetőzve magyarázta, hogy Vanda még majdnem gyerek, alig múlt tizenhét éves. Front előtt balettet tanult, egészen kicsiny korától, azért ilyen kifejlett.

Kínomban előszedtem a hazulról küldött színházi képeslapokat. Azokat kezdem nézegetni, hogy ne kelljen őt nézmem. Azonban odaült mellém. Ott éreztem forró, fiatal testét mellettem. Kezünk néha — véletlenül — összeért. Remegve forgattam a lapokat, és vágytól kínlódva magyarázgatam neki a neveket.

A sok szép színésznő láttán kicsit irigykedve jegyezte meg:

— Sok szép nő van Magyarországon. Anyuka sokat mesélt róla.

Aztán elnézett hosszan, vizsgálódva.

— Ahol maga lakik, ott is vannak szép lányok?

— Vannak, Vanda . . . Vannak.

— És . . . Volt-e már szerelmes?

— Voltam . . . De még nem szerettem senkit.

Rámnézett kíváncsian.

— Hát az nem mindegy?

— Nem, kicsi Vanda. Maga ezt még nem tudhatja. Megmagyarázom. Amikor már csak mondja az ember, hogy „szeretlek”, akkor legfeljebb színes papírbá csomagolja ezt a kegyes hazugságot. Én még sohasem mondtam ezt senkinek. Nem is kell azt mondani. Azt észre kell venni!

Kérő, könyörgő tekintetem a pillantását kutatta. Amikor rámnézett lelkembe hatoló szemeivel, mintha egy kicsit megijedt volna.

— Furcsa ember maga . . .

Nem tudtam szabadulni a szemeitől. Szerettem volna megcsókolni a két gödröcskét az arcán, a tiszta homlokát, hosszú szempilláit, akaratos kis száját, hosszú, karcsú ujjait, puha tenyerét.

Szerencsére megjött Pista a vacsorával. Valahonnan még két üveg bort is kerített.

— Legyen nekünk is egyszer Szilveszter . . .

Vacsora után az egyik üveg bort a teába töltöttük. Vanda természetes közvetlenséggel sürgött forgott körülöttünk. Ő is ivott a teából. Oroszosan itta, fogai közé véve a kockacukrot és úgy szürcsölgette lassan, szertartásosan. Nagy szemeit néha rámvetette, kicsit hálásan, kicsit pajkosan. A bor kipirosította arcát, szemei még csillogóbbak lettek. Ingerkedve nyalogatta kis nyelvvel ajkai szélét. Azt hiszem, úgy érezte magát, mint pajkos gyerek az oroszlánketrec előtt, amikor vesszővel csiklandozza a rács mögött az oroszlánt, tudva, hogy az úgy sem haraphatja meg.

Elborult szemekkel néztem és sírni tudtam volna tehetetlenségemben. Itt van ez a lány, aki ártatlanságával, gyerekeségével lenyűgözött, aki szép és kívánatos, akibe bele lehet örülni és itt van a szomorúszemű apja, akinek talán egy tisztáji asszony volt a felesége . . .

Megbontottuk a második üveg bort is. Az öreg szóttlanul nyelte, szemei elhomályosodtak.

— Mindig az asszony jut az eszembe, ha ezt a gyereket látom . . . Az is ilyen volt. Kicsit sovány, vigkedélyű, szerette a táncot. Békében a Szilveszter sosem talált idehaza bennünket. Nem hagyott békén . . . Azt szerettem benne. Ő akarta azt is, hogy Vanda táncolni tanuljon . . .

Aztán régi, kopott lemezből vett elő.

— Az asszony bolondja volt a gramofonnak . . . Esténként, ha nagyon egyedül vagyok, felteszem a kedvenc lemezét és . . . együtt vagyok vele . . .

Tétova kezekkel egy régi lemezt vett elő, kicsit megfúvogatta a portól, féltően, szeretettel.

Aztán felhangzott a régi dal:

*„Nagy árnyas park közepében
állott egy öreg platán . . .”*

Odakinn vesztül rázta a hóvihar a kerítést. Idebenn szinte fülledt volt már a meleg, mégis majdnem dideregtem.

Az öreg már kicsit megtompult a hortól, szemeiből lassan hulltak a könyvek:

— Táncolj nekünk, Vandácska . . .

Új lemezt tett fel és felcsendült a sokszor hallott hazai dal:

*„Mindig az a perc a legszebb perc,
mit meg nem ad az élet . . .”*

Vandára néztem. Félig lehunyt szemeit pajkosan vetette rám. Aztán kicsit szégyellősen, lassú, óvatos mozdulatokkal táncolni kezdett.

Szemeim elé vörös köd ereszkedett. S ettől a ködtől nem láttam mást, csak Vanda lassún kígyózó derekát, keskeny csipőjét, égő szemét. Volt valami félelmetesen szép mozdulataiban, akaratlan csábításában. Fiatalsága, temperamentuma, eltitkolt, de mozdulataiban akaratlanul is kifejezett vágyódása bűvöletbe ejtett. Lenyűgözve bámultam beszédes kezeit, ringó derekát, karcsú bokáját.

Tánc közben odajött hozzám. Megfogta a kezemet:

— Jöjjön táncolni. Most van a hölgyválasz . . .

Nem tudtam és nem is akartam ellentálni a szelíd erőszaknak. Beszédes volt a szeme, esdeklő és szomorú, kacérkodó és szemérmes egyszerre. Amikor a karjaimban tartottam, fölemelte a kezét és puha tenyerével befogta a szememet:

— Nem szabad így néznie.

Hangja ijedt volt és könyörgő.

Az állomás felől rekedt vonathogás hallatszott. Talán most érkezett a szerelvény, amin hazamegyünk.

Ez egy kicsit észhezterített. Pedig de jó volt itt elfelejteni a rideg valóságot: a háborút, a hideget, a kemény parancsszavakat. Jó volt így hirtelen fellángolni.

Ereztem, hogy lángvörös lett az arcom.

— Nem szeretném, ha félne tőlem. Hiszen maga mondta, hogy mi jó embe-

rek vagyunk. Es . . . én tisztelem az édesanyját is, akire olyan nagyon hasonlít. Nem tehetek arról, hogy jelenléte, közelsége ennyire . . . felzaklatott. Amióta csak itt vagyok, örökösen rettegetem életemért. Amit itt kaptam, az csupa hideg volt, csupa hajsza, embertelenség. Halottakat láttam és sebesülteket, akiket olyan emberek sebesítettek és öltek meg, akik sohasem ismerték őket. Akik valamikor pajkos gyerekek voltak és az ilyen téli estéken anyjuk kötényébe bújtak. Látatlanul is láttam anyjukat, apjukat, akik még remélnek. Én fogtam le a szemüket . . . En hallottam az utolsó sóhajukat . . . Mindegyikhez volt vigasztaló szavam. Nekem itt senki nem mondott egy jó szót . . . Erre jött maga . . . Megmelegített a közelségével. Megbolondított az ártatlanságával, a mosolyával, a szemével, a táncával, az illatával. Most jöhetnék én, a „hódító”. Akinek a szava parancs. Akinek engedelmelkedni kell. Háború van. Ki kéri számon az elhullajtott könnyeket? De nem tudok így magára nézni. Az a fénykép ott . . . a tükör alatt lát engem. Én . . . legfeljebb boldog voltam egy estén, Szilveszterkor, annyira, hogy belefájdult a szívem . . . Ne haragudjon.

Lüktető, zúgó fejjel támolyogtam ki az udvarra. Nem tudtam mellette maradni, annyira fájt a közelsége is.

Nem tudom, meddig álltam ott, a behavazott udvaron. Kábult voltam az elfogyasztott bortól és odakinn sem láttam mást, mint Vanda keskeny, szívalakú lábnyomait a hóban.

Valahol messze szán csilingelt. Oráítozó, részeg német katonák tértek haza a kantinból, borgőzös Szilveszterről.

Egyszerre csak ott állott mellettem. Útrakészen felöltözve. Arcát alig láttam a vastag kendőtől. Nézett engem csillogó szemekkel és úgy suttogtat:

— En . . . én most elmegyek. Jobb ez így nekünk. Pedig el tudtalak képzelné téged úgy . . . tudod? Férjemnek és szeretőmnek. Uramnak és rabszolgámnak. Tudtalak volna szeretni kínlódvá és boldogan.

Orjító volt suttogása, tétova ujjainak kétségbecsett belémkapaszkodása.

— Eddig csak kerestem a boldogságot, és most eljöttél te, hogy elérhetetlen álom legyél. Ha ezt tudom, hogy így lesz, nem jövök ide. Nem kellett volna idejőnnöm. Nem akartam neked fájdalmat okozni. Látom, hogy szenvedsz. Egy kicsit én is. Dehát . . . háború van. Nincs értelme. Ha . . . egy kicsit szeretsz, visszajössz, majd ha béke lesz. En várlak.

Odabújt hozzám kicsit szégyenkezve és úgy nézett fel rám:

— Az előbb . . . láttam, amikor megcsókoltad a hóban a lábam nyomát, amikor azt hitted, hogy nem látlak. Te csacsi! Hiszen az csak hó . . . Jön a tavasz és elolvad . . . Es most hunyd be a szemeidet. Nem merlek megcsókolni. ha megint úgy nézel rám Félek a szemeidőtől és önmagamtól. És féltékeny vagyok a hóra, tudod?!

Két puha tenyerébe fogta az arcomat és úgy csókolt meg. Szemeiből lassan potyogtak a könnyek.

— Elmegyek, mert látcm, hogy szenvedsz, ha mellettem vagy. Elmegyek, hogy így emlékezem rád. Elmegyek, hogy ne okozzak több fájdalmat neked. Te . . . te jó ember . . . Ugye nem haragszol?

Valahol messze keleten felbőgtek a Katyusák. Az ócska ház beleremegett a távoli morajlásba.

Aztán elment. Lehajtott fejjel, tétova lépésekkel. Mint aki azért megy el, hogy ne fájjon.

Felsírt bennem a kétségbeesés:

— Vanda! Drága! Ne menj el most! Nem szabad. Éjjel van! Nem szabad kinn járni! Nem ismered a jelszót!

*

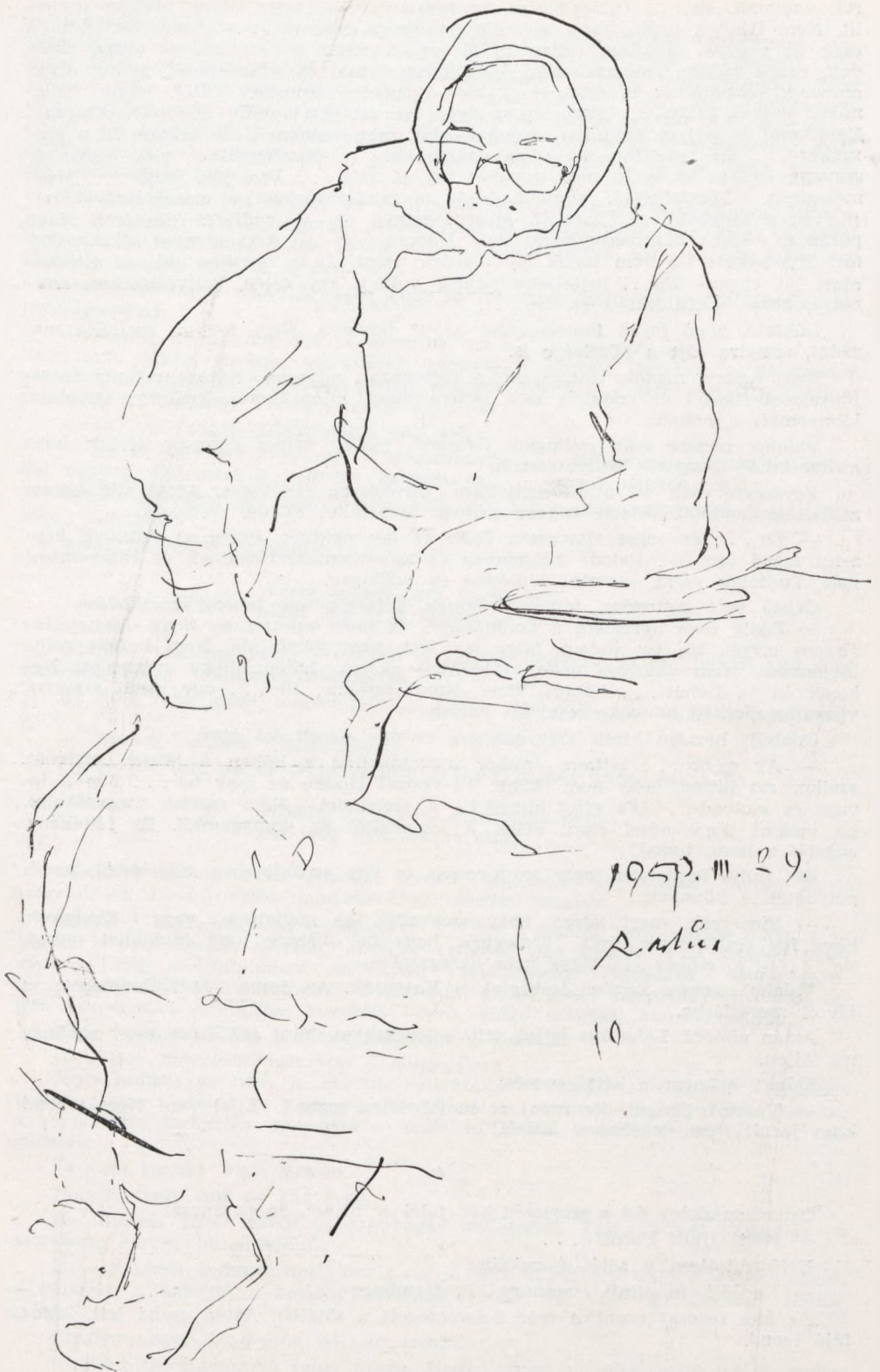
Ostorscapásként ért a szomszéd ház felől a német őr parancsa:

— Halt! Halt! Parol?! . . .

Beleordítottam a sötét éjszakába:

— Ne lőjj, te állat! Hamburg . . . Hamburg . . .

Az éles sorozat azonban már beerecsegett a sötétbe. Aztán csend lett, kínos, fájó csend.

DON JANI

(Szatíra)

Fodrokban hanykolódó, emeletes, vállig érő haj. Emeletes. Válligérő.

Vékonyra metszett bajusz. Fajusz, vékonyra metszve. És úgy húzódik meg a szájaszélén, mint egy kondenz-csík.

A ruha természetesen rá volt „öntve”. A hajtókanélküli nadrág pedig valósággal rátapadt a kisportolt görbe lábszárakra.

Skatulyafigura.

Pardon! Lehet, hogy be van skatulyázva, de egyáltalán nem figurázik! De nem ám . . . Azt már nem. Aki arra járt, mindenki láthatta: élt és mozgott. Mert miért lenne figurális dolog az a méltóságteljes mozdulat, amellyel fel-emelte bal kezét, frissen borotvált álla alá. Ezzel ő csak azt akarta elérni, hogy rápillanthatson az órájára . . . Igen! És rá is pillantott! Igaz, felszegte a fejét és köhintett egyet. De nem ám heptikásat. Szépet . . . Ércset . . . Stílusosat . . . Szóval pontosan olyat, amilyent az ő sajátos kultúrkódexei előírnak.

Akárki legyenek, ha nem valami nagy fenség, öfelsége.

Ilyesmi!

De legrosszabb esetben is Jean Marais, a hódító külsejű francia színész.

Jaj nektek, lányok!

De nem! Jean Maraisnak más az öltözéke. Legalább is én ezidáig mindig olyan böcsületes külsőben láttam. Azután határozottan emlékszem arra is, hogy a haja sem ért a vállára . . . És ahogy így összehúrom a szemöldökömet, most már arra is határozottan emlékszem, hogy bajusza sincs.

Meg különben is . . . Mit keresne egy francia színész a zagyvapálfalvi autóbuszmegállónál?

De nicsak . . . Odakapott a zakója felső zsebéhez . . . Biztosan a monokliját keresi . . . A monokliját. Jaj, az a monokli!

Igazis, minek legyen mindig a zsebben. Szemrevaló az . . . Nem igaz? . . . Csak ilyen faluhelyen, monoklival, könnyen elárulja az ember inkognitóját.

Apropó! . . . Szemrevaló . . . Szemrevaló . . .

Úgy látom, mégsem a monokli a szemérealó. Inkább az a csinos lihegő nő, aki ebben a pillanatban melléje libbent.

— Jaj! — kapott a szívéhez. — Már azt hittem elkésem.

Nono! . . . Csak nem valami randevú? Mert ha az, akkor . . .

Akkor most jön a szia! — gondoltam —, vagy a CSAÓ . . . vagy mondjuk a nyau . . .

Tévedtem!

— Asszonyom — hajtotta meg magát a férfi.

A hangsúly, az valami jó! Valami fenséges! Hogyis mondta? „Asszonyooooom”.

És nem is mondta azokat a szavakat. Egyenesen lehelte . . . Lehikélte.

De amint kilehikélte ezt a szót, abban a pillanatban közelebb állt az asszonyomhoz.

Közelebb? . . . Hogyhogy közelebb? Ez már nem közelség! Ez már ragadás. De inkább tapadás, mint közelség. Sőt, már valósággal meg kell erőltetnie a szemét az embernek, ha látni akar valamit a kedves „asszonyomból”.

S ha látni nem is lehet, a hangjai azért tisztán kivehetők.

— Egon! . . . No! . . . Egonka . . . No, de itt az utcán? Még utóbb azt állapítják meg rólunk, hogy valami brutális hogyishívjakok vagyunk.

Az „asszonyom” kibontakozott az egoni közelségből és ismét láthatóvá vált.

Igen! . . . Láthatóvá! . . . Valósággal sírt róluk az értelem. Mert ilyen bajusszal, ilyen hajjal, ilyen ruhával és ilyen modorral nem is lehet másnak lenni, mint értelmesnek.

Az egoni közelségből kibontakozó nő most a buszmegálló előtti ház ablaka felé tartott. Át az úttest túlsó oldalára.

De hohó! Ez a kibontakozás csak egy röpké pillanatig tarthat. Egon ismét

rátapadt az „asszonyomra”. Az „asszonyomnak” valósággal vonszolnia kellett magát, de vonszolta, mert úglátszik, az ablakba ragasztott fehér kis cédula szövegére volt kíváncsi.

És máris olvasta. Hangosan. Fennhangon. Minden szavát pontosan lehetett hallani. Valahogy így:

— Ötszáz négyszögöles házhely negyven darab termő gyümölcsfával eladó! Aztán mindjárt hozzátette. Saját fejecskéje szülte a gondolatját.

— Négyszögöl? . . . Négyszögöl? . . . mondja kedves Egon . . . izé . . . ööö . . . mennyi is az a négyszögöl?

— Ööö . . . ööö . . . már mint a négyszögöl? Ugyebár az volt a kérdés, hogy mennyi is az a négyszögöl? — szólt az értelmes kérdés.

— Igen! — hangzott az értelmes válasz.

— A négyszögöl ugyebár? Hogy mennyi is az a négyszögöl? . . . Hát hogysis mondjam? . . . A négyszögöl . . . a négyszögöl . . . hogysis mondjam magácskának . . . Izé . . . Ilyen izé . . .

Hadonászik a levegőben.

— Pedig itt forog a nyelvemen — hitelesíti a hadonászását eltorzult mosolylyal. — Csak tudniillik . . . a kérdés . . . a kérdés nem elég világos. No . . . nem azt akarom ezzel mondani, hogy magácska rosszul tette fel a kérdést . . . már úgy értem, hogy . . . hogysis mondjan.

A megállónál nagy zajjal és még nagyobb porfelhő kíséretében állt meg a busz. A férfinek még ideje volt egy igéző mosolyra, de már rohantak is az úttest másik oldalára, hogy felszálljanak a buszra.

Szerettem volna eléjük állni. Csak egy pillanatra. Feltartóztatni, hogy mielőtt a kételyek elemésztenék őket, választ adjak erre a rejtelmes kérdésre. El kellett volna mondani, hogy az öl, a távolság, ami egy középtermetű embernél kiegyenesített karok mellett az ujjak legszélső pontjai között mutatkozik. Vagy ha úgy tetszik, az érthetőség kedvéért az öl: egy-egy ölelés teljes mértani hossza.

Igy talán jobban megértették volna.

Mert az a magyarázat, hogy egy öl 1,89648 méter, az egy kicsit komplikált. De hát mit csináljunk, ha tudományosan mégis így állapították meg.

A négyszögöl, az egy másik fogalom. Ez azt jelenti, amikor egy bizonyos négyszög mind a négy oldala egy-egy ilyen ölelés hosszú. A négyszögöl egyébként pontosabban háromegész ötezerkilencszázhatvanhat tizedred négyzetméter.

A négyzetméter az egy másik fogalom. Ez különben egy méter hosszúságából adódó négyzetterület. A méter természetéből adódóan hosszsmérték, amit hosszúságok, szélességek, magaságok és területek mérésére is szokunk használni.

Szóval legalább ennyit szerettem volna elmondani. De már késő volt. A férfi megköszöri a torkát. Köhintett egvet. Egy szépet. Egy érceset. Egy stílusosat. Pontosán olyat, amilyent sajátos kultúrkódexci előírna. Előkelő gesztussal mutatott a busz széttárt ajtaja felé.

— Asszonyoom . . . — rebegte.

Egy szó az egész . . . Egyetlen szó. Ugyanúgy, mint a négyszögöl. Mert ez is egy szó. Csak ez a szó szakértelemjelző lett. Azt a távolságot érzékeltette, ami Egon és az „asszonyoom”, Egon és a négyszögöl között van. Nem is illik kelyhet borivásra használni.

A soffőr tán le sem vette a lábát a gázpedálról. A busz hirtelen fekete, olajos füstöt okádott magából és mire feleszméltem, már tovarobogott Salgótarján irányába.

Tollat a kézbe! . . . Gyorsan egy tollat. Hadd érje utól őket a rejtély megfejtése.

Már kézben volt a toll, kézben a jegyzetfüzet. De mielőtt írni kezdtem volna, gondolatban lepergettem magam előtt az iménti történetet.

És jaj! És mégegyszer jaj! . . .

Most látom csak, micsoda figura volt ez a férfi.

Inkognitó? Nem! Egy leplezett valóság. Egy ilyen lárvaszerű tünemény. Hosszú bozontos haj, össze-vissza maszatolt orraljjal. Azt hiszem a hadonászó kezében levő kesztyű is csak látszatra volt szarvasbőr.

Sót! Nem is kesztyű volt az. Úgy rémlik mintha valami afféle cipőtörlő rongyot szorongatott volna a maszatos ujjai között. Köszöri a torkát sze-

gény, de kísérlete köhintésnek sikerült. Sőt! Egyenesen köhögésnek! . . . Göthös köhögésnek! . . . Heptikásnak! Fúj! . . . Es hogy lihegett, szuszogott arra a nőre . . .

Nem! . . . ez nem Jean Marais volt!

Szó sem lehet róla! Pöffeszkedett, nagyzott, a felső zsebében kotorászott. A nőcsábászt akarta utánozni, Don Juan módra.

De Don Juan sem volt! Még mit nem! . . . Maraisnak is, Donnak is legfeljebb csak Jani: Marais Jani . . . Vagy Don Jani! . . .

Sőt ez sem! Csak egyszerűen Jani! . . . Vagy Jano! . . . Jankó! . . . Fajankó! . . .

BORBÉLY JÓZSI . . .

Borbély Józsi kiállott a kapuba,
Kis kalapja bal szemére van vágva,
Azt kérdezi tőle a jó pajtása,
Kedves pajtás, a szivedet mi bántja?

Ne azt kérdezd, hogy én nekem mi bajom,
Beteg az én legkedvesebb galambom,
Beteg az én galambom, ágyba fekszik,
Piros bársony paplannal takarózzik.

Főorvos úr megy az utcán csendesen,
Borbély Józsi megállítja sebesen,
Főorvos úr, adjon Isten jónapot,
Jőjjön be, oszt' nézze meg a galambom.

Fiatal úr, ne bankódjék a baján,
Két nap múlva végig megy a főutcán,
Két nap múlva olyan lesz, mint a gerle,
Kéz nap múlva meggyógyul a kedvese.

Borbély Józsi végigmegy a főutcán,
Betekint a nemes úri ablakán.
Két szál gyertya van az ablakba gyűjtve,
Jaj Istenem, meg van a babám halva.

Jaj Istenem, hogy kék' nekem bemenni,
Hogy kék' nekem a babámmal beszélni,
Kelj fel, kelj fel, majdan én felemellek,
Gyenge két karommal által ölellek.

Jaj de szépen kondulnak a harangok,
Azt kérdezik, ugyan ki itt a halott,
Ki is volna, nemes úri leánya,
Borbély Józsi legkedvesebb babája.

El van már a halál-kocsi rendelve,
Jó pajtása mind ott állnak mellette,
Magyar banda szépen húzza nótáját,
Borbély Józsi viszi a koszorúját.

Megkondul a bükkábrányi nagyharang,
Húzza egyre hat fekete vadgalamb,
Húzzad, húzzad te vadgalamb szaporán,
Én is elmegyek a szeretőm után.

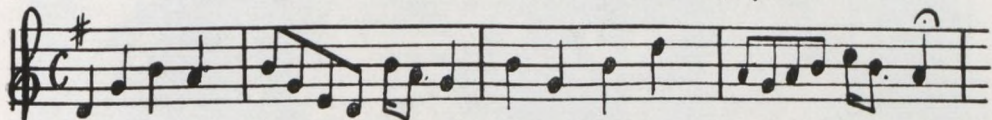
(Gyűjtötte Bükkábrány községben Kövér Ferenc. Ugyan-
ezt a balladát megtaláltam Kisterenyén is.)

Borbély Józsi

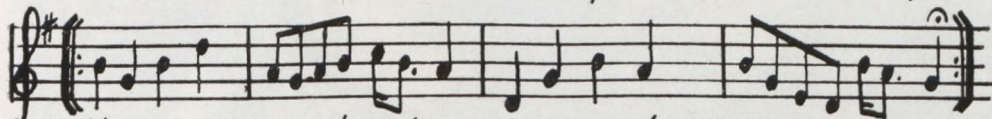
Ballada

Andante

R. Kövér Ferenc gyűjtésé

Bor-bély Jó-zsi ki-ál-lott a ka-pu-ba, kis ka-lap-ja bal-szemé-re van vá-g-va.

Az ív-de-zi tő-le a jó paj-tá-sa, ked-vas paj-tás a sui-ve-dat mi bánt-ja?

CZINKE FERENC: ZSUZIKA

CSEH MIKLÓS:

A MEGYE KÉPZŐMŰVÉSZEINEK BEMUTATÓJÁRÓL

A nógrádi festőművészek — a Képzőművész Szövetség megyei munkacsoportjának tagjai — a salgótarjáni József Attila kultúrotthonban rendezték meg kiállításukat. A tárlat munkásságuk legújabb teljesítményeit foglalja egybe. Anyagát gondos válogatással állították össze. Híven tükrözi az alkotói munkában elért sikereket, de azokat a nehézségeket is, amelyekkel a megye művészeinek még meg kell küzdeni. A kiállítás — a körülötte kialakuló véleményeseréssel, vitákkal együtt — bizonyára jelentős segítséget ad a további magasabb eredmények eléréséhez.

Az új eredményekben — az alkotók tehetségén, szorgalmán túl — komoly része van annak a jelentékeny támogatásnak, amit a megye felelős vezetői részéről kapnak a művészek. A Pártbizottság, a képzőművészet kulturpolitikai jelentőségének megfelelően, helyes eszmei-ideológiai tanácsokkal, okos irányítással szolgál. De a megyei Tanács népművelődési osztályának segítségét sem nélkülözik a Nógrád megyei művészek. S ha az élet- és munkakörülményeik megjavításában (gondolunk itt a vásárlásokra és az ösztönző, fejlődést serkentő *díjakra*) még nem is sikerült méltó megoldást találni — ez csupán idő kérdése. Meggyőződésünk, hogy a Nógrád megyei művészeti centrum ebben sem marad el az ország más részei mögött. A miskolciak, hődmezővásárhelyiek, pécsiek eleven művészeti életet alakítottak ki. Salgótarján vidéke — a kiállítás tanúsága szerint — a művészetben már felzárkózott mögéjük. A sorrendben előkelő rangot ért el. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint az a tény, hogy a megye művészei közül legtöbb hárman is szerepeltek Budapesten az országos VIII. Művészeti Kiállításban. (Czinke Ferenc két művével is, valamint Pataki József és Orosz László.) De méginkább bizonyítja a kiállítás maga. A megye festői nagy előrelépést tettek — tehetségük kibontakozik, stílusuk egyénivé, eredetivé válik, s lassan már *tényezőkként* szerepelnek. Mint olyanok, akik az új magyar festészethez hozzá tudják adni a „maguk obulusait”.

Vegyük elsőnek *Czinke Ferencet*, a nógrádi festőcsoport egyik legerősebb egyéniségét. Képeinek sorozata érdekes pillantról ad számot: művésznünk túljutott a „keresés” időszakán s munkáiból most már egy konzekvens festő képe bontakozik ki. A „Szőlőnyitók” súlyos parasztfigurái, a „Zsuzsi” kedves humora, a „Bivalyfogat” sejte mes-romantikus hangvétele csupa olyan jegy, amely arra utal, hogy e művek alkotója remélgézik meg a „látzatok” felszínes közvetítésével. Mélyebbre és a valóság világában, jelentékeny emberi-társadalmi mondanivalót igyekszik megfogalmazni. Gouache-aiban viszont a közvetlenhangú líra viszi a vezetőszólamot. Könnyed feljegyzések ezek a hazai táj egy-egy meghitt részletéről. De mondanivalójuk magas — miként a nagyobb kompozícióké —, mert „a jelenség mögött”, a tűnő hangulati szépségek alatt láttatják a karakterisztikumokat, jellegzetességeket, a lényegét. Ha vannak is bizonyos gyengeségek, egyenetlenségek Czinke festészetében: hajlékony tehetségével, rugalmas művészegyéniségével gyorsan leküzdheti.

Pataki József szintén azok közé tartozik, akik rendkívül igényesen állnak hozzá feladatukhoz. Témáit jól megválogatja s elmélyül bennük. Az „Új közönség”-ben is azt érzékeljük elsősorban, hogy alkotója a kultúrforradalom e mármár szokványos, közhelyszerű jelenségét festői módon tudta képpé formálni. A „Partizán halála” című kompozíció drámai feszültségével, az „Anyámmal” elnevezésű önarckép intimitásával ragadja meg a szemlélőt. Valamiféle bizonytalanságot, következtetlenséget azonban mégis érzünk. Egy-egy részletet — amelyek festőileg is legizgalmasabbak számára — magas szinten old meg, más részeket viszont méltatlanul elhanyagol. A képi egység alapvető követelménye szenved csorbát — csökkentve a művek kvalitását.

Iványi Ödön elsősorban nagyméretű pannószerű képével — a „Pieta 1944”

című művel — hívja fel a figyelmet. A nagyszabású vállalkozáshoz helyesen használta fel a klasszikus mesterek adta tanulságokat. Igaz, ezek a remiszceneciák elég határozottan érvényesülnek. Talán szerencsésebb lett volna, ha a modern festészet vívmányait is figyelembe veszi. Komoly vállalkozás a József Attiláról készített arckép is, bár legfőbb gyengéi: a túlméretezettség s a szegényesebb, ötletlenebb részletmegoldások erősen szemükbe tűnnek. Épp az hiányzik belőle, amit tájképeiben töretlenül képvisel: az érzékenység, festői kultúráltság.

Farkas András „Szerelőmunkások” című művével válik ki. Egyszerű, szinte puritán beszámoló egy mindennapi munkamozzanatról, de látjuk mögötte a művész együttérző rokonszenvét, a dolgozó ember iránti megbecsülését. Erdekeseik vízfestményei. Kiváló ismerője e nehéz technikának. A művészetszerető látogató számára bizonyára sokáig emlékezetes marad a „Horgászok”, a „Tatarozás”, vagy a jellembrázoló tudását megmutató „Öreg pásztor”. Kár, hogy e tehetséges művész néha a naturalizmus eszközeit alkalmazza. A „Szerelőmunkások”-ban is feltűnik bizonyos lapos objektivizmus — ha nem is meghatározó jelentőségű —, de az „Edzésen”, vagy a „Békes öregség” című képekben már domináns módon jelentkezik.

A gazdag változatosságú anyagban Németh Sándor műveit is figyelemmel vesszük szemügyre. Egyik neves, országoshírű mesterünk félreismerhetetlen hatását persze felfedezzük, de az élményszerűség és a művészi munkálás finom gondossága is felöltik bennük. Németh Márta munkáit szintén az effajta erények teszik emlékezetessé. Orosz László — aki Budapesten él, s a csoport tiszteletbeli tagjaiként vesz részt a tárlaton — elsősorban hangulatos csendéletével és kis tájképével kelt figyelmet. Csak a bátortalanságot és tanulmányyszerűséget, illetve az „iskolás” szemléletet kell leküzdenie. Sztrapecz Károly művei láttán viszont senki nem mondaná, hogy alkotójuk most végzi tanulmányait. Határozottan formált, eredeti szemléletre törekedő művek.

A népszerű akvarellfestészet köréből több jeles művész okoz örömet az e műfajt kedvelőknek. Elsősorban Réti Zoltán, aki az Ipoly-mentén készült hangulatos vízfestményeivel szerez maradandó élményeket, valamint Králik Andor, a rutinosan ügyes Radics István, a spekulációmentes egyszerűséggel fogalmazó Lezszenzky László és Szabó Aron.

Külön kell említenünk id. Szabó István Kossuth-díjas szobrászművésznünk szereplését. Kiváló fafaragó-mesterünk a Szovjetunióban is nagy sikerrel szerepelt, a Múcsarnok pedig nemrégiben önálló kiállítást szentelt működésének. Bemutatott két műve méltó módon képviseli értékes munkásságát.

A Nógrád megyei művészek közös bemutatója — ma már szinte hagyományosan — évente kétszer kerül sorra. Ez az alkalom felszabadulásunk tizenöt esztendőös évfordulójával esik egybe — s ünnepi jellegű. Az ünnepi emelkedettséget az a tény biztosítja valójában, hogy a művészek munkássága új, magasabb szintű periódushoz érkezett el. Ha továbbra is ilyen ütemben fejlődik a megye művészete: bizton remélhetjük, hogy maradandó értékekkel gyarapítja majd az új magyar festészetet.

GONDOLATOK AZ ÉBREDÉS C. ANTOLÓGIA PARASZTI TÁRGYÚ NOVELLÁIRÓL

Mezőgazdaságunk és a falu napjainkban folyó szocialista átszervezése indokoltá teszi, hogy néhány szót ejtsünk az Ünnepi Könyvhétre megjelent antológia paraszti tárgyú elbeszéléseiről. Annak ellenére, hogy a kötetben szereplő írások kiválogatása is bizonyos szempontok szerint történetelt, és hogy nem tükrözi irodalmunk egészének jellemző vonásait, hanem csupán fiatal íróink fejlődésének egy szakaszát, meg kell vitatnunk néhány problémát, melyek a novellákban, vagy azok olvasása kapcsán felmerülnek. Indokolja ezt a téma aktualitása is. Továbbá az, hogy a kötet elég sok falusi olvasóhoz jutott el.

Az alábbi néhány gondolat csupán egy-két vitás, vagy vitatható kérdés felvetését, nem pedig azok teljes megválaszolását célozza.

25 fiatal író novelláját tartalmazza a kötet. Ezek közül 10 paraszti témájú, vagy parasztközött játszódik. Már maga ez az arány is mutatja, hogy mai életünk egyik legfontosabb feladata a falu és a parasztság problémájának megoldása. A művek egy-két kivétellel az elmúlt két-három év eseményeiből merítik mondanivalójukat, vagy — mint Timár írása is — a múltból kiindulva jutnak el a maig. Ez a témaválasztás jó és örvedetes, de kevésbé megnyugtató az a szemléletmód, amellyel egyesek a most választott álló parasztemberhez közelednek.

Négy novella foglalkozik a falu szocialista átalakításával, a szövetkezetekkel. Gerő János: Guzori, Huszti Tamás: Gyűlölet, Tuli József: Ítéletidő és Galgóczi: Miért léptek be? c. írása. Az utóbbi inkább riport, mint novella.)

Gerő, Huszti és Tuli novellájának hangulata, mondanivalója erősen hasonlít egymáshoz. Ez íróik szemléletének rokon-ságát mutatja. Mindhárom mű az emberi jellem tragikus eltorzulásának rajza. A kötet egészét általában jellemzi bizonyos pesszimista, tragikus látásmód, de ezt a torz tragédiát a paraszti tárgyú novellákban szinte ad absurdum fokozzák. Ezek azt sugalmazzák az olvasónak, hogy az idősebb parasztnemzedékek nem tud győzedelmeskedni az új, sőt, éppen az új körülmények szítják fel bennük az eddig lappangó embertelen, szadista érzelmek lángját. Kiúttalannak, zsákutcába jutott-nak tűnik életük.

Az emberi jósnak, a rosszon is győzedelmeskedő emberi erőnek nyomát sem találjuk ezekben a művekben.

Mindhárom novellában a termelőszövetkezet pusztja jelenléte az események megindítója, az egyén lelki eltorzulásának okozója. A konfliktus azonban nem a tsz és az egyén között jön létre, de végső sorban mégis a tsz okozza a tragédiát. A tsz a paraszti élet perspektívája. Nemcsak a gazdálkodási, de az egész paraszti életmód perspektívája. A paraszti élet alakulásának távlata már magában hordja a régi gazdálkodási, gondolkodási, erkölcsi formák felbomlásának szükségességét. A régi formáktól pedig egyesek nehezen tudnak szabadulni, mert nemcsak a földtől, állatoktól, a tárgyi elemektől kell — látszólag megválnia, hanem az évszázadok során kialakult illúzióktól is. Ezek az eltorzult lelkűnek ábrázolt parasztközött még nem léphettek rá az ábrándképek megvalósulásának útjára, s máris látniuk kell, hogy vágyaik beteletlenek maradnak, mert az élet elzúg felettük. Tehát nem közvetlenül a tsz jelenléte, hanem a régihez való makacs ragaszkodás, az illúziók minden áron való átélésének szándéka robbantja ki a tragédiát. A tsz szerepe ezekben a novellákban az, hogy éppen perspektívát felvillantó fényében döbbenek rá a parasztközött — nem tudatosan, csak sejtés-szerűen az álmok anakronizmusára, és mindenáron — életek árán is, a lélek eltorzulása árán is — követ gördítenek a történelem kereké elé. Ezért a novellákban elkövetett gyilkosságok, torzulások ennek az öntudatlan sejtésnek beismerései.

Kegyetlen, szinte szadista gyilkosságok döbbsentik meg az olvasót: a beteges, törékeny, de a földet szenvedélyesen szerető Guzorit mostohaapja nem heves öszszecsapás öntudatlan pillanatában gyilkolja meg, hanem előre elhatározott szándékkal. Egy hivatásos, „szakképzett” bűnöző szenvtelenségével fojtja bele a kútba könyörgő mostohafiát.

Gerő novelláiból nem derül ki meggyőzően, hogy mi indítja a mostohaapát a gyilkosságra: nem a fiú iránt érzett feloldhatatlan gyűlölet, nem is a kispaszti élet rajongó szeretete, hanem az önzés önmagában, a félelem az illúziók elvesztésének veszélyétől, hogy mielőtt megvalósulna az átélés, már el is veszi a megvalósulásuk hordozóját — a tanyát. Az író, — hogy a gyilkosságot meggyőzőnek mutassa be — az egyszerűbb megoldást választja: a mostohaapát eleve rossznak, álszentnek, kegyetlennek mutatja be. Nincs benne tiszteletre méltó, értékes emberi jellemvonás.

Az eleve embertelen novellahős még borzalmasabb alakja döbbsenti meg az olvasót Huszti és Tuli írásában.

Huszti novellájában mérhetetlen — de indokolatlan és kellően nem motivált — önzéstől indíttatva úgy megkeseríti fia és menyé az öreg, tehetetlen, de még földtulajdonos édesanya életét, hogy az az öngyilkosságban keres menedéket.

Tuli elbeszélésében pedig szándékosan nem viszi idejében az apa legényfiát a kórházba, halálát akarja, nehogy az majd felgyógyulva, kapcsolatba kerüljön a tzs-szel.

Az említett művekben nem az a meglepő és kifogásolható, hogy tragédiávak végződnek, hanem a dolgozó ember jellemének valószínűtlen eltorzulása és ennek az eltorzulásnak motiválatlansága.

Fiatal írókról lévén szó, felmerül a kérdés, honnan e sajátos szemlélet- és ábrázolásmód? Mi a forrása ennek a tragikus, kilátástalan parasztszemléletnek?

Úgy gondolom, hogy alapvetően négy fő összetevőre lehet ezt visszavezetni: irodalompolitikai, világirodalmi, világnézeti és irodalomtörténeti forrásokra

Az MSZMP irodalmi állásfoglalásai hangsúlyozzák, hogy megjelenési lehetősége van nálunk a legkülönbözőbb stílusirányzatoknak, ábrázolásmódoknak, ha azok nincsenek ellentétben a proletárdiktatúra államrendjével. Az 50-es évek elejének szűklátókörű irodalompolitikája után ezek az állásfoglalások az irodalmi kísérletek dömpingjét eredményezték, olykor — a modernizmus álarca alá rejtve — ellenséges, dekadens irányzatok feltámasztását is. Fiatal íróink keresték a sajátosan egyéni ábrázolásmódot, azt a formát, amely alkalmas a XX. századi ember és valóság maradéktalan ábrázolására. Új csapásokon akartak elindulni. Az új csapások keresésének szinte első lépése volt a mai és a két világháború közötti nyugati irodalom nyugtalan, formabontó alkotásainak „felfedezése”. Újszerűen hatott a pszichologizáló, az erkölcsi és a „tudatalatti” problémák boncolgatása, a szimbolizmus behatolása prózába, stb. Továbbá elősegítették ezt az útkereső törekvést a nálunk és Németországban lezajlott irodalmi viták, melyek végül tisztázták, hogy a valóság ábrázolásának nem egyetlen és kizárólagos módja a balzaci realizmus, mint ahogy Lukács György hangsúlyozta. Mindehhez hozzájárult még az is, hogy 1956 után szélesebb ablakot tártunk a haladó polgári világirodalom felé.

Íróink megkísérelték az újszerű formák alkalmazását, a befelé fordulást, de világnézeti szempontból nem tették megfelelő bírálat tárgyává, vagyis nemcsak a nyugtalan, kiforratlan, de újszerű formát alkalmazták, hanem a sajátosan

nyugati társadalmi talajból fakadó eszméiséget is átvették.

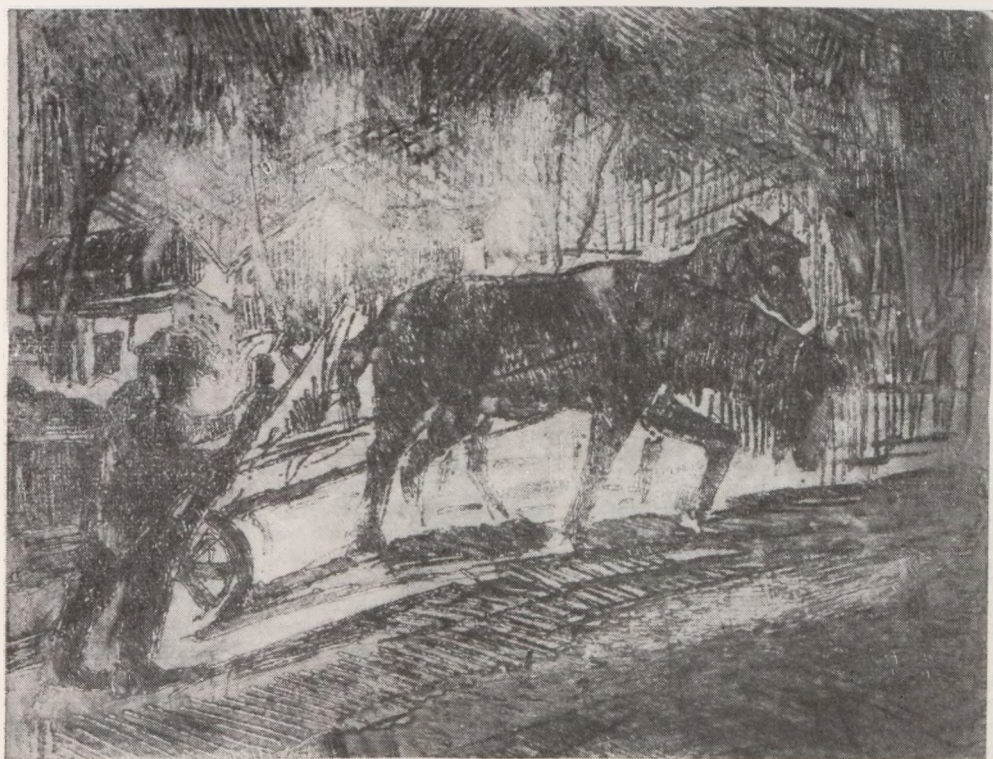
Távol áll tőlem, hogy kétségbe vonjam az említett írók szocialista meggyőződését, de ellentmondást kell látnunk világnézetük és ábrázolásuk között. Nem mondjuk azt, hogy a mi életünkben nincsenek tragikus konfliktusok, de nálunk a tragédia feloldásában kell, hogy segítsen az emberi jószág. Vagy talán még mindig kísért a tisztazugi mentalitás? E három fiatal író eszmei engedményt tett, gyengítve ezzel munkája művészi hitelét is.

A modernizmus elsősorban nem formai, hanem eszmei probléma. A ma embernek eszméi, érzelmei csak modern újszerű formában nyerhetnek méltó ábrázolást. A kötetben szép példái vannak az ilyen ábrázolásnak, a modern eszmék adekvát formában való megjelenítésének.

Ilyen a kötet egyik legsikerültebb darabja, a Passióiáték is, mely mutatja, hogy milyen kitűnő eredményekre vezethet az újszerű forma alkalmazása. Nem pedig kritikátlan átvétele. Van létjogosultságuk a merész, újszerű megoldásoknak, ha azok az előrcmutató írói mondanivalót szolgálik

Megdöbbsentő és elmélyült konfliktus és nagy tragédia bemutatására alkalmas ötletre épül Dávid József Passióiátéka: az ellenforradalom elvakult, szadista irányítói megisméltetik a felizgatott tömeggel a bibliai történetet — a keresztre feszítést Dávid nagy érdeme, hogy felfigyelt az ókori tragédia mögött a lényegre: az emberi jószág és gonoszság konfliktusát. Ezt a lényegre élezi ki, a történetet kitűnően alkalmazva 1956 viszonyaira. Meglátja és megláttatja, hogy az ellenforradalom támadása nemcsak a hatalomról elűzött gazdagok kísérlete volt, hanem a gonoszok, a szadisták harca a jók, az igazak ellen. Hiába akarják azonban magasra szítani a gyűlölet lángját, az egyszerű emberek emberségét nem tudják letörni. Szörnyű tragédiával végződik az elbeszélés: Faragó Péter meghalt a proletárhatalomért. De ez a tragédia nem minden ember elaljasodását kiáltja, nem az eleve rossz emberek rajza. Az éjszaka sötétjében segítségül jönnek az erősek, akik a gyűlölet, a gyilkosság, pusztítás közepette is megőrzik az emberséget, hogy mind az idők végtelenségéig legyőzhessék a felébredő gonoszt.

Ugyanez az emberbe vetett hit sugárzik Tóth László: A néger pilóta c. műveből is. Az ellenséges bombázógép sebesült pilótáján először bosszút akar állni a megvadult tömeg, de amikor az belepusztul sebeibe, mélységes sajnálattal hajtják meg fejüket a halál győzelme előtt. Ez is rendkívüli helyzetet jelenít meg. A háborús pusztítást oly nagymértékben viselő népek lenne megfizetni-

IVÁNYI ÖDÖN: SZÉNFUVAROZÁS

valója, de még ekkor is ember tud maradni.

Dávid novellájában a sok küzdelem árán legyőzött régi akarja eltiporni a már viruló újat. Az ellenforradalom nemcsak a gazdasági, politikai hatalom visszaállítására irányult, hanem a múlt rendszer erkölcsi világrendjének visszaállítására is, nemcsak gazdasági nyomorba akarták visszataszítani a népet, hanem kulturális, erkölcsi fertőbe is. A paraszti élet minden megnyilvánulását veszély fenyegette. S az, hogy ideig-óráig a nép egy bizonyos része is embertelen indulatok hatása alá került, mutatja a régi erkölcs, a régi szemléletmód maradványait, az évszázados elnyomás szülte kegyetlen önzést. A rendkívüli helyzetben fogant indulatot azonban legyőzi a jó, az emberhez méltó érzelem, ezért nem lehangelők, nem kilátástalanok ezek a művek. De Huszti, Tuli, Gerő művéből hiányzik az emberszeretet, s ez az antihumánus látásmód teszi problematikusá elbeszélésüket.

A parasztsággal kapcsolatos helyzetek, olykor antihumánus szemléletnek forrása lehet végül irodalmi hagyományunk helytelen értékelése is.

Haladó prózairodalmunk már jelentkezősekor a jobbágság problémáival foglalkozott, s különösen nagy tért hódított ez a téma a századfordulón, majd Móricz fellépésekor és a két világháború között. Azokban az időkben kapott nagyobb súlyt és élesebb megfogalmazást a paraszti probléma, amikor népünk sorsforduló előtt állt, és a társadalom fejlődése nyilvánvalóvá tette, hogy a paraszti élet adott formája tarthatatlan. Tarthatatlan, mert az egyének sorsa szükségszerűen tragédiába torkollik, olykor nemcsak gazdasági értelemben, hanem az egyén fizikai megsemmisülése értelmében is. A társadalom megmerevedett formái (a mezőgazdaságban szinte jobbágyi formák) olyan súllyal neheztedek a parasztságra, hogy megoldásuk az adott társadalmon belül lehetetlen volt, a megoldás csak az uralkodó osztályok szempontjából történhetett kedvezően, ami szükségszerűen vonta maga után a paraszti sorsok tragédiába fordulását. A sokszor végtelenen megnyilvánuló önzésnek, szűklátókörűségnek, az „éljünk, ahogy lehet” jelszónak mindennekeftől való életelvű nyilvánítása mélyen a tartós elnyomásban gyökerezik, s a megmaradásnak, jobbik esetben a harcnak az eszköze volt.

Az írók — különösen a két világháború között — elmélyülten és meggyőzően ábrázolták a paraszti élet tragikumát, s ezt a tragikus sorsot elmélyítették még a „magára hagyott parasztság” életével is. A társadalom sivársága és az írók világnézeti korlátai miatt váltak műveik lehangolókká, pesszimistákká. Vi-

lágnezeti korlátaik ellenére is azonban a társadalom alapvető konfliktusa nyert megfogalmazást: a megmerevedett jelen konfliktusa egy pontosan meg nem határozott újjal, ami mégis az adott kor és életmód tagadását jelentette. Ez a harc kérihetetlen, az ellentétek antagonisztikusak, a konfliktus szükségszerűen vezet el az egyik fél bukásához.

Ezt a tragikus szemléletmódot is eszmei kritika nélkül vették át a fiatal írók. Bizonyos formái, nyelvi hagyományokor igyekeznek túllépni, de az eszmei hagyományoktól, a szemléletbeli sajátosságoktól nem tudnak szabadulni.

Társadalmunk élete — különösen a falusi élet — ma sem konfliktus mentes. Az is lehetséges, hogy az összeütközés tragédiával végződik, de ez a tragédia nem általános, egyáltalán nem tipikus, nem is szükségszerű, és főleg nem szükségszerű az egyén erkölcsi, fizikai megsemmisülése.

Sajátos, úgyszólván anakronisztikus konfliktussal állunk ma szemben: a jelen nem a jövővel csap össze a haladás érdekében, hanem a múlt a jelennel a régi életforma megtartásáért. Egyesek, vagy egyes rétegek a már fejlettebb jelennel szemben is őrizni akarják a túlhaladott múltat. Ez a konfliktus nem feloldhatatlan, sőt, csak a szocialista társadalmon belül oldható fel, mert csak mi tudjuk biztosítani a megoldás gazdasági, kulturális és erkölcsi feltételeit. Ez a konfliktus semmiképpen sem vezethet el az ember teljes elaljasodásáig. Kár feltámasztani a két világháború közötti reakciós irodalom úri népszemléletét, mely a parasztot csak gyilkos indulatok hevében mutatta be. Ezt a szemléletmódot már a népi írók a 30-as években leleplezték és elutasították. Akkor is az volt az igaz, amit Illyés Gyula írt a Koratavasban, hogy a parasztság döntő többsége a nyomor és elnyomás közepette is megőrizte emberségét. Ma még kevésbé indokolt a torzítás. Soha még egyetlen rendszer sem bízott annyira az emberben, mint a mi rendszerünk. Ennek a bizalomnak emberen belüli oka van, amit észre kell venni.

Az említett novellák írói erősen kiélezzik a köztudatba is oly mélyen belegyökerezett véleményét a paraszti önzésről. Tagadhatatlan, évszázadok során mintegy védekezésül egyes esetekben erősen kifejlődött ez az önzés a földdel bíró parasztokban, de ennek az önzésnek mindig társadalmi gyökerei voltak. Az említett művekben ez az önzés azonban öncélúvá válik, az újjal szemben tanúsított eleve ellenséges magatartásnak, a sokat emlegetett paraszti konzervativizmusnak búvóhelyévé. Természetesen léteznek még ma is a múlt gondolkodásának maradványai. De az 1959-es esztendő megmutatta, hogy a felszabadulás óta eltelt 15 év alatt

a paraszti gondolkodásmódban is jelentős változások mentek végbe, es ezzel is számolni kell. Galgóczi riportja rámutat erre a változásra: a paraszt nem megy el szó nélkül a technika nagyszerű vívmányai mellett, felismeri, hogy milyen elmentmondás van a modern technika haladása és a régi paraszti termelés között. Tudatába beszűrődnek korunk vívmányai, új elemei, erkölcsi normái, s éppen ezek fényében ismeri fel életmódja tarthatatlanságát. Ez a felismerés nem konfliktusmentes, de az összeütközés még az erkölcsi normák terén sem vezet szükségszerűen tragédiához. Hihető az, hogy egy középparaszt három éjjel siratta szép tinőt, de a negyedik nap belépett a szövetkezetbe. Mert a paraszt nemcsak konzervatív, hanem jó számoló is. Egyre nagyobb többségük ismeri fel, hogy tartós jólétet csak a szövetkezet tud biztosítani számára. Tehát a paraszti önzés szélsőséges kiélézése ma nem indokolt.

Nem akarunk mi semmiféle „hurrá optimizmust” számon kérni az íróktól, nem is akarjuk útját állni a modern kísérle-

teknek, csupán arra szeretnénk felhívni figyelmüket, hogy a tetszetős megoldások látszatáért ne engedjenek az eszmei tisztaságból és ne feledkezzenek meg az írói felelősségről.

Arra kell rámutatni, hogy nem az új megjelenése és térhódítása sodorja tragédiába a parasztot, hanem a kisparaszti életmód fenntartása teszi kilátástalanná, lehangolóvá, megrekedtté a paraszti életet, az mélyíti el egyre nagyobb mértékben a kor és a paraszti életmód ellentmondását. Az ember nem eleve rossz, nehezebben hajlik a rosszra, mint a jóra. Erre a jóra, az emberi értelemre, társadalmunkra támaszkodva kell keresni a megoldás útját.

Nem vagyunk ellenségei az irodalmi kísérleteknek, az újszerű formai megoldásoknak, a szélsőségek ábrázolásának, de ezek a törekvések csak akkor indokoltak, és csak akkor vezethetnek nagy művészi eredményekre, ha a mi korunk, a mi új és sajátos problémáink kifejezői, pártos megnyilvánulásai.

SZABÓ LŐRINC: BALASSAGYARMAT

Balassagyarmat — óh, hogy szeretem!
Tegnap ott volt fiatal életem.
Ott nem bántott talán még semmi se
(s ha bántott, rögtön gyógyuit a sebe).
Véletlen, hogy apámat épp oca
vezényelte a sorsút. Nekem a
folyó tetszik a legjobban, az Ipoly.
„Csupa örvény: sikoltasz, s már sodor!” —
mondták a nagyok... Örvény-ez a szo
a mesékbe vitt, oda, ahol a jó
tündér lakott, s a gonosz, s a csodás
királylány, s a lángtorkú óriás,
és Isten, s az ördögök-angyalok.
Örvény volt nekem a világ s a titok.
Hogy hittem még! — látóhatáromon
úgy élt a sárkány, mint egy rossz rokon,
éppúgy élt, csak egy kicsit távolabb,
mint mi a Templom utca 10. alatt.

(Szabó Lőrinc: Balassagyarmat)

Hányódó, vívódó, önmaga s kora való-
ságával küszködő költőegyéniség lép elénk
Szabó Lőrinc írásaiból. Hogy ebbe a kis
kötetbe kívánczik, s talál helyet, kettős
oka van. Egy, az életének három eszten-
dejét Balassagyarmaton, a Templom u.
10. alatt töltötte, s a másik, hogy mély,
nagyon mély nyomokat hagyott lelkében,
egész költői működésében ez a néhány
esztendő.

Szabó Lőrinc még nem emelkedett a
klasszikus költők sorába a saját hangjá-
val — bár mint műfordító nem kevés lé-
péssel jutott előre ez úton. — Lehet, hogy
nem is lesz övé sohsem az olympi csúcs,
mégis sajátos hangvétele, belső emberi
küzdemele oly széles szellemi áradása a
XX. század intellektuel emberének, ami-
lyennel kevéssel találkozunk a magyar,
de még a világirodalom lapjain is.

Nem volt osztályharcos költő, nem
tudta megérteni a század nagy eszméit,
nem tudott elszegődni egyetlen tudatos
társadalmi eszme szolgálatába sem. Min-
dig polgár maradt, megteremtve a maga
individualisztikus világszemléletét, egye-
dül küzdötte a maga életharcát; a pénz-
telenség nyomasztó gondjait, a 30-as, 40-es
évek magyar kapitalizmusában; élethar-
cot egy törvényesített, immorális társa-
dalomban, a fasizmus Magyarországaiban.

Sajátos lelki világ az övé. Egy osztá-
lyától elszakadt, magát tudatosan osztály-
ban meg nem találó lélek vergődése, aki
a modern ember életformáját éli: a to-
tális világ totális megismerésére törek-
szik. Ez az igyekezet azonban tudomá-
nyosan megalapozatlan: törvényszerűsé-
geket csak sejt, látni csak mozzanatokot,
részleteket tud, s ezek a meglátott rész-

letek, ha emberrel, technikával, alkotás-
sal, társadalommal kapcsolatosak, írtó-
zat, félelem, viszolygás, utálat tölti el.

Az individuális világlátás útja hosszú.
A fiatal évek környezethatása kezdi ezt
kiformálni benne. Édesapja munkás, vas-
utas, mozdonyvezető. Ha róla, családjá-
ról, fiatal koráról beszél, szinte József
Attila-i tüzek lobbannak ajkáról. De ha
távolabb tekint, akár csak az Ipoly cso-
bogására, vagy a békák brekegését fi-
gyeli, már a polgár életszemlélete, pol-
gár-humanista passzivitása, csodálkozó
bámulata lágyul halk mosollyá. Szinte
adódik a kérdés, honnan e kettősség?

A fiatalok élményei — hogy ismét a
kortárs József Attilára hivatkozzam —
majdnem határozott utat mutatnak az
életbe indulónak. József külvárosi nyo-
morral, nélkülözésekkel, hányattatások-
kal, kisémmizéssel teli gyermekora így
csendesíti meg a késői emlékezést a gaz-
dagokról írva:

„s én eltűnődtem, hogy ők
egész fazékkal esznek.”

A Szabó-család sem volt bőviben soha
a pénznek, mégis a vasút szerény fize-
tése, de viszonylag biztos egzisztenciát
nyújtó keze társadalmilag nem érlett
olyan lázadókat — vagy legalábbis ke-
vésbé —, mint a gyár bérmunkásaiból,
a falu zsellérből, vagy akár a vasút
idényre felfogadott pályamunkásából.

De a világszemlélet kettősségét kiala-
kíthatta az a tényező is, hogy Szabó Lő-
rinc ifjúkora a centralizált nagyipar
városaitól fizikailag és szemléletileg is
viszonylag távolt volt.

A kettős lélek gyökerei a sajátos osz-

tályhelyzetben is kereshetők. Édesapja polgári környezetből szakadt bele a fizikai munka akkor — többnyire — lebecsült világába:

*„Magányos lélek: öccse, bátyjai
mind pap, tanító, nyomdász, s néneji,
apja, nagypapja... Ő meg kimaradt
a negyedikből a latin miatt,
s kovácsnak ment; s malomhoz; azután
a vasútra fűtőnek.”*

A kétféle környezet (Sz. L. sokat tartózkodott rokonainál, különösen nagybátyjánál, a becsi parókián), a sehova odaállni nem tudás talajára egyengette Szabó Lőrincet. Mindig tisztelte, szerette a két kéz munkásait, emberszeretete, mély demokraitizmusa is ebből az osztálytalajból fakad, de mindaz, ami ebből következnek, ami a proletár osztályharcosság ideológiáját, az ellenforradalmi Magyarország megsemmisítésének, a kapitalizmus tudatos osztályszemléletű elítélésének formáit érlelnék meg, beleütközik a polgári környezet emelte óriás gátakba, s a társadalmi keserűség legjobb esetben az egyén fájdalmanak kicsordulásában, vagy a magányos kis sziget megteremtésének igényében éli ki magát.

Ezt a kettősséget a későbbi évek még inkább érlelték. Mint befutott író Budapesten élt, szülei szinte sohasem keresték fel, úgy érezték, Lőrinc kiszakadt az ő családjuk méhéből, és ez az érzékeny lelkű költőben örökös nosztalgiát váltott ki a tiszta idillű, régi emlékekkel gazdag munkáscsalád iránt.

A Tücsökzene megírásának egyik — s talán nem is jelentéktelen — indítójá éppen ez a körülmény is.

Szinte természetesen — bár nagyon vázlatos áttekintés után — érkeztünk el ahhoz a verses kötethez, a Tücsökzenéhez, melyben a fentebb idézett verset találjuk A kötet alcímét a költő így jelöli meg: „Képek egy élet tájairól.” Nem lehet feladat most az egész Tücsökzene akur csak általános bemutatása sem, mégis a „Balassagyarmat” c. vers és ciklus-társai megértéséhez annyit szükséges megjegyezni, hogy a kötet sokkal több, mint „képek egy élet tájairól”, vagy ha csak ennyi, nem csupán természeti, földrajzi tájakról van szó, hanem egy ember fejlődésének, jellemalakulásának tájairól.

A kötet 352, ill. a második kiadás 370 képet villant fel ebből az emberi fejlődésből, s varázsol élővé egy-egy várost, városrészt, mozdulatlan tájat, vagy éppen korábban az emlékezetben mozdulatlan merevedett emberi alakot, életmozdulatot.

A Tücsökzene 1946–47-ben íródott, a nagy emberformáló idők kezdetén. Ezt éreznie kellett Szabó Lőrincnek is. Számot kellett vetnie neki is saját életével önmaga s népe előtt. „Az újkori igazság-

szolgáltatás módszerei közé tartozik — írja Illyés Gyula —, hogy nem részletről kér vallomást, hanem az egész életéről; így tudja egészsében látni a lelket, s ezt a teljeset fogadja el a részletek elbírálására is.” Ez a belső kényszer, az önmaga fölötti igazságszolgáltatás kényszere inspirálhatta a költőt a mű megalkotására, s a hang őszinteségét, mélységét határozottabb kontúrokkal talán az ezidőtájt ért bírálatok sora rajzoltatta vele.

Óriási adathalmaz a kötet egy ember — Szabó Lőrinc — tudatának fejlődéséről. A Balassagyarmaton eltöltött három esztendő élményeit 43 kis, 18 soros versben vetíti az olvasó szeme elé a számadást tartó költői lélek. Ez a ciklus, mely „Idillek az Ipoly körül” címet viseli, önmagában is zárt egész. Az ifjúság legszebb, leggondtalanabb éveinek tükré. Idillek, álmok, élmények szövődnek a sorokba. Minden hangját, minden szavát az őszinte, tiszta nép- és tájszeretet hatja át. Ebből a ciklusból ragadtuk ki a nyitó verset, mely összefoglalóan, s talán éppen ezért túlságosan általánosan tárja fel az ifjúság világát, táj és ember, nép és én komplex egészét. A vers gondolatainak érzékeltetésében éppen annak sokszor általánosító vetülései miatt olykor ki fogunk tekinteni az egész költői működésre.

És most már lássuk magát a költeményt. A cím nem árul el sokat. — Balassagyarmat. — Nem több ez, mint városnév, a gyermekkor emlékvilágának egyetlen állomása, nyitánya annak a ciklusnak, mely ennek a vidéknek az élményeit, szubjektív és objektív benyomásait öleli magába. Nem árulna el sokat a cím, ha az első sor nem ugyanazzal a szóval kezdődne, s utána gondolatjellel nem nagyon mélyről fakadó vallomás következne. E vallomás természetes áradása, a maga puritán egyszerűségében nagyon jellemző Szabó Lőrincre. Tiszta ez, mint a gyermek lelke, őszinte, mint a költő egész lényé. Talán az egyetlen „őh” indulatszó az, ami elárul valamit a meghatottságból, az emlékezés kicsit mindig fájó érzésvilágából. Mi csordíthatta ezt a megilletődött vallomást mindjárt az első sorban a költő ajkára. Ha tallóznunk a gyarmati emlékek között, mindjárt világossá válik. Az emberek, a táj varázsa szinte minden pillanatban ráül az emlékező lélekre, s ilyenkor ömlik, zuhog a szó feltartóztatathatatlannal, megállíthatatlannal. A múlt gyermekvilágából, az örök „Jelenből” felrémlik bejárónőjük, az öreg Mamika alakja, aki házukba hozta a szellemeket, aki

„Lelket hívott vissza és haza”,

akinek a meséi a felnőtt költőt is olykor megborzolják. Felvillannak a gyarmati kis utca, a Templom utca jellegzetes alakjai: „a városi zsidó”, akinek „göndör pájszét csúfolták, és nevelték az eszt”; a

város végén a sátoros cigány; felidéződik, amint a

„Nagy, nyurga, szelíd
drótostót lépegetett halina
nadrágjában, tündöklő bádógok
zörögtek a hátán, üveglapok
csirizes doboz — messzi föld fia”

A gyermeki fantázia csillogáskeresése villan fel abban a képben, amikor a városka legérdekesebb emberéről, annak szerszámáról ír:

„De legérdekesebb a köszörűs
szerszáma volt, a korong: az a tűz,
amely a forgó kőből patogott,
poklot kötött össze és csillagot!”

A szegénység szomorú, de családhoz melegítő élménye is Gyarmaton köszöntött a gyermek Lórincre: „a pénz réme.”

A kisváros meleg, olykor szomorkás, olykor vidám, de mindig patriarkális környezete építette, formálta olyan varázssan szépbe a gyermekkor éveit, hogy azokról a megilletődés, a kicsit elérzékenyült meghatottság hangjai kíváncznak ki a költőből.

„Legszebb ott volt fiatalkorom” — írja a következő sorban. A mondat szórendje is érzékelteti, hogy a gyarmati évekkel még nem záródott le a gyermekkor. Mindössze három esztendőtt töltöttek e nógrádi városkában 1905—8-ig. Szabó Lórincre ekkor 5—8 éves.

Különös és érdekes, hogy ebből az időből, amely pedig még nem tartozik az emberi élet maradandóan tudatos időszakába, mégis oly sok emlékkép, sőt, esemény rémlik fel a 46 éves korban emlékező költőben, sőt, ítélet formájában is összegezi e három esztendőt:

„Ott nem bántott talán még semmi se
(s ha bántott, rögtön gyógyult a sebe).”

Mély társadalmi élményéről ebben a korban még nem beszélhetünk, mégis érdemes felvillantani egy kis gyarmati élményt, amely pregnánsan mutatja a családját, a szegényeket szerető kisgyermekét. Saját bőrén érzi „a pénz rémét”, a szegénységet. Segíteni szeretne szülein, s elhatározza, imádkozik este, hogy reggelre a párnája alatt hatalmas gyémánt legyen. Álmában érezte, megtapogatta, ott volt, amit kért, a feje alatt, s mire jött a reggel, s ő az álom varázsától ittasultan nyúlt a vélt gyémánt után, semmit, ürességet, csak az álmot tapinthatta. Az illúziókon esett első sérülés, a „vesztett boldogság” keserű szájíze rövid időre, de megbillentette a gyermek magabiztosságát, önbizalmát, de hát „rögtön gyógyult a seb”. Ilyen és hasonló élmények sugallhatták a zárjeles sorocskát. Kicsi sebek ezek, de innen eredhetnek a későbbiek, a nagy, kapitalizmus ejtette keserűségek, az örök nincstelenségérzés s hogy rabszolgái vagyunk a kornak. Innen ágazik-bogazik az a lélek, amely örökké viaskodik a világgal, az ellenforradalmi Magyaror-

szág embert, egyéniséget, alkotót őrli társadalmával, s viaskodik önmagával, hogy ez embertelen korban, ahol mint mondja:

„embergyümölcsös erdők sikolyát
kifáradt visszhangok hömpölygetik
szívemre, s hullák verdesik a ven
hidakba szétdorongolt fejüket.”,

hogy itt is, legalább a lelkiismeret tisztá tudjon maradni.

A lírai vallomás és annak egy mondatos magyarázata után epikus jellegű mondatban közli a költő a Balassagyarmatra kerülés körülményeit. Szükség van a mondatra azért, hogy megteremtődjék a kapcsolat az ezt megelőző versekkel, melyekben a miskolci emlékek formálódnak költeményekké. Ez epikus mondat emeli be az önálló verset a Tücsökzene sok vonatkozásában kerek, összefüggő egészébe.

Szabó Lórincre gyermekkorra, már eddig is láthattuk, üde volt és tiszta. A szülők óvatos félelemmel tartották távol a gyermeket az élet keserűségeinek korai megismerésétől. Csak olykor-olykor sejdített meg a kisfiú valamit, ami más, mint az ő világa, de az őt körülvevő táj, megannyi játéklehetőség, hamarosan elhessen-tette ezeket. Az ő igazi világa, ahol a szülői ház mellett igazán otthon érezte magát, az Ipoly és környéke volt. A felnőtt kor nosztalgikus vágyódását önti verssorba, amikor ezeket írja:

„Nekem a
folyó tetszett a legjobban, az Ipoly.”

A gyarmati versek többségében visszacseng valamilyen formában az Ipoly és környékének egy-egy motívuma.

Sok-sok emlék: események és képek rajzanak fel a költőben az ipolyi táj körül.

„Ipoly füzei, karcsú, szép füzek,
s ti, öregek, roskadtak, görcsösek,
tele friss hajtásokkal, szeretem
nézni: sok forgó leveleteken,
mely kócos fűrtökben a vizig ér,
hogy villózik egymásba zöld — fehér —
szürke fényetek.”

(Ipoly füzei)

Megannyi játék, kaland, izgalom lehetőségét is őrzi a susogó füzek árnyéka, az ipolyi híd s a befagyott folyó. A kis fahíd alatt, amelyet azóta elsodort az ár, vagy az idők szele, a pajtasok huncut csínyjei kezdték megsejtenni vele először, hogy mások a fiúk és mások a leányok. Az Ipoly jegén csuszált először fakoresolyán, s itt legyintette először arcul a halál lehetetének híre, mikor futótűzként terjedt a hír:

„Szörnyű! Beszakadt
a Katlan-Gödör!” És: „Kürtös-patak”
hallottam,

— — — — —
kiabálták. „Négy fiú ott veszett”,
sírta valaki. „Csak egy”, tudta más;

s a kisgyermek izgatottan száguldott az alkonyuló félhomályban föl a Kürtöshöz: látni, tapasztalni, a hallott meséket valósággá élni. Érdekes és sajátos, hogy a természetélmény a gyermek képzeletvilágában szorosan összeölelkezik a mesék hátborzongatóan szép csokrával.

A tájhoz egy bizonyos sokszor hallott mondat tapad: „Csupa örvény: sikoltasz, s már sodor.” Gyakran mondták ezt a felnőttek. És ez megindítja a fantázia mozgását.

Háromszor is visszatér a szó a versben: „örvény”, s mindig más-más relációban.

Az első érteimben a szó jelentése még az elsődleges: magunk előtt látjuk a forgó, minden megkaparinthatót lehúzó vízforgatagot.

A második szó megjelenésekor szinte látjuk, amint megmozdul a gyermeki fantázia. Megelevenedik a kicsiktől s nagyoktól hallott mesék képzeletgazdagsága: tündérek, gonoszok, csodás királylányok és lángtorkú óriások. A gyermekmorál első tükrői ezek a mesei motívumok, még nem árnyalt alakok, csupán a jó és gonosz, szép és rút ellentétes figurái. És még ezek sem tisztázottak, valóban az örvény forgatagából bukkannak egy-egy megértett vagy meg nem értett pillanatra elő. De ott húzódik mögöttük a megértett, de természetesen még nem tudatos társadalmi látás is. Erről megint más versek tanúskodnak, olyanok, amelyekben a hétköznapiak mozgó, élő emberei öltik magukra a mesék világának jelzőit, olykor stilizált tulajdonságait. A gyarmati embereket veszi számba, a mesék sokat mondó, szemléletes szimbolikájával:

*„voltak szomszédok, vad haramiák,
lapátkezű, lapátnyelvű kofák,
voltak vasvillák, rettenetesek,
voltak verő, görcsbe húzó szemek,
voltak koldúsok, vakok, reszketők,
voltak holdkóros, macskás háztetők,
voltak árnyak, az ördög leplei,
volt kis mécesem, őket hessenteni.”*

A mesék fantáziatobzódása és a reális hétköznapiak összefonódása fogalmazódik meg a harmadik „örvény” szót tartalmazó mondatban:

„Örvény volt nekem a világ s titok”.

A mesék naív szemléletével — bár igaz erkölcsi tartalommal — és a gyermeki látásmóddal nem is lehet megérteni a világot, az csak titok maradhat: valóság és fantázia különleges keveréke.

Mindenesetre ez a harmadik előfordulása az örvény szónak a „titokkal” együtt, már a felnőtt ember tudatosult, magasabb szintről szemlélt, visszatekintő életkonklúziója, melyet kiegészít a kicsit keserű, kicsit gyermeki lelket visszavágyó felkiáltó mondat:

„Hogy hittem még!”

Miben? A mesékben? Vagy azok igazságszolgáltatásában? A jók győzelmében, a a gonoszok bűnhődésében?

A férfi költő múlt időben vall, és ebben benne van a jelen tagadó mondatformája is, rendkívül szellemesen, ügyesen elrejtve.

A költemény zárósorainak finoman pointírozott hasonlatpárja állítja szembe és ugyanakkor egymás mellé a múlt és jelen, valóság és mese egymáshoz való távolságát. A valóság és mese képeiben messze egymástól, mint a költő a kemény társadalmi életharctól. A világ és a Templom utca távol egymástól, majdnem anynyira, mint a hétköznapi és mesétől. Sejtetők és egyben sokat mondók e sorok: a szegénységet, a nélkülözést nehéz elviselni, ha hiányzik a mély, harcos osztálytudat, mégis egyképpen lehetséges, ha a hétköznapi világot a mesék jövőben bízó életszemléletébe varázsoljuk.

A vers gondolatmenetének egyszerű, lépésről lépésre való elemzése még nem adja meg a sajátos ízt, színt, hangulatot, azt, ami benne csak nógrádi, csak balassagyarmati. Közlebb jutunk ehhez az elemhez, ha a későbbi, más városok miliójét érzékeltető verseit vizsgáljuk meg egy pillanatra.

Debrecen, a konzervatív, nagytudományú civisváros, ahol a gyarmati mesék misztikája más, új formákban csodálkozik bele a gyermek lelkébe (Debrecenben, Hatodnap). A Debrecenbe került kisdíák — s talán a felnőtt Szabó Lőrinc is — így hasonlítja össze a jelen s a régebbi emberélményeit:

*„ez a nép itt, ez a debreceni,
őnzőbb volt, mint a régi, gyarmati,
keményebb inu és fürgébb eszű”.*

Amikor nagybátyjánál, a becsi parókian tölti a nyarat, akkor érzi magát otthon, Balassagyarmaton.

Kezdetben Budapest forgataga is idegen számára, s Balassagyarmatra, az Ipolyra mindig nagy-nagy szeretettel emlékszik, mint olyan helyre, ahol megismerte a szépet, a jót, a csendet, az emberi egyszerűséget, s ahol megszerette a füzek susogását, a csobogó vizet és mindent, ami természet.

Balassagyarmat a költő számára mindig az idillt, a megnyugtató tisztaságot jelentette (Az eltűnt Idill).

A vers formai szempontból is szép. A 18 soron át gördülő jambusok egyébként 370 versen keresztül sem válnak egyhangúakká. Szabó Lőrinc mesterien ért a versben kifejezett köznyelvi beszéd megformálásához. A felnőtt korra megtisztult realizmus tartalmi és formai vonatkozásban tudatosan megnyilatkozik.

Még az a versformálási technika is — amely pedig a magyar vershez szokott fülnek néha idegen —, hogy t. i. az egyes

verssorokat nem tekinti a költő verslélektani egésznek, a sor végén névelőt hagy, s annak névszóját a következő sorba viszi, még az ilyen verselési technika is a realizmus eszközévé válik a költő kezében: az érzelmeknek szabad szárnyalást enged, az egyes gondolati tényezőket kötetlenebbül, s éppen ezért érthetőbben az olvasó elé tudja állítani. Egy szóval ez a verselési forma sajátosan egyesíti a kötetlen próza természetességét és a belső ritmus összetartó, az írást verssé formáló sajátosságait.

A költemény formai művészetéről beszél annak szerkezeti zártsága, kerektsége is. A kötött, 18 soros, ötös jambusos vers szigorúan megkívánja a költőtől, hogy a gondolatokkal nagyon gazdaságosan bánjék; elkalandozásra csak az alapérezés, alapgondolat elmélyítése, egészségesebbé tétele érdekében nyílik lehetőség, de ott is csak szűken. Nagy gondot kell tehát fordítania arra, hogy a vers egyes szerkezeti elemei szorosan, logikusan tapadjanak egymáshoz, s összességükben kerek, zárt egészet alkossanak.

A költeményt indító vallomást merev logikájú felsorolással és magyarázattal folytatja (1—9. sor). Az ezután következő

négy sorban szabadabbra engedi fantáziája gyeplőit (10—13. sor), hogy azután egy férfias, kemény mondattal a szárnyaló képzeletet ismét a valóság talajára húzza (14. sor). A gondolati, képzeleti áradás e mondattal ismét az értelem szigorú medrébe terelődött. Ezután következik a finoman pointírozott befejezés, a vers záró akkordja (15—18. sor), melyben felvillanó képekben még egyszer felsorakozik a költeményben jelzett élmények sora.

Íme, néhány gondolat, egy versről, melynek csirája a mi szűkebb pátriánkban fogant. Igaz, nem fejezi ki mindazt, amit érzés- és gondolatvilágában, lelkeségében egy egész megye adhat, mégis színtel arról, hogy mit és hogyan tud látni egy ember megyénk egy kis részéből, és mit tud formálni egy táj kis közösségé, egy épülni, bontakozni kezdődő gyermeki tudatvilágon.

Az elemzett vers nem tartozik ugyan a nagy, klasszikus értékű költői alkotások közé, mégis annak őszinte, emberi hangja méltóvá teszi a költeményt arra, hogy megyénk nemes hagyományainak csokrába beillesszük.

DR. GAJZÁGÓ ALADÁR:

SALGÓTARJÁNBÓL A SIVATAG HAZÁJÁBA

Az utolsó európai kikötő, Pireusz fényei lassan elmosódnak, magunk mögött hagytuk Athént. Valamennyiünket, kik még nem voltunk Afrikában, valami különös érzés fogott el. Milyen lesz az ismeretlen kontinens, bírjuk-e az ottani éghajlatot, számunkra furcsa ételeket, s mi mindenben lesz részünk? Vidám volt a hajó összes utasa: lengyelek, oroszok, csehek, amerikaiak, angolok, törökök, és a maroknyi magyar is. Harmincnyolc óras megállás nélküli út állt előttünk, amíg Pireuszról Afrika partjaihoz ért úszó városunk.

Szeptember 11-én reggel azúrkék égbolton ragyogott és tűzött az afrikai nap. Előttünk Alexandria márvány világitótornyával. Óriási kikötő képe rajzolódik ki, s hajónkat mind közelebb és közelebb húztatja egy kis pilótavontató. A Nílus deltájának északnyugati részén vagyunk, az időszámítás előtt 331-ben Nagy Sándor alapította városban, Afrika egyik legjelentősebb kikötőjében.

Még ki sem kötöttünk, a fehér burnuszos és sarus árusok máris ellepték a kikötőteret. Egymás után dobálták fel a különböző bórholmikat megvétel céljából. Hangosan kínálták, dicsérték portékájukat és ami fő, igen drágán kívánták értékesíteni. A nagy alkudozás közben már szinte el is felejtettem, hogy a legendák városában vagyok, mely a Ptolemaysok alatt a görög tudományos és irodalmi élet központja, a rómaiak idején a világkereskedelem legfontosabb kikötője volt. Visszaemlékeztem a város a történelem egyik legszebb királynőjére — Cleopátrára, akinek koronázásakor és Antóniusszal kötött házassága alkalmával fényes ünnepségek voltak Alexandriában. Itt omlott össze 1173-ban a szicíliai flotta és itt süllyesztette el 1798-ban Nelson admirális Napóleon hajóhadát.

A több mint egymillió lakosú Alexandria szebbnél szebb városnegyedekkel dicsekedhet. Harminc kilométer hosszú, pálmákkal szegélyezett tengerparti útján a legmodernebb 8—10—12 emeletes, igen izléses kivitelű paloták emelkednek. Padlás azonban sehol nincs, így a fehérneműek kint száradnak a balkonon. Mindenütt szédületes a forgalom. Az

emeletes villamosoknak még az útközön is utaznak. Csodálatos az esti kivilágítás, érdekesek a mozgó reklámok. Feltűnően sok a mozi. Van olyan utca, ahol 80—100 méterenként bömbölnek a mozgóképszínházak csalogató hangszórói. Alexandriában este élnek általában. Az egyiptomi városok nappal kihaltak a nagy meleg miatt. Az üzletek is éjjel tartanak nyitva, délután zárva vannak. Nagy az árubőség. A mellékutcák piszkosak és sok a déligyümölcs hulladék, mely erősen rontja a levegőt.

Estére már szinte kibírhatatlan a bűz. S ráadásul a legyek! Most tudom, miért volt szükség utazás előtt a himlő- és a háromszori koleraoltásra.

Fényképezőgéppel felfegyverkezve rőttem az alexandriai utcákat. A tengerparti úton egy lefátyolozott hölgyet akartam megörökíteni. Mikor szándékomat észrevette, nagy sikoltással menekült a gép elől. Erre kisebb tömeg csoportosult körém. Az egyik hölgy azonban megengedte, hogy fényképet csináljak róla, cigaretta reményében. Felhajtotta a fátylát és lefényképeztem. Erre lett aztán nagy csődület! Gyerekek, katonák, nők tolongtak körülöttem, úgy, hogy képtelen voltam a gyűrűből kiszabadulni. S a kör egyre növekedett. Megpróbáltam cigarettával, majd sportjelvényekkel megváltani magam, de sikertelenül, mert mindenki kért, s végül minden elfogyott. Már a forgalom is leállt. Mindenki érdeklődött, hogy honnan vagyok, miért jöttem? Csak éppen arabul nem tudtam. Budapest említésére sem voltak tisztában hovavalóságommal. Szerencsére a távolból kb. 10 fehér ruhás, parafasisakos rendőrt láttam közeledni. Talán ők lesznek a megmentőim. S valóban! Szétverték a tömeget majd hárman közülük oltalmukba vettek. Az egyik németül magyarázta, hogy nem rosszak az arabok, csak nagyon kíváncsiak. A németül beszélő udvariasan maga mellé vett, hogy háborítatlanul készítem a fényképeket, majd erőszakkal elvitt valamit fogyasztani. A rendőrök ugyanis ingyen esznek az utcai árusoknál.

Alexandria európai jellegű város. Gazdag múlttal rendelkezik. Városnézés során megtekinttem a Görög-Római Mú-

zeumot, ahol görög, római kopt és fáraók emlékeiből összeállított gyűjteményben lehet gyönyörködni. Külön tanulmány volt a 25 méternél is magasabb, Theodosius császár rendelkezésére felállított emlékoszlop, amely a keresztények fölött aratott diadal emlékét hirdeti. Jártam katakombákban és serapeumban. Az utóbbiban az ápiszok, az egyiptomi szent bikák bebalzsamozott tetemeit őrizték. Nehéz volna ecsetelni a volt királyok nyári palotájának és kertjének gazdagságát, fényűzését, kényelmét és szemet kaprázató különlegességét. Innen távozott el 1952-ben az utolsó egyiptomi király I. Faruk.

Utunk Kairóba a Nílus völgyén át autóbusszal vezetett. A 240 km-es távolságot többszöri megszakítással három és félóra alatt tettük meg. Elsőrendű, négy autósorra méretezett betonúton 120 km-es sebességgel rohant a busz.

Nem csoda, ha az út mellett álló rendőrök felírják az arra elhaladó kocsik számát, mert gyakori a baleset. Hiányzik náruk a Kreszl! Ezen az útvonalon naponta átlag 30 baleset történik. A Nílus völgyében különleges táj fogadott. A júliusban és augusztusban medréről kilépő Nílus még nem tért vissza az eredeti helyére. A datolyafák, pálmák, banánok és kókuszok törzsei még vízben állnak, távol vannak egymástól a települések.

Ezek nem hasonlítanak a mi falvainkhoz. Sárból készült alacsony házak, tető nélkül. Legtöbbnek az ablakán üveg sincs. Kunyhók ezek csak. Mind többször vagyunk tanúi egy-egy bibliai képnek. Szamárháton lovagolnak. Sokszor még ketten is megülik a mintákkal tetővált temporú jóságot, a harmadik pedig vezeti. Négyezer év óta szinte semmi sem változott, csak a műút és egy-két Zetor mutatja az idő múlását. Félénken jönnek el a haz lakói, bátrabban a gyerekek, belőlük egy családban 5—6, sőt még több is van. A szegényeket az utca neveli, sok a trachomás. Piszkos ruhában mezítláb járnak-kelenek, és európai láttán baksisért könyörögnek. Elosztogathattuk volna mindenüket itt. A lakóházak egybeépültek az istállóval. Szegényes a ház belseje, a gyékényszőnyegen kívül más bútortart szinte nincs. Szegényes az állatállományuk, viszont szamarat, igahúzó állatot, bivalyt gyakran lehet látni. Nem marad el a birka sem, ezeket sertés módjára hizlalják. Hozzá tartozik a képhez a teve. A földművelés primitív eszközökkel történik. Puttonyokban, kosarakban cipelik a földet, az iszapot. Rövidnyelű kapát használnak. A földekre közel hajtott fahengerekkel szállítják a vizet. A terhet általában a fejükön hordják. Borzalmas mennyiséget is képesek nagy távolságra is elhordani. Nem szeretik a fényképezőgépet itt sem. Az egyik csoport például, amelyik hosszú botokkal a kölest csé-

pelte. A fényképezőgépet láttán abbahagyta a munkát. Máshol pedig egyenesen az autóbushoz jött egy küldöttség, hogy ne fényképezzük őket. A szürkésbőrű arabok hálógingszerű ruhát (burnuszi) és turbánt, valamint sarut viselnek. Ez az egyetlen öltözködésük. A nők vékony, bokáig érő fekete ruhát hordanak, többen le vannak fátyolozva. Szinte mozdulatlan az egész vidék. A Nílus völgye adja az ország kenyerét, az életet.

A gabonát és terményt Egyiptomban nem zárt helyen raktározzák, zsákokban, szabadban áll. Ugyanis ritkán van eső. Alexandriában például évente csak 10 alkalommal, télen. Ellene ponyvával védekeznek. A szabadban való tárolás természetesen sok visszaélésre ad alkalmat. Egy évben több termény tűnik el, mint amennyibe a magtárak felépítése kerülne.

Lassan eltűntek a viskók, feltűnt Kairó, a közel 2,5 milliós világváros. Szinte lépésben halad az autóbushoz. Még Alexandriánál is nagyobb a forgalom. Feltűnően sok a gépkocsi, a taxi. Egy-egybe annyi szállhat be, amennyi csak belefér. A gépkocsik kivétel nélkül nyugati márkájúak. Kerékpár kevés van, de azon is kettesével, hármassával ülnek.

A Viktória szállóban szálltunk meg, ahol a kiszolgáló személyzet néger volt. Fehér burnuszt, meggyzínű fezt és aranyárga színű övet viseltek. Barátosságok voltak, szinte kivétel nélkül tudtak angolul, többen franciául, de még németül is. Minden szolgálatukért elvárták a borraivalót, de még inkább a cigarettát. Egyiptomban ugyanis még drága az amerikai cigaretta. Nem egyszer tanúja voltam, amint a napernyő alatt álló rendőr otthagya a posztját, egyesével vásárolta a cigarettát.

A szállónk előtt nagy volt a zűrzavar. Rengeteg árus zibongott 6 éves-től 80 évesig. Mindenki árul és árul, szinte hajnaltól hajnalig. Többen a szálló előtti járdán fekvő várakozókat is kiszolgálják. Legtöbbször csereüzlet zajlott le, de a világ összes pénzéért — a szocialista államok pénze kivételével — lehet vásárolni. Az áruforgalom a magánkereskedelemre épül fel. Egy-két belvárosi utcától eltekintve, nincsenek szabott árak. A posta épületén kívül még a postabélyeg is drágább a névértékénél. Meg aztán nem egykönnyű kiigazodni sokféle pénzükön, főként a váltópénzen. Mindenki annyit vásárol, amennyire le tudja szorítani az árát. A külföldieknek meg egyenesen plafon árát mondanak, s aztán, miután az ember többször kifordult a boltból, ahová a tulajdonos szinte minden esetben visszatessékeli, mind elfogadhatóbb lesz az ár. Végül is negyedéért, tizedéért, vagy még olcsóbban is meg lehet vásá-

rolni valamit. Csupán idegek és idő kérdése. Csak Allah mentsen meg az utcai árusoktól — mondottuk! Elég valamelyikre csak ránézni, az máris erőszakolja a portékáját, s hosszú időn át követ, miközben a gyerekek többször is kitisztítják, baksis reményében a ragyogó fényű cipőnkét.

Különös volt megszokni az ételeiket. Sokszor fogalmunk sem volt, hogy mit eszünk. Kenyeret nem kaptunk, mert az náluk nem szokás. Ettünk különböző levelekbe csavart töltelékeket, paradicsomos makarónit parmezánnal, nyers uborkát, sült hagymát, paradicsomot, halakat előételnek.

Levest angol mintára csak este kaptunk, de hogy mi volt, azt a mai napig sem sikerült kikutatnom. Eleinte nehezen csúszott a barnaszínű tevehús a speciális zöld vagdalékkal és madársalátával, de megszoktuk! Émelyítő volt reggelire az őszibarack izre emlékeztető mangógyümölcsből készült lekvár, különös volt a kókuszvaj, nehezen olvadt a nádcukor, és nem volt íze a sónak. A banán, füge, datolya, szőlő, narancs és citromlé, a koka-kola viszont kárpótolta bennünket.

Kairóban az utcára kirakott székeken mezítláb ülnek a férfiak. Kik ezek? Nem tudni! Itt mindenki ráér! Nincs munkájuk! Ülnek reggeltől éjjelig, többen közülük a széken várják meg a reggelt. Szájról szájra járó vízi pipából szívják a kábitószeres dohányt és néznek a semmibe. Órákig képesek egyhelyre szegezni tekintetüket és nem szólni. Jobb eset, ha valamelyikük a széken alhat. Soknak még erre sem jut és ahol éri az este, ott ül tanyát. Láttam egész családokat tereken a szabadban aludni. De kibérelük éjjelre a lépcsőfokokat, szobortalpapozatokat, járdaszékeket, senki sem zavarja a másikat, egymást átlélik.

Felhőkarcolók, áramvonalas kocsik, elegáns emberek, éjszakai fényes élet az érem másik oldalán, leromlott szervezetű, állati sorban levő nagyobbik tömeg a másik oldalán. Óriási a különbség ember és ember között. Nem hittünk szemünknek egy-egy lakónegyedben, mert több esetben nálunk még az istálló is különb. Bűz, piszok, szegénység, nyomor! Irtózatos még vissza is gondolni!

Érdekes volt az 1,5 km hosszú és az ebből több utca elegázású Muski arab bazar.

Nagy az árúbőség és igen gazdag a választék. Az iparosok az utcán dolgoznak, ott varrnak, szabnak, vasalnak és végzik a finom vésnői munkát. Aki ide egyedül merészkedik be, az biztos eltéved.

Nasszer elnök már eddig is sokat tett a nép felemeléséért, de ez itt igen nehéz probléma. Szabályozta többek között a főbnehjűséget, négyre szorította le a feleségek számát, eltiltotta a meztelen hasztáncosokat, megemelték az ital árát stb.

Általában népszerű az elnök, képe szinte minden házfalon ki van téve. A maradság azonban mindenre ráüti a bélyegét: A nőknek nem szabad este az utcán járniok, ki vannak tiltva a kávéházakból is. Az utcán a család nem megy együtt, elől a férfi, majd hátul több méterre követheti csak a nő a gyermekekkel.

Alexandria európai, Kairó afrikai város. Belvárosában hatalmas felhőkarcolók emelkednek. A legmagasabb a Nílus partján levő épület: több mint 30 emeletes. A felhőkarcolók különböző színű erkélyei igen élénk képeket teszik a városképet. A gazdagok nyáron a Níluson épített faházakban laknak. Érdekes a folyóból messzire felszökkenő szökőkút, és meggyerő a nyugatnémetek készítette ostornyél neonvilágítású új Nílushíd. Egyébként szeptemberben a Nílus igen zavaros, piszkos, olyan mint egy felkavart pocsolya. Bizony családunk a világ harmadik leghosszabb folyójában. Mutatták rajta azt a helyet, ahol kifogták a gyékénykosárba zárt Mózeszt. Érdekes volt a vízállásmérő épület, a Nílo-méter, melynek alsó része a VIII. századból származik. A régi Egyiptomban, amikor az áradás magasabb volt, nagyobb adót szedtek.

De búcsúzzunk is a Nílustól, melynek partjain olyan természetesen hevernek a pusztá földör az emberek!

A nagy forgatag után végre egy hely, ahol csend van: a Holtak Városában és a kalifák temetőjében. Ilyen óriási temető-kultuszt sehol a világon nem lehet találni, mint éppen Egyiptomban. A lakosság évenként három napot a temetőben tölt étlen, szomjan, és imádkozik Allahhoz, hogy földi nyomorúságát még bővítse. De kérdés mint vélekednek a gazdagok, hasonló imát mormolnak-e?

A régmúlt elevenedett meg Matariehben is, az egykori Heliopolisban, az ókori Egyiptom vallásos és tudományos életének középpontjában. Ma már csak egy csaknem négyezeréves obelisztk hirdeti az egykori város és a Napisten templomának emlékét. Ezen a helyen csaptak össze 1800-ban a francia és az egyiptomi török csapatok, melynek során a franciák döntő győzelmet arattak az oszmánok felett. De ahogy elpusztult az egykori Heliopolis, úgy nőtt ki a semmiből évek alatt az Új Heliopolis, a sivatagi város, mely felveszi a versenyt a legmodernebb nyugat-európai településekkel is.

Felkeltette érdeklődésemet Kairóban a kopt múzeum és a kopt templom. Az utóbbi alatt látható egy 400-ból való katakombaszerű terem, amit a Szent család Jeruzsálemből való érkezése és három hónapos itt tartózkodása emlékére építettek.

Hosszasan időztem az arab építészet egyik remekénél, az 1362-ben épített Hassan szultán mecsetjénél, amelynek 87

méter hosszú minaretje a legmagasabb a városban. Szép kilátás nyílik Kairóra a citadelláról. Ezt 1176-ban Saladin szultán emeltette, részben a gizehi piramis köveiből a város védelmére. Látni innen a piramisokat, a kanyargó Nílust, annak üdén zöldellő völgyét és a megszámlálhatatlan sok mecsetet. Több mint 400 van Kairóban, a citadellába is három jut belőlük. Közülük a Bachra görög építész tervezte Mohamed Ali mecset a leghíresebb. A nagy mester az isztambuli Hagia Szófia mintájára készítette. Süppedő perzsa szőnyeg termébe csak papucsban léphetünk be. Ali „lebegő” koporsója és az egész mecset káprázatos.

Nagy megtiszteltetésben volt részünk szeptember 15-én Mohamed születésnapján. Aznap az egész országban a mohamedánok nagy ünnepséget rendeztek Kairóban erre az alkalomra selyemből több díszsátrat állítottak fel. Mi, Nasz-szer sátrába kaptunk meghívást, ahol feketével, cigarettával, hűsítő italokkal és édességgel kínáltak. Rövid szertartás után, ami főként Korán éneklésből állt, nem valami épületes látványban volt részünk.

A meghívott arab előklöléségek a megmaradt édesség felé tódultak és fegyelméletlenül kapkodták le a felszolgálók tálcájáról, olyannyira, hogy egyszer csak a földön henteregtek. Szeptember 15-e az arabok számára, olyan nap, mint nálunk a karácsony, de a forma, mint észrevehető, teljesen más.

A sátorváros után látogassunk el a 12000 m² területet elfoglaló világhírű kairói múzeumba. Mesés műkincsek birodalma ez! Kisebb-nagyobb szfinxek légióját találjuk itt. A gyűjtemény alapjait a francia Mariette archeológus fektette le. Megtalálhatók az állati testet öltött istenek szobrai, az Ibisz madár, az Ápisz bika, a kutyafejet viselő istenek egész sora. Csodálatosak voltak a 3–4 ezer évvel ezelőtt készített fáraó szobrok, igen lekötötték a figyelmet az emberi és állati múmiák. Minden teremben óráig lehetne szemlélődni! De a meleg, a nagy méretek próbára tetek bennünket, pedig még csak most jön az igazi, a java: a világhírű Tut-Ankh-Amon sírlelet. Ez a fáraó 3200 évvel ezelőtt uralkodott. Fiatalon halt meg. Sírját azonban pár évtizede tárták fel. Az egész világon nagy feltűnést keltett a páratlan gazdagságú sírlelete. Az első teremben a fáraó használati tárgyait, szolgálóinak és közvetlen hivatalnokainak apró agyag-, vagy márványszobrocskáit állították ki. A nagy fáraó ugyanis már nem kívánta, hogy szolgáit is megöljék halálakor, megelőgedett azok szobrainak eltemetésével. Valamennyi eszköze aranyozva volt, de sok közüle szinarany. Szemet káprázttató volt ékszereinek gyűjteménye, csupa arany és drágakő. Itt van a fényképről mindannyiunk által is-

mert Tut-Ankh-Amon arcát borító két szinarany maszk. Még kéz- és lábujjait is aranytokba dugták. Láttuk a nagy fáraó aranyozott saruját, arany kocsiját és művészi kivitelű trónszékét, melyhez lábzsámoly tartozott. Ezen álltak a fáraó ellenségeinek szobrai. Jelképezve, hogy a fáraó uralkodása alatt rajtuk tartja a lábát. De már búcsúznunk kell innen is. Kíváncsian érdeklődünk a fáraó múmiája felől. Sajnos azt nem láthattuk, mert az Luxorban van. Csodálatos emlékek, egy életre szóló látvány! S vajon mi mindent láthattunk volna, ha az egész múzeumot megtekintjük. De erre nem kerülhetett sor, mert a közelmúltban nagyobb mérvű lopások voltak, és most leltározták a tárgyakat.

Rendkívül nagy élményt jelentett Kairó határától tevéhaton megközelíteni a gizehi piramisokat. Az elő-hatul felmagasodó nyeregkúpában ajánlatos megkapaszkodni, mert mikor a békétűrő jószág feltérdel, akkor az ember könnyen hátra eshet, s miután kinyújtotta hátsó lábait, előre lehet bukni. Arab kísérőmet sűrűn kínálgattam cigarettával, mert főle most sok függött. A tevéit ugyanis erősen kellett nógatni. Baksisért még fejemre is köthettem a beduin kendőt, s máris egészen arabhá változtam, s aranyira megszoktam a sivatag hajójának himbálódzó járását, mintha tevére születtem volna. S egyszerre mintha sok ezer évvel visszazálltunk volna a múltba. Több mint négy és félezer éve tekint a sivatag sárga homokjába a húszméteres sziklából kifaragott szobor a „Félelem Atyja” az „Abu Houli”. Dacolt az idővel és túlélt mindenkit, csupán az orrát viselte meg az élet. Mőzes korában ezeröttszáz éves. Kétezer az antik görög kultúra virágzásakor, s elmúlt négyezer éves Amerika felfedezésekor. Régen a homok szinte befedte, a század elején még a talapzata is fedve volt, és homok alatt feküdt az azóta kibontott hatalmas templom, amely a fáraóké volt.

Szinte megsemmisültünk a legnagyobb piramis alatt. Ez Cheops fáraó sírkamrája. Húsz évig épült, rabszolgák ezrei pusztultak bele. Négy és félezereves, s ma már csak 137 méter magas, tetejéről azóta 10 méter lekopott.

Valamivel alacsonyabb és fiatalabb az időszámításunk előtt 2650-ben készült Cheops unokájának Cheopren fáraónak a piramisa. A legkisebb, a 2600-ból való Mykérnyos sírkamrája. Megmászni bármelyiket, igen nagy feladat lett volna. Több látogató megpróbálta, de végülis az araboknak kellett őket visszasegíteni.

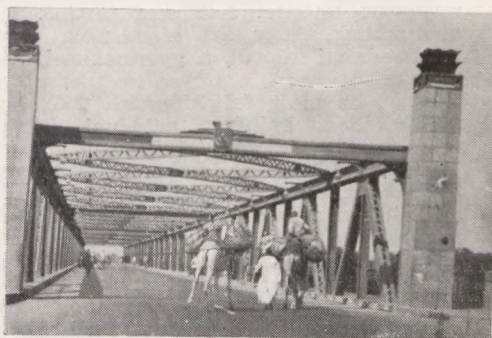
De menjünk tovább, hagyjuk magukra a világ legnagyobb gúláit, az időtlenség jelképeit, látogassunk el Memfisbe, Egyiptom egykori fővárosába. Ma már csak romjai találhatók Sakhara faluban. Köveit a törökök, majd az arabok hordták szét a mecsetek építésére. Megcsodál-

tuk a lépcsőzetes piramist, voltunk hieroglifás királyszobrokban, láttuk az egy márványtömbből készült 13 méter magas Nagy Ramszesz szobrot.

Egyik lábbal az életet adó Nílus föld-sávján, a másikkal a sivatag perzselő homokján állunk. Nincs átmenet. Mostohák itt a települési viszonyok. Az egymillió négyzetkilométeres kiterjedésű Egyiptomban csak a Nílus keskeny völgye, a folyó deltája és néhány oázis lakott terület, az ország egész területének 3,5 százalékán a lakosság több mint 90 százaléka él. De még ennél a számnál is beszédesebb az az adat, amely tájékoztat a mezőgazdasági művelés alatt álló területről. Eszerint Egyiptom területének

csak 24 százalékát művelik. Az öntözött területeken ugyan évente kétszer-háromszor is aratnak, a mezőgazdaság mégsem tudja biztosítani a lakosság élelmiszer és gabonaszükségletét. Az angol uralom nyomására ugyanis gyapotmonokultúra alakult ki, amit mindeddig még nem sikerült felszámolni. Szegények a parasztok, akiknél csak a városi proletariátus él rosszabb sorban.

Aztán búcsúzunk ettől az érdekes világtól, a „mesés” keleti múlt és a modern civilizáció keverékétől. Autóbuszunk a sivatagi széles műúton igyekszik vissza Alexandriába, ahol boldogan szállunk hajóra, hogy visszatérjünk Európába!

Nílus-híd

A sivatag „csónakja”

DR. MANGA JÁNOS:

MIKSZÁTH SZKLABONYAI ÖRÖKSÉGE

Nógrád megye dolgozó népe és ifjúsága ebben az esztendőben két évforduló megünneplésével emlékezik nagy mesemondójára, a magyar irodalom egyik jeles alakjára, Mikszáth Kálmánra.

Mikszáth Kálmán 1847 január 16-án született az akkor Nógrád megyéhez tartozó Szklabonya községben, tehát 113 évvel ezelőtt. Ötven esztendeje annak, hogy a toll kiesett a kezéből. 1910 május 28-án halt meg Budapesten.

Életrajzírói más-más megfogalmazásban, olykor szüksézávan, olykor részletesebben, mind elmondják róla, hogy elbeszéléseinek, regényeinek alapgondolatát, egy-egy részletét vagy epizódját, gyakran gyermekkori élményeiből merítette, hőseit pedig szülőfaluja, környezete jellemző alakjainak hasonmására formálta. Gyermekkori élményein kívül későbbi írói munkásságát jelentős mértékben meghatározták azok a tapasztalatok, amelyeket a balassagyarmati vármegyei házán és a megyében hivatalnokoskodása alatt szerzett. Nyilván itt érlelődtek meg benne azok a gondolatok, amelyek később irodalmi tevékenységének világnézetét, társadalomszemléletét kialakították és képessé tették őt arra, hogy egy letűnőfélben levő társadalmi rend fonákságait észrevegye és kendőzés nélkül megrajzolja.

Amikor Mikszáth Kálmán gyermekéveit szülőfalujában töltötte, Szklabonyára is, mint a többi hozzá hasonlóan szegény Nógrád megyei községre, még teljes súlyával nehezedett a feudális vármegye. A vármegyei urak, a dzsentriek, a leszegényedett nemesek bonyolult társadalmi képlete mellett ott állt a feudalizmus igája alól ugyan már felszabadult, de kötöttségében és szegénységében még tehetetlen parasztság, akiknek századok alatt keménnyé edződött élniakarását, furfangos gondolkodását még gúzsba kötötték a rájuk kényszerített formákból kialakult konvenciók. Az urak továbbra is megmaradt hatalma, az egyház erős befolyása, a babonás gondolkodás, a régi szokások mindmegannyi teherként nyomta még a parasztsgát. Az erősebbe, az ügyesebbe, ki-ki a maga módján, ettől akart szabadulni. Mikszáth gyermekkorának éveit ebben a vajúdo faluban élte, annak a parasztságnak az en-

lékei maradtak meg a lelkében, amely nyomorúságából, megalázottságából hol ki-kitörni készült, hol a tradíciók, a falusi, a paraszti élet furcsaságai közé menekült.

Írásunkkal nem az a célunk, hogy Szklabonya akkori társadalmi képét megrajzoljuk, amikor ott Mikszáth gyermekéveit töltötte. Azt sem tartjuk feladatunknak, hogy azt elemezzük, ebből a társadalmi képből, a gyermekkori évek emlékeiből mit, milyen mértékben és hogyan használt fel Mikszáth műveinek megírásában. Néhány példával inkább arra szeretnénk rámutatni, hogy mi jellemezte azoknak az embereknek a gondolkodását, egész magatartását, akik közvetlenül vagy közvetve, Mikszáthra gyermekkorában hatással voltak, vagy lehetnek. Néhány olyan epizódot mondunk el, amelyek hozzájárulhatnak irodalmi alkotásai egy-egy alakjának jobb megismeréséhez, a valóság és az írói alkotás egymáshoz való viszonyának meglatásához, Mikszáth művészete szépségeinek élvezetéhez.

Hogy Mikszáth Kálmán műveiben nemcsak szülőfalujának egy-egy alakját mintázta meg, hanem a gyermekkorában hallott meséket és legendákat is felhasználta, arról a Magyar Néprajzi Társaság egyik ülésén Heller Bernát tartott előadást, aki Mikszáthnak azt a „meséjét” elemezte, amellyel Szlámcsik homonai fiskális Kozsibrovzsky grófort oktatja ki az emberi élet szakaszairól. Heller Bernát arra a következtetésre jut, hogy ez a tréfás mese több pusztá regényírói ötletnél, hogy valamelyes néphagyományban gyökeredzik. A Palóc Múzeum is feladatának tartja, hogy Mikszáth Kálmán elbeszéléseit és regényeit éppen abból a szempontból vizsgálja, hogy azok megírásában a szerző milyen mértékben és hogyan használta fel a falu hagyományait.

Az első, akit ilyen célból meghallgatunk, Kapos Istvánt nyugalmazott iskolai igazgató, balassagyarmati lakos volt. Kapos bácsi már diákkorában olvasgatta Mikszáth elbeszéléseit, s ezek az olvasmányok döntötték el későbbi sorsát is. Szklabonyára, Mikszáth szülőfalujába került, ahol 17 évig tanítóskodott. Amint maga mondja, „...eljöttem Nógrádba,

erre a hegyes-völgyes vidékre, és első tekintetre úgy véltem, hogy a marmancs, a búzavirág és pipacs hazájában Mikszáth alakjai között mozgok. Ott töltöttem 17 évet, átéltem azokat a meséket, amelyeket Mikszáth Kálmán úgy megaranyozott és munkájában megörökített, hallgattam a Kürtös patak csobogó, mesélő hangjait." Kapos bácsi szklabonyai tanítóskodása alatt háromszor maga is találkozott Mikszáth Kálmánnal, sőt rokonságba is került vele, mert Veres Máriát, Mikszáth Kálmán unokaöccsének leányát vette feleségül. Szklabonyán megismerkedett Mikszáth regényeinek és elbeszéléseinek még négy élő alakjával. elsősorban Veres Gáspárral, felesége nagypapjával, aki sokat mesélt a Mikszáth-családról, különösen az író gyermekkoráról.

Kapos bácsi visszaemlékezéseit magnetofonszalagra vettük fel. Kipirult arca, remegő hangja megszépülve, megfiatalodva emlékeztetett a múltra, Veres Gáspárra, akiről Mikszáth a „Vén gazember” alakját mintázta:

Veres Gáspár már 80 év körül lehetett, amikor az egyik téli este meglátogatott bennünket. Feleségem meggyújtotta a lámpát és hozta a vacsorát. A vacsorára a nagypapát is meghívtuk, de a meghívást kereken visszautasította:

— Édes fiaim, én már megvacsoráztam, második vacsorát nem eszem, mert akkor nem tudok aludni, hanem megnézem azt, hogy ti mit fogtok vacsorázni.

— Sült krumplit egy kis aludttejjel — mondom.

— No, látjátok gyermekeim, így már fogtok boldogulni. Ezt szeretem. Aludttejcskét, igen, nagyon helyes, belőletek lesz valami — bólogatott Veres Gáspár. Aztán nézi az asztalra tett tányért. Közben észreveszi, hogy a tányéron még vaj is van. Erre elvörösödik az öreg és szinte magából kikelve mondja:

— Nyomorúság, nyomorúság! Hát nem lett volna elég az aludttej és a sült krumpli? Nem nézhetem, nem nézhetem, nem is nézem. Isten veletek! Nem lesz belőletek semmi!

Hiába tartóztattuk a nagypapát, hallani sem akarta. Kikísértük, és elbandudolt. Már a község kútyjánál, a Mária-szobornál járt és még ott is verte a földet botjával és állandóan mondogatta:

— Nyomorúság, nyomorúság, nem lesz belőlük semmi.

Mikor írói jubileuma alkalmából az ország Mikszáth Kálmán ünnepelte, Szklabonyán megjelent egy küldöttség és Veres Teréziával tárgyalt, Mikszáth unokatestvérével, hogy megvásárolják tőle a családi birtokot az író számára. Veres Teréziának nagy reményeket fűztek az eladáshoz. Abban bíztak, hogy a kis birtok vételárán legalább ötször annyit szereznek majd és gazdag, módos emberek lesznek. Várták, várták, mikor jelenik meg újra

a bizottság. Mikor aztán híre kerekedett, hogy a horpácsi ötszáz holdas Veres-birtokot vették meg az író részére, nagy lett az elkeseredés és a kifakadás, hogy hát mi köze van Mikszáth Kálmánnak a horpácsi Veres-féle birtokhoz, mert az soha sem volt Mikszáth-birtok.

Veres Gáspárnak sem igen tetszett a horpácsi birtokvétel, már azért sem, mert Mikszáth Kálmánról, aki jogászkorában mindig lerongyolódva jött haza, nővérének, Mikszáth anyjának gyakran mondogatta:

— Megállj, megállj, Mari, emlékezz rá, ezt a gyereket még majd felakasztják egyszer.

Ezekről a jóslatokról Mikszáth is tudott és amikor rendbehozatta a horpácsi kastélyt, levelet írt a nagybátyjának, Veres Gábornak és megkérte, hogy látogassa meg őt. Még kocsit is küldött nagybátyjáért. Kazi Gábor szklabonyai származású kocsis hajtotta a lovakat. Az öreg Gáspárt ősz szakállával, mint egy királyt, úgy vitte a hintó Horpácsra. A vendéget az egész család várta. Mikor megérkezett, ünnepelve vezették be a szépen rendbehozott kúriába. Mikszáth Kálmánnak ez volt az első kérdése:

— Nohát, mit szól ehhez, Gazsi bácsi?

A „vén gazember” maga elé nézett, egy kicsit gondolkozott, aztán lassan, megfontoltan válaszolt:

— Szép, fiam, nagyon szép.

— No, ugye, ugye, emlékszik-e arra, hogy mit mondott az édesanyámnak?

— Hát, tévedtem. Mara se hitte azt, amit én mondtam. Hát, szépet szerzettél. De édes fiam, ne haragudj, ez soha sem volt az ősi birtok. Bizony fiam, itt család történt, mert a szklabonyai Mikszáth-birtok volt a tiétek, ez pedig egy egészen más családé.

Mikszáth nyert egyet, de nem maradt adós a válasszal:

— Mondja csak, Gazsi bácsi, ha magának azt mondanák, nézze csak, itt van 60 hold 30 parcellában, itt pedig 500 hold egy parcellában, válasszon. Hát melyiket választaná?

Gáspár bácsi lecsüggesztette a fejét és csak ennyit mondott:

— Ebben már csakugyan igazad van, fiam. Hát az 500 holdat egy parcellában.

Mikszáth Kálmán később már nem sokat járt Szklabonyán. Ha mégis elvetődött szülei sírjához, Veres Teréznel, Veres Gáspár lányinál szállt meg. Ezt a Terkát Mikszáth is, felesége is szerette. Az egyik látogatás alkalmával Mikszáth így szól:

— Te, Terka, mondd csak, él még a Kazi János Balázs?

— Igen, Kálmánkám, él, itt a szomszéd-ban, hisz tudod.

— Játsoztársam volt, sokat birkóztunk annak idején. Mondd, Terkám, nem le-

hetne valahogy áthívni őt, hogy egy kicsit elbeszélgethessek vele?

Mikszáth Kálmán már vagy harminc esztendeje nem látta egykori játszótársát. Nagyot nézett, amikor a szobába betopogott egy görnyedthátú öregember, Kazi János. Mikszáth elkiáltja magát:

— Hát te vagy az, János!

— Dicsértessék, én vagyok, nagyságos uram.

— Ejnye, ejnye, János, de összementél, hisz' olyan vagy, mint egy tőpörtyű.

— Ja, sokat birkóztam én a munkával.

— No, de erős is voltál. Amikor birkóztunk, akárhányszor a földhöz teremtetél. No, János, volna-e kedved még birkózni?

Kazi János ránéz Mikszáthra, alulról felfelé, felülről lefelé méregeti és lassan megszólal:

— Ugyan, ha csak rámdőlné, akkor is összetörnék.

Mikszáth mosolygott. Kazi ápolt, fehér kezeit nézegette, majd felpattant, kirúgta bal lábát, jobb mutató ujját begörbítette és azt mondta:

— Hát akassza be!

Mikszáth hangosan nevetett:

— Nohát, nem javultál, János. Olyan kujon vagy, mint voltál. Hát igen, te összeroppantanád az én kezeimet, aztán mivel írnam meg azt a szöveget, ami itt, Szklabonyán történt.

Volt egy másik Kazi is Szklabonyán, akinek István volt a keresztneve és híre a falu határán túl is eljutott. Csendes, gyermekded természetű ember volt, a falu, a világ gondja-baja mély nyomokat sohasem hagyott rajta Szavajárása is az volt: tréfa a világ. Ha Kohn Mózessel, a kocsmárossal, vagy Pataky esperes úrral, ha a kántorral találkozott, mindig övé volt az utolsó szó: tréfa a világ. Közben elszaladtak az esztendők. A halál megunta Kazi István dicsőségét és bizonybizony, ágyba fektette. A betegség hírére meglátogatta őt Pataky esperes úr is.

— No, mi baj, István, mi baj?

— Hát megjött a behívó, esperes úr.

— Ugyan hát hova menne, hova menne?

— Hova mennék, hova mennék? Oda, ahol már nem fáj semmi.

— No és aztán, István, tréfa a világ?

Kazi István a fal felé fordult és lassan, megfontoltan, szinte minden szót megnyomva mondta:

— Esperes úr, tréfa a világ! — és Kazi Istvánnak ezek voltak az utolsó szavai. Nemsokára megszólaltak a szklabonyai harangok.

Kazi István hírére bölcsességén kívüli művészkedése öregbítette. Fúró-faragó ember volt, a cifra guzsalyok, rokkák

nagy mestere. Nála felkapottabb, büszkébb is Lipthay Tamás volt, aki gyakran mondogatta, hogy nincs a világon, olyasmí, amit ő fából ne tudna megcsinálni. Egy alkalommal találkozott Mikszáth Kálmán nővérenek a vőlegényével, Kaszner mérnökkel és a beszélgetés során ismét szóba került, hogy Tamás bácsi mi mindenhez ért, Kaszner mérnök erre így szól hozzát:

— Mondja csak, Tamás bácsi, meg tudná-e csinálni a perpetuum mobilét?

Az öreg felfigyel, megsodorja vastag ősz bajuszát.

— Hát mi az, tekintetes úr?

— Az örökmozgó, az örökmozgó. Igen, igen, az egész világ azon töri a fejét, hogy olyan gépezetet találjon ki, amely magától megy az idők végtelenségéig, amihez nem kell semmiféle külön gépezet.

Az öreg Tamásnak ettől a pillanattól kezdve se éjjele, se nappala nem volt. Mindig azon járt az esze, amit a mérnök mondott. Ha valaki megfordult nála, csak ezt mondogatta:

— Érik már, érik már, meglesz.

— Mi lesz meg, Tamás bácsi, — kérdezték.

— Hát az a mobile, az az örökmozgó.

Aki gúnyosan mosolyogni merészelt volna, az elhallgatott, ha meglátta azt a sok fogaskeréket és különféle formájú szerkezetet, ami mind fából volt kifaragva és egy újságpapíron szépen egymás meléi rakva a kamrában. Azonban Tamás bácsinak más gondolata is támadt. Volt a kamrában egy hatalmas szarvasagancs, azt ketté fűrészelte, majd megtüzesített egy ezüst forintost, annak egyik oldalát az agancs egyik végébe, másik oldalát a másik végébe égette bele. Aztán összeszedte a faluban az összes cinkealat és cin-gyertyatartókat, azokat felolvasztotta és szorgalmasan öntögette a szép, fényes forintosokat. Munkájával nagyon meg volt elégedve. Egyik este azt mondja a feleségének:

— Te asszony, menj el a Mózeshez, hozzál egy fél litert. — És a felesége markába nyomott egy csillogó forintot.

Mózes jól megnézte az új forintost, aztán eltette, az aprót visszaadta és kimérte a pálinkát. Sikerült ez másodszer, harmadszor, negyedszer is. Egyszer aztán megjelent két csendőr Tamás bácsiéknál és elvitték őt Gyarmatra, onnan Illavára, ahol két hosszú esztendőt töltött. Mikor büntetését kitöltötte, kalitkákat faragott s néhány krajcárért eladogatta a gyarmati vásáron. Felesége levélhordó volt s mikor bejárta a falut, mindig vitt haza egy kis eleséget. Ez volt a Tamás bácsi létalapja, mert művészkedéséből még száraz kenyérré se teltett. Az egyik három-

királyi vásárra három kalitkát vitt. Tetejüket telifaragta tornyocskákkal. belsejükbe tükröt illesztett Mikor a gyarmati piacon kirakta a három kalitkát, mindenki megnézte. El is kelt gyorsan mind a három.

A jó vásár után betért Liphay Tamás a Komzsik-féle vendéglőbe, rendelt magának egy pörköltet és három deci bort. Talán hosszú évek óta ez volt egyetlen vágya: a jószágú, párolgó pörkölt és három deci bor. Mikor ezt elfogyasztotta, megmaradt krajcárjaival indult is hazafelé, nagy tervekkel, hogy mi mindenre is terlik majd a kalitkák árából. De Liphay Tamás többet már nem látta szülőfaluját. Ahogy a vendéglő udvarából kifordult, egy részeg kocsis elgázolta őt. Kél bordája és a lába törött el két helyen is. Bevitték a kórházba, ott feküdt, szenvedett, nyögött és kérte Bogdán főorvost: — Nagyságos úr, gyógyítson meg, olyan virágállványt csinálók a nagyságos aszszonynak, hogy még a király is megcsodálja.

De a virágállvány elkészítésére már nem került sor. Liphay Tamást elvitte a tüdőgyulladás s örök pihenőre a gyarmati szegények temetőjébe került.

Mikszáth Kálmán tollára méltó, eredeti alakja volt annakidején Szklabonyának Veszelka Miklós, a Forgách-család számadó juhásza. Harminc esztendeig szolgálta urát, míg egy szép napon kihúzták lábai alól a legelőt, nyáj nélkül maradt, mert a birtok egy részét elparcellázták. Megtakarított pénzéből megvette a Bástya-pusztá romjait, összeszedte a szétszört köveket és abból birkaaklot és egy kis házat épített magának. Volt egy kis birkafalkája is és az akol környékén azt legeltette. A szklabonyiak szerették őt, mert kedves, barátságos ember volt. Furulyázva legeltette birkáit, csak néha-néha nézett be a faluba.

Akkoriban történt, hogy Sikla István szklabonyai jegyző leányát. Etelkát meglátogatta a losonci 25 gyalogezred daliás, szép őrmestere, Krupka Károly, aki kitűnően hegedült, klarinézott és trombitált. A szklabonyai legények megtanácskozták Krupka Károlyal a fűvös zenekar megalakítását. A legények összeadták a pénzt a hangszerekre és nemsokára a tanulás is megkezdődött. Veszelka Miklós a Bástya fokáról hallgatta a trombitaszót, a rikoltó klarinétot és a nagydob hangos puffanásait s gyönyörködött a szép nótákban. Később, mikor látta, hogy a módosabb gazdákat zeneszóval kísérik ki a temetőbe, arra gondolt, milyen jó lenne majd, ha őt is zeneszóval kísérnék az örök pihenőre. De ő még alig volt hatvan éves, még sok esztendeje volt hátra, hiszen ödesapja is kilencven éves korában halt meg. Elhatározta, hogy előre megrendezi temetését, halotti torát.

Először is Tusnai kántort kereste fel és előadta neki kívánságát:

— Kántor úr olyan szépen tud búcsúztatni, nem sajnálnék egy jó üsző borjút, ha nekem előre megcsinálná a halotti búcsúztatómat, aztán feljönne hozzám a Bástyára és ott szépecskén élénekelné.

— Miklós bácsi, az lehetetlen, az tilos dolog, azt nem lehet, az egyház belénk kötne, hogy kigúnyoljuk az egyházi szer-tartást. Még meg is büntetnének.

Miklós bácsi nem nyugodott bele a kántor elutasításába. Ahol csak tehetette, megkörnyékezte a kántort:

— Kántor úr, gondolkozott már?

— Gondolkoztam, Miklós bácsi, de nem megy, nem megy.

Veszelka Miklós legeltetés közben kam-pós botjával gyakran eltalált egy-egy nyúlat. Az egyiket bedugta a szűrűjába, lement a faluba, egyenesen Tusnai kán-torhoz.

— Nagyon szép ám az üsző, kántor úr, jöjjön csak megnézni. — Aztán belenyúlt a szűrűjába, kihúzta a nyúlat. — Tessék, kántor úr, ez is, minden héten hozhatok egyet.

Bár Tusnai kántor jómódú ember volt, földje is volt vagy negyven hold, nagyon szerette a potyát, a pénzt. Addig-addig gondolkozott, míg kibökte:

— Jól van, Miklós bácsi, megcsináljuk. Na, hozza azt az üszőt. — Az üsző meg-érkezett és Tusnai kántor megírta a szív-reható búcsúztatót.

Veszelka Miklós értesítette a rokonságot, meghívta a rezesbandát is. Egy októ-ber végi szombat estén megérkeztek a rokonok, a rezesbanda és Tusnai kántor. A bográcsban már főtt a gulyás, s a halotti torra a gulyással egy akó bor is várako-zott. Veszelka kívánságára a zenekar hol egyházi énekeket, hol világi dalokat mu-zsikált. Amikor Tusnai kántor intett, a zenekar abbahagyta a nótát. Miklós bácsi lefektették egy padra, letakarták lepedővel és megkezdődött a gyászszertar-tás, amit a kántor annak rendje-módja szerint elvégzett. Ezután elénekelte a búcsúztatót, ami olyan szívreható volt, hogy mindenki sírva fakadt. Mikor a búcsú-ztatónak vége volt, Miklós bácsiról levet-ték a lepedőt, feltámasztották halottaiból és kezdetét vette a halotti tor.

Ez a halotti tor nevezetes volt. Egész éjjel szólt a zene, a rokonság táncolt, sőt, Veszelka Miklós is eljárt a híres szlo-vák táncot, a pozabucskit, Világos reg-gelig tartott a multság. A zenészek trom-bitái behorpadtak, a nagydob pedig a Bástya oldalán gurult lefelé. Ezzel véget is ért Veszelka Miklós sokat emlegetett temetése és halotti tora. A rokonok, a zenészek, Tusnai kántor hazamentek, Miklós bácsi pedig még sok-sok eszten-deig furulyázgatótt birkái után, most már elégedetten, mert teljesült a kívánsága.

VALLOMÁS SALGÓTARJÁNHOZ

Nem tudom, hogy van vele a Kedves Olvasó, de nekem az az érzésem, hogy a felszabadulásig Salgótarján volt az ország egyik város-mostohagyermoike. Mostohagyermek, melyet el kellett dugni az idegenek elől, mert lakói állandóan elégedetlenek, sztrájkolnak, rosszul öltözködnek. Mostohagyermek, melyet néha meg kellett fenyeíteni lakóinak rakoncátlan magatartása miatt, város, melynek külső ruházata is kopott, toldozott, foldozott, híjával a méltókülsejű épületeknek, lapos, barakktetős házaival maga az elszomorító sivárság. Hol vannak itt Sopron műemlékei, Eger kedves, görbe, török időkről fennmaradt utcái, házai? Hol keressünk itt romantikát? Salgótarján volt a megfestesült szegénység, az akkori jelen komoly felkiáltójele. A mostohagyermek munkáját elfogadták, de tengesse csak magát a maradékokon!

Pedig a város akkori urai — így dr. Forster Kálmán polgármester is — szerettek eldicsekedni a város történelmi múltjával: „Salgótarján ősrégi múltra tekint vissza, környéke már a honfoglaló magyarság egyik törzsének szolgálat letelepedési helyéül. A későbbi korokban, mint hadászatiilag fontos hely szerepelt, amit a határában ma már romokban heverő vára igazol, mely az egész környéket uráló és messziről látható cukorsüveg alakú Salgóhegyen épült. A hosszú évszázadokon át igen sokszor cserélt gazdát és története egybefonódik a magyar nemzet történelmének hadi cseményeivel és belső vívódásaival...”

A szerző hivatkozik még dr. Dornyai Béla 1939-ben megjelent „Salgótarján történetéhez” című forrásmunkájára, melyből idézi, hogy „a salgótarjáni széntelepeket 1766-ban Matusék Vencel pesti kádármester fedezte fel, amikor Salgótarján környékén járt, hogy báró Péterffy erdejében mestersége folytatásához szükséges tölgyfát vásároljon. Ez alkalommal hialotta odaválósi erdei favágóktól, hogy a közelben van egy hegy, mely állandóan füstölög. Mikor odavezették, megállapította, hogy a hegy alatt szén van”.

S még egy idézet a város történetéből. Ebben a szerző egy akkor még élő öreg bányamester elbeszélésére hivatkozik:

„Édesapám cipészmeister volt Leobenben, ahol az ottani bányászoknak bakancsokat készített. Egy szép napon, 1869-ben levelet kapott Salgótarjánból, hogy itt új bányák nyílnak, nagy a munkalehetőség és munkahiány, jöjjön ide és hozzon magával, ha lehet bányászokat is. Apám összegyűjtött 14 bányász-családot és 1869 nyarán elindultunk. Négy nap utazás után megérkeztünk Salgótarjánba. Az állomás egy kis épületből állt, a vasút a József-rakodóig volt kiépítve. A mai bányatelep helyén csak egy hosszú kolónia állt, amelyben mintegy 100 család volt összezsúfolva. A többi családok kis úreget vágtak maguknak a hegyoldalba, elejét bedeszkázták és készen volt a lakás... Tarján olyan szegény falu volt akkoriban, hogy csak egyetlen kereskedő mert letelepedni itten, akinek az üzletében mindössze négyféle dolgot lehetett kapni: pálinkát, savanyú bort, ecetet és kékítőt, ezért apám Leobenből volt kénytelen hozatni a mesteriségéhez szükséges cipőkellékeket. A négyfajta áru közül a pálinkának volt a legnagyobb kelendősége...”

Nagyképűség lenne autodidakta létemre történéskedni, de ezek az idézetek többször forogtak már gondolataimban, amióta egy-egy szabad délutánon a város járóm. Csak így lehet felmerni ésszel, hol tartunk ma!

Vallomásnak szántam ezt a kis írást Salgótarjánhoz, amely ma nem mostohagyermek már...

Dohát mit lehet vallani egy városról, amelynek ilyen — majdnem szegényes történelmi múltja van? Mi lehet szép egy város, amelyet telefüstölnek a felhőket szagató gyárkémények? Mi lehet szép egy város, amely soványhosszan nyúlik el egy völgyben? Hiszen még csak most formálódik?!

Kedves Barátom, aki itt élsz a mindennapokban, velem együtt ebben az egyáltalán nem kenyértelen Tarjánban, kérdezd meg önmagadtól: mikor láttad utoljára a várost?

* Dzsida József: „A Salgótarjáni Kőszénbánya RT. nógrádi szénbányászatainak története”. Salgótarján, 1944.

Igen! Mikor láttad?

Mert az, hogy végigmegy a Rákóczi út központi részén munkába sietve, az még nem város-látás!

Mikor voltál kinn valamelyik környező hegyen? Mikor láttad egyhelyből egyszerre a Karancsot, a salgói várromot, a Mátrát, a Kálváriahegyet és a Pécskő komor csücsát?

Mikor láttad egyszerre a Tűzhelygyár szürke falait, az Acélgvár örökkön füstölgő kéményét, a Béke-telepi új házakat és a Megyei Tanácsot? Fel kell fedezned, barátom, ennek a városnak a panorámáját is.

De hétköznapjait is!...

Emlékszel a volt vásártérre?

Tíz-tizenkét évvel ezelőtt teheneket árultak itt, ma sokszáz család lakik modern, háromemeletes bérházakban. Ma még névteleneik itt az új utcák, bolyonghatsz benne ismerősödet keresve, de hát az elkésett keresztelő a kisebbik baj... A sok ház is kevés!

Pedig épülünk! Láttad már a Pártbizottság mögötti hegyoldalt? Pár év alatt takaros házacskák nőttek ki a földből az erdő tövében. Hát a Megyei Tanács mögötti házak? Meredek tetőikkel úgy festenek, mint tirolai házak a hegyoldalon. S mellettük vas-óriások marják, harapják a szűz hegyoldalt, új utaknak. Új házaknak alapozva.

Es a valamikori „Rokkant-telep”

Szorgos kezek szelíden meghuzódó házalkotásai gyöngyfüzérként borulnak a pécskői dombok vállaira. Apró „játék”-házak rózsalugasokkal, árnyékos teraszokkal, kerti törpékkel és virgonc kölyökkutyákkal... Olyan ez, mint a pesti Rózsadomb.

Sztahanov út... Magas, sudár fák állnak őrt a kockaköves út fölött. Kétoldalt házak, néhol még kicsinyek, emlék a múltból, de mögöttük már ott magaslanak az újak, tetejükön televíziós antennákkal.

Felszabadulás útja: tisztavízű hegyi patak egyik oldalán a régmúlt Salgótarján apró házai komoly-zárkózott kapubejáratokkal, udvaraikon ezerszínű virágokkal. A patak másik oldala miniatűr Szajnapart, fiatal szerelmespárokkal és csendesen beszélgető öreg nyugdíjasokkal.

Acélgvár... Morajló gépek, izzadt munkáshátak, fűtülő mozdonyok, parkosított új házak színes élőképe. A meredek kőagyba kenyszerített kis patak sokszínű vize virgoncan csobog anyjának, a Zagyvának a karjaiba.

Tanácsköztársaság tere... Tegnap még salakos, kopár térség, ma már gyönyörű park, kamaszkorú fákkal, pajkos szökőkúttal, egész nap foglalt zínes padókkal. A közelmúltban emelt szobor a téren dísznek is szép, de sokkal több annál. Szimbólum, büszke emlék bronzba öntve, egy darab történelem.

Emlékszel az elmúlt nyárra? Bontották az utcát. Még láhattad a régmúltat a bomló kövek alatt. Nézted a megnyúzott utca eleven hátát és talán eszedbe sem jutott, hogy valamikor munkásvér áztatta ott a barna agyagos, homokos földutat.

Ma már karcsú lányok sétálnak a sima aszfaltuton és te sóhajtvá fordulsz utánuk: milyen szépek és fiatalok!

Na és az emberek?

Jólöltözöttek és állítom, hogy csak öt évre visszamenőleg hasonlítva is megkomolyodtak. Öntudatosabbak, jobb kedvűek, magabiztosak. Komolyságukat úgy magyaráznám, hogy felnöttebbek, intelligensebbek, igényesebbek lettek. Kinőtték már a kis házakat, de büszkéik is városukra. Úlsz a meghitt kis cukrászdában és lopva megfigyelheted, miként nézsz meg az észrevétlen könnyektől egy-egy diáklány szeme a rádióból hallatszó ismerős melódiák hallatán. A Csemegéboltban lengyelek vásárolnak, a Nemzetiben német munkások poharznak csendben. Amerikai üzletenker köt „bótot” ötvenezre dollár erejéig az Üveggyárban. Megszoktuk már. Járod az utcát és olvasod a hirdeteményeken, hogy a Zeneiskola gyermektanulói Beethoven, Csajkovszkij, Mozart, Liszt műveket adnak elő. Az irodalmi színpad első előadását hirdetik... Kinek ne jutna az idősebbek közül eszébe saját szegényebb gyermekora?

Bevallom, én nagyon szeretem ezt a várost. Szeretem lüktető életével, munkás hétköznapjaival, futballdukkos vasarnapjaival. Csodálom élniakarását, jövőbe vetett hitét. Lopva megbánulom, magabiztosan sétáló karcsúderekű lányait,

asszonyait. Ma még mosolygom azon, hogy vidéki parasztasszonyok dupla feketét isznak állva a Csemegeboltban... Holnap már ezt is megszokom.

Es ilyenkor ismét csak Matusék Vencel és a leobeni kis cipésmester jut az eszembe. Mi lenne, ha ma látnák Salgótarját?

Ma még itt van a múlt. Az apró, omladozó házak azonban egymás után tűnnek el, hogy velük együtt tűnjön el a valamikori nyomor és szegénység. Salgótarján él, dolgozik, növekszik és szépül...

És minden napja történelem!

NÓGRÁDI PÁSZTOROK

A pásztorság kialakulása, története mindig az állattalomány fejlődésével, változásával van összefüggésben. Az ország bármelyik részében, ahol megvoltak a feltételek ahhoz, hogy sok számosállatot (ló, szarvasmarha, juh és sertés) tartssanak, ott kialakult az állatok őrzésére szinte külön társadalmi rétegnek számító együttes: a pásztorság.

Igy volt ez Nógrád megyében is. A török háborúk következtében a megye községeinek nagyrésze elpusztult, vagy elnéptelenedett. A XVIII. század elején indult meg a megye újratelepítése, többnyire szlovák ajkú lakosokkal. A betelepülőknek először a földbirtokosok kastélyait és magát a falut kellett felépíteniük.

Számosállatok közül csak azokból tartottak többet, amelyek nagyobb méretű takarmánytermelést nem igényeltek. Az összeírások szerint lóból és szarvasmarhából már a XVIII. század elején is csak annyit tartottak a községek jobbágysai, amennyi a föld megműveléséhez éppen szükséges volt. Sertésből és juhból viszont annál többet tenyésztettek. Az ekkor még meglevő hatalmas makkos erdők, és a nagykiterjedésű hegyes-dombos legelők a sertések és a juhok egész évi eleségét biztosították. Ebben az időben egy-egy jobbágygazdaság 8—10, vagy még ennél is több sertéssel rendelkezett. Bél Mátyás az 1742-ben készített Nógrád megyéről szóló leírásában a gazdasági életet jellemezve megemlíti, hogy a parasztság lovat, szarvasmarhát csak a maga szükségletére tart, eladásra disznót, juhot tenyészt.

A XVIII. század második felétől az uradalmak is rátértek a nagyobb méretű sertés- és juhtenyésztésre. A gácsi posztógyár felépítése után (1767) különösen a merinói birka tenyésztése lendült fel nagymértékben. Még a múlt század elején is, az uradalmak egyik főjövedelme a birkatartásból eredt. A gyapjáért tartott, igényesebb merinói birkákat a falu határában létesített szállásokon tartották. Az állattalomány csökkenésével ezeken a szálláshelyeken nyerték elhelyezést, részben a múlt század közepén, részben az utána következő évtizedekben, az uradalmi cselédek.

A XIX. század közepétől kezdve nagymértékben lecsökkent az állattalomány létszáma az uradalmakban és a parasztgazdaságokban egyaránt. Az uradalmakban az állattalomány (sertés és birka) csökkenésének az volt az oka, hogy a makkos erdők nagyrészt kiirtották és feltörték, az addig birkalegelőnek használt nagykiterjedésű, művelés alatt nem álló területeket felszántották a gabona-

termő terület növelése érdekében. A parasztgazdaságokban viszont azért lett kevesebb az állatok létszáma (elsősorban a ló és a szarvasmarha), mert a jobbágyfelszabadítás után a szabad legelőhasználat megszűnt, az egy-egy háztartásra jutó kevés rét és legelőterület nagyobb létszámú állattalomány eltartását nem tudta biztosítani. Ebben az időben már nem a gyapjú, hanem a gabona volt a keresetlebb áru a piacon.

A kiirtatlan cser- és tölgyerdőkben a sertések makkoltatása tovább folyt, csak az első világháború előtti években szűnt meg véglegesen.

A földművelésre nem alkalmas legelőket továbbra is — csökkentett létszámú — birkák tenyésztésével hasznosították. A birka húsa, teje nagy értéket jelentett ebben az időben. A gyapjút is jó áron lehetett még értékesíteni a századfordulóiig. A legnagyobb birkaállományal a múlt század második felében, a számos falut és pusztát birtokló Zichy uradalom rendelkezett. Még egy félszázaddal ezelőtt is 16 351 darabból álló birkaállománya volt.

A törökidús után kifejlődő — elsősorban uradalmi — sertés- és birkatenyésztés lehetővé tette a megyében a pásztorság kialakulását és közel két évszázadon keresztül fennmaradását.

A XVIII. század elejétől kezdve, egészen az első világháborúig, a nagyobb makkos erdőkkel rendelkező uradalmak és 1848-ig a megye parasztságának sertései is, télen-nyáron erdőkben tartózkodtak. A birkákat éjszakánként, már a XVIII. század közepétől a falvak határáiban levő puszták akoljaiban helyezték el. Lovat, szarvasmarhát — nagymértékben — az uradalmak nem tartottak a jobbágyfelszabadításig. A megye parasztsága, a múlt század közepéig, amíg a szabad legelőhasználat megvolt, ökreit, lovait, meddő vagy növények áliatait a falutól távol eső legelőkon félszilajon tartotta. Vagyis az állatok tavasztól őszig, éjjel-nappal a legelőn tartózkodtak. 1848 után a félszilaj állattartás csak a megye néhány községében élt tovább és maradt meg egészen napjainkig, elsősorban ott, ahol a parasztság nagy kiterjedésű, földművelésre nem alkalmas legelővel rendelkezett (Mátranovák, Nédújalu, Mátramindszent.)

Az egész éven át erdőkben makkoltató kanászok, és a tavasztól őszig a falutól távoleső részekben legeltető lovászok és gulyások, kunyhókat készítettek maguknak lehetőleg a völgyekben, szélvédett helyen. A kunyhóikat úgy

készítették, hogy először kiásták az alapjait, majd ahol gondolták, hogy a kunyhó bejárata lesz, egy másfélméter magas ágását állították le. A kunyhó hátsó részét képező föld-fal közepére és az ágasra egy vastag gerendát fektettek, majd e gerendára mindkét oldalról vékonyabb fákat raktak. Az egészet beborították vastagon szalmával, majd erre földréteget tettek. A kunyhó fűtése a külső tűzelőnyílású beépített kis kemencével, vagy a bejárat előtt rakott tűzzel történt.

A pásztorok a falvakba ritkán jártak be. Legjobban a kanászok voltak elzárva a falu társadalmától, mert nagyrésztük egész éven át a falvtól távol eső erdőkben makkoltattak. Bél Mátyás vad fajzatnak nevezi a kanászokat, akik télen nyáron a berkek félreeső helyein kunyhókban laktak.

A pásztorokkunyhókban azonban nemcsak az állatok őrzői találtak menedéket, hanem a betyárok is, akikkel a pásztoroknak nem volt tanácsos rosszba lenni. Nem is igen voltak rosszviszonyban velük, mert a betvárok nagy része a pásztorok közül került ki. Emlékezet szerint Nógrád megye híres betyárja Sisa Pista is (a múlt század második felében élt) pásztor volt, aki később, amikor betyár lett, mindig a pásztorok kunyhóiban talált menedéket.

Amilyen egyszerűek voltak ezek a télen nyáron erdei kunyhóban élő pásztorok, olyan egyszerű volt táplálkozásuk is. Nyáron élelmük nagyrésztét gyűjtögetés útján szereztek meg. Krumplit sütötték maguknak, de szerették a gyümölcsöt, a madarakat és azok tojásait is. A bojtárok feladata volt ezeknek a megszerzése. A megfogott madarakat agyaggal teljesen beborították, majd vaspalcára fűzve a tűz felett forgatták, hogy a melegítés hatására a toll az agyagta tapadjon és az agyaggal együtt könnyen eltávolítható legyen. A tollától megfosztott madárnak a belét kidobták, egy vaspalcára felfűzték, madártojásokat ütöttek rá és úgy sütötték meg a tűz felett forgatva. Az uradalmi juhászoknak és kanászoknak arra is volt lehetőségük, hogy birkát, illetve sertést vágjanak le a nyájából, vagy a kondából. Az uradalom pásztorainak régebben csak az állat fülével kellett elszámolniuk. A levágott állat húsát hagymászsíron sütötték meg.

A múlt század második felében, amikor az uradalmak állatállománya lecsökkent, a pásztorok a kunyhókból beköltöztek a falvakba, és ezzel teljesen beolvadtak a falu társadalmába. Élelmezésük is megváltozott ezzel. Minden nap meleg ételt fogyasztottak, de a hagyományos pásztorételeket továbbra is megőrizték. Ilyen a juhászok által fogyasztott „demikát”, mely forróvízzel feihígított birkatúróból állt. Kedveit pásztorétel volt a „raszatka” a pirított

hagymával összekevert töröttkrumpli is.

A pásztorok ugyan már régebben beolvadtak a falu társadalmába, de a földművelő lakosság a pásztorokat még ma is — különösen azokat, akiknek ősei is pásztorok voltak — különleges lénynek tartja. A ma élő idősebb nemzedék hiszi és vallja, hogy a pásztorok „sokat tudnak”. Több pásztorról biztosan tudják, hogy meg tudja „babonázni” a birkákat. Egy csesztvei uradalmi juhászról az emlékezet azt őrizte meg, hogy kint a legelőn botját leszúrta a földre, szűrét ráakasztotta, ő maga pedig a kocsmában mulatott. A birkák nem mentek el, ott legeltek a szűr körül. Ez a juhász még azt is meg tudta tenni, hogy a dudáját felakasztotta a kocsmában egy szegre és úgy táncolt, közben a felakasztott duda szólt. Cserhátsurányban viszont egy pásztorról azt tudják az idősebbek, hogy az minden reggel körüljárta a legelő egy részét. A körüljárt legelőre hajtotta a birkákat és azok ott legeltek őrzés nélkül. Nem ment el egy birka sem a körüljárt legelőről. Egy cserháthalapi kanász viszont arról volt nevezetes, hogy beszélni tudott a sertésekkel. Ha dolga volt a faluban, a sertéseket elaltatta, azok addig nem ébredtek fel, amíg ő vissza nem érkezett.

A pásztoroknak a földművelő lakosság előtt tekintélyük volt, különösen a juhászoknak. A meggazdagodási lehetőség a juhászoknál volt a legnagyobb. Cserháthalap melletti pusztán élt egy juhász, aki előbb tudott traktort venni, mint a földesura. Mohora, Cserhátsurány és a megye más községében levő leggazdagabb parasztek ősei juhászok voltak. Ha a juhászlegény közeledett a jobbágy-lány felé, a lány szülei nem ellenezték, sőt arra törekedtek, hogy minél előbb házasság legyen belőle.

A pásztoroknak a földművelő lakosság közé való beilleszkedését nagymértékben elősegítette az is, hogy ők voltak a falu összes szórakozóhelyein a zenészek. Ott voltak jellegzetes hangszerükkel a dudával, a fiatalok összejövetelein, sőt ha kellett, a lakodalmakban is ők szolgáltatták a zenét. Erre volt is lehetőség Nógrád megyében. Mint ismeretes, Nógrád megye volt az ország egyik legszegényebb vármegyéje. A cigányzene, költséges volta miatt nem tudott tért hódítani. Még 30—40 évvel ezelőtt is a szegényebb családok, elsősorban az uradalmi cselédek lakodalmaiban, duda dallamára táncoltak. A pásztorság elmúlásával, a dudálási alkalmak megszűnésével, kivész egyik ősi hangszerünk: a duda.

Régebben a duda készítéséhez szinte minden pásztorember értett. Szükséges hozzá egy egészben lenyúzott birkabőr, amely a duda sípjainak megszálaltatásához szükséges levegőt tárolja. Ez, a társos kidolgozás után már használható

is. Az első jobb láb lenyúzott bőrébe illesztik bele a szeleppel ellátott fúvókát (klipácsot), melyen keresztül a levegőt a tömlőbe fújják. A bal láb lenyúzott bőrébe a bordó kerül. Ez egy tülökben végződő hosszú cső, amely állandóan bűg hanggal kíséri a dallamot. A birka nyakbőrébe kerül a dudafej, mely a kettős sipot (sipszárat) foglalja magába. A nyelvsióok nádból, ritkábban bodzafából készülnek. A sipszár egyik felének hat lyukán nyolc, a másik felének egy lyukán pedig két hang szólaltatható meg.

A dudát azonban csak az vehette kezébe, aki furulyán vagy sipszáron már tudott dallamot játszani. A leleményesebb pásztorok, akik még csak dudálni tanultak, kis dudát készítettek maguknak, kutya- vagy macskabőrből.

Ugyancsak a pásztorok értettek legjobban a furulya készítéséhez és kezeléséhez is. A furulyák legtöbbször bodzafából készültek. A furulya hangterjedelme: két oktáv és egy nagyterc. A pásztorok hangszereiket legeltetés közben készítették, és itt nyílt alkalom a játék elsajátítására, gyakorlására is.

A pásztorok azonban nemcsak a dudát és a furulyát készítették el maguknak, hanem egyéb használati eszközeiket is. A XVIII. század folyamán, de még a XIX. század elején is, a pásztorok többsége a falvaktól távolieső legelőkön élte le életének nagy részét. Az állandóan kunyhójában lakó pásztor, kevés használati tárgyat készített magának. A tárgyak díszítésére sem fordított sok gondot. Néhány jól faragó

Megváltozott azonban a helyzet a XIX. század közepén. A szántóterület növelésével a nagykiterjedésű legelők megszűntek, vagy nagymértékben lecsökkentek. Az állatállomány létszáma is kevesebb lett. A pásztorok nagy része a falvakban telepedett le. A falvakba kerülésük után igényesebbekké váltak, ízlésük és szépérzékük kifinomult. Több gondot kellett fordítaniuk külső megjelenésükre, használati tárgyaik tetszetős kivitelére. A díszítés a pásztorfaragásokon megszorodott, az ábrázolási téma is szélesebb körű lett. Helyet kaptak a pásztorfaragásokon az újságokban és naptárakban látott rajzok és képek alakjai (címer, betyár, csendőr stb.). A pásztorok által készített tárgyak száma is kibővült. Ettől kezdve tükörtartókat, padhátbetéteket, kanalasokat, só- és gyufatartókat, guzsalyokat, borotvatartókat stb. is készítették, de valamennyit gazdagon ki is díszítették.

Nem minden pásztor értett a faragáshoz. A legjobb faragópásztorok voltak a megyében: Gyurkó Pál (Hatvan), Lőrincz Pál (Karancseszki), Havran János (Kisterenye), Herczeg Mihály (Balassagyarmat), Barna János (Nőtincs).

A nógrádi pásztorok díszítőművészete, a szomszédos szlovák pásztorok díszítőművészetével több téren rokonságot mutat.

A hagyományos pásztori díszítés módjellegetes emlékeit őrzik még ma is a juhászok kampósbotjai, a kanászok ostornyelei és baltái, a pásztorok által használt ivóbögrék és egyéb használati tárgyak. A juhászok kampók — amelyek

CSUKÁSZ

pásztor ugyan megörököltette botján, ostornyelén vagy ivóbögréjén a környezetében látott jeleneteket, virágokat és fákat, de e díszítésből hiányzik a szépségre, az ízlésségre való törekvés. A faragni nem tudó pásztor nem törekedett díszített használati tárgyak megszerzésére, mert azokat néhány pászortársán, szűkebb családi körén kívül más úgyszem láthatta. A falvakba ritkán jártak be, ahol nagyobb gondot kellett volna fordítaniuk külső megjelenésükre, használati tárgyaik szépségére.

a megyében nem régi elterjedésük — legszebb díszje a rézből, csontból vagy fából készült kampók. A juhász a kampósbotjára a legbúszkébb. Azért arra törekedett, hogy annak a nyele a legjobb fából (barkóca) legyen, a kampója szépen ki legyen cifrázva. A juhász, ha új szolgálati helyet ment keresni, vagy ha szeretőjét látogatta meg, a kampósbotot mindig magával vitte. Legeltetés közben ritkán használták. A kampósbotok nyelét ólommal, vagy cínnel díszítették. A díszítő fába először be-

vésték a mértani jellegű árkokat, majd a kiöntendő fának egy részét tölcser-szerűen papírral körülcsavarták, és az így képződött papirtölcserbe a forró cín- vagy ólnot beleöntötték, mely a kivésett árkokat kitöltötte. Cínnel és ólommal díszítették a kampósbotokon kívül, az ostorok nyeleit, a duda farészeit. A kanászbaltákat (valaska) fémlémezzel díszítették. Ez úgy történt, hogy a keskeny fémlémezből az előre megformált díszítményt bevették a fába.

A nógrádi pásztorok egyik legfontosabb használati tárgya az „ivöbegré” (csanak). A pásztorművészet legszebb remekművei ezek. Minden pásztor tarisznyájára fel volt erősítve szíjjal ez a iából kifaragott merítőedény. Ha a pásztor megszomjazott, ezzel merített vizet a forrásból. Leginkább szilva vagy vadkörtefából faragták. Adataink vannak arról, hogy ilyen ivóedényeket már a XVIII. század elején is készítettek. Az ivöbögrék legfeltűnőbb sajátossága a dísz- és formagazdaság. A fület egy

vagy két állatalak: disznó, kutya, kos, kígyó stb. képezik. Az edények külső falán domború faragást látunk, amelyek azokat a képeket, jeleneteket örökítik meg, amelyeket a pásztor környezetében látott.

Ma már a pásztorművészet ezen legszebb példányai csak a múzeumainkban találhatóak meg. Sok pásztorfaragást őriz a balassagyarmati Palóc Múzeum is.

A nagy hagyományokra visszatekintő pásztorélet napjainkban is tovább él. A nagyüzemi állattartás is megköveteli, hogy az állatokat képzett, nagy tapasztalattal rendelkező pásztorok őrizzék. A termelőszövetkezetek és állami gazdaságok örömmel fogadják fel a régi, nagy gyakorlattal rendelkező pásztorokat az állatok gondozására és legeltetésére. Maguk a pásztorok is szívesen vállalnak állást, mert ma már sokkal jobb és kulturáltabb körülmények között élhetnek és végezhetik munkájukat.

KÉPEK A XVI.—XVII. SZÁZADI NÓGRÁD MEGYÉBŐL

RÉSZLETEK „A NÓGRÁDI VÁRAK TÖRTÉNETE” C. KÉSZÜLŐ KÖNYVBŐL

A magyar nép hosszú küzdelmet vívott a hódító török és a Habsburg-birodalom ellen az ország függetlenségéért és egyben a nemzetközi haladásért. Ebből a harcból Nógrád is kivette részét. Megyénk véráztatta földjén több győzelem született; közülök nem egy jelentős eseménye ezeréves történelmünknek. A hazafiúi helytállás nagyszerű példái mellett azonban gyászos emlékekről is beszélnek az öreg várfalak, a megcsontított tornyok és bástyák.

A XIII. század végén megalakult török állam 1354-ben Európára tört és a század végén közvetlenül Magyarországot fenyegette. Az önző nagybirtokosok nem sokat törődtek a haza sorsának mikénti alakulásával, egyedül Hunyadi János állította orriási jövedelmét a honvédelemre. A török elleni védekezés szükségyszerűvé tette a központosított államhatalom létrehozását, ami azonban a török és a Habsburg-birodalom között rövidéletű lett. Mátyás király halálával a török veszélyt egyre közelebbhezó feudális anarchia lett urrá. A kormányzást maguhoz ragadó főurak nem a török, hanem a politikai ellenfeleik és a jobbágyok ellen hadakoztak. S még Mohácsból sem tanultak! A mohácsi vész után trónra emelt Zápolyai János és Habsburg Ferdinánd között csakhamar kitört a feudális belháború, amelynek súlyát a parasztság érezte meg legjobban. A belviszály kezdetén Nógrád Zápolyai mellett állott, Ferdinándnak a megyében egyelőre nem voltak hívei.

Miután az osztrák főhercegből lett magyar király 1527-ben Tokajnál legyőzte Zápolyait, Nógrád megye Ferdinánd kezébe került, s az azévben tartott országgyűlésen Ecség várának ura, Zápolyai egykori híve, Losonczy Antal is hűséget esküdött a Habsburg-háznak. Az elhangzott hűségeskük ellenére mégis fellángolt megyénkben a harc a Ferdinándhoz hűző fő- és a Zápolyait éltető köznemesség között. Híveik megnyerése, illetve megtartása érdekében mindkét király osztogatott Nógrádban birtokot. Így kapta meg Zápolyaitól 1528-ban Ecséget Werbőczy István a későbbi nógrádi főispán, aki 1513-14 között, mint országbírói ítélmester Alsópetényben írta a parasztság örökös röghözkötését tartalmazó és egyben a magyar feudális jogot kodifikáló Hármaskönyvét.

A belháború csak 1538-ban ért véget Nógrádban is. A nagyváradi béke szerint

a megye Zápolyai Jánosé maradt, annak 1540 júliusában bekövetkezett haláláig.

A két ellenkirályi harca azonban folytatódott Zápolyai csecsemője, János Zsigmond hívei és Ferdinánd között. János Zsigmond mögött a hatalmas török birodalom állott. Az oszmánok ismét beözönlöttek az országba, hogy a Fráter György, Petrovics Péter és Török Bálint gyómságában lévő János Zsigmondnak biztositásak a trónt. Az ezzel az ürüggyel érkező Szulejmán 1541-ben elfoglalta Budát, s a három részre szakadt ország középső részét magának tartotta meg.

Buda elcstének híre Nógrád megyében is nagy visszhangra talált. A híre Werbőczy István fia, Imre is átpartolt a megyében Ferdinándhoz. Hasonlóan cselekedtek a Balassák is. Ferdinánd örömmel vette visszapártolt híveit, még a hamispénzverő Bebek Ferencet is, akinek 1544 őszén 30 ezer akkori forintért örökadományul adta Salgó várát.

Buda elfoglalása után nagy veszély fenyegette az ország északi területeit, köztük Nógrádot is. A megye felé nyomulás megváltoztatta a várak jellegét, az erösségek honvédelmi szerepet kaptak. A várak azonban nem voltak korszerűek, s közülük nem egy romokban hevert. (Ecség, Baglyaskő, sámsönházi Fejétkő és a Zagyvarónai Zagyvfaló vár.) A török előnyomulás nem maradt el. 1543-44 telén már elfoglalták és fe'gyűjtötták Nagyoroszt, a megye egyik legnépesebb települését. 1544 májusában Mohamed budai basa megkaparintotta Nógrád várát, majd egy év múlva Szanda várát is török kézben találjuk. 1546-ban pedig az egész megyét fenyegették. 1549-50-ben már Nógrád egyharmada török hódoltság alatt állott, de a többi területet is állandóan támadta és rettegésben tartotta az oszmán sereg, noha az 1547-es békeszerződésben ígéretet tett a török Ferdinándnak, hogy öt évig nem zaklatja Nógrád megyét, 1550 szeptemberében is támadást indított a Losonczy István birtokában lévő Szécsény ellen. A várat ugyan nem tudta bevenni, de a községet feldúlta és közel 50 embert elhurcolt. Gyarmatot ekkor még kikerülte, de Horváth Bertalan várkapitány 1551-ben Szécsényért kitöltötte bosszúját. Augusztusban egy török szökevényről megtudta a szandai vár rejtett bejáratát és azon behatolva a 150 főnyi török őrség kétharmadát lekasabolta, majd a várat széthányatta.

Fráter György meggyilkolása okot adott a töröknek hosszabb háború meg-

indítására. Szulejmán szultán célkitűzéseinek középpontjában a várak elfoglalása állott. 1552-ben döntő támadásra indult Nógrád megye szabad várai ellen. Elsőnek Drégely várára került sor, melynek hősie védelme arany betűkkel szerepel Nógrád megye és az egész ország történelmében. Miután 1544-ben Nógrád vára ellenállás nélkül az ozmánok birtokába került, rendkívül fontos hadászati kulcspontra jelentőségre emelkedett Drégely. Az Ipoly völgyének és az északi bányavárosokat védő végváronal előőrsé lett. Ezért siettetette Ali budai basa annak elfoglalását.

A XVI. század derekán elnémultak a vadászskürtök, a fúrak elmenekültek Bécs felé. A vár hős védője a jobbágy-sorból felemelkedett Szondy György, aki már 1546-ban is a vár kapitánya volt, hiába kért fegyvert, meg zsoldra is alig futotta. A reábizott erősségről így írnak 1552 tavaszán „... a falai erősen ingatagok, a villámcsapás által felrobbant puska-por megrongálta őket. Kapitánya nincs abban a helyzetben, hogy ellenségnek ellenállhasson, vagy hogy a környező vidéket megvédhesse. Igen szükséges szakértők kiküldése, hogy a vár lerombolásának, vagy fenntartásának kérdésében dönthessenek.” Ilyen állapotú várral kellett Szondynak felvenni a harcot a túlerőben lévő törökkel szemben.

1552. július 5—6 közötti éjjelen érkezett meg a török 12 ezres seregével, 4 faltörő ágyúval és 6 mozsárral, nyolcezer katonával a vár előtt telepedett le, s azt körülszolva megszakította a védők és a külvilág közötti összeköttelést. A többi gyalogos Drégelyen át az Ipolyágra és a Balassagyarmatra vezető országút mentén helyezkedett el, nehogy Szondy ebből az irányból segítséget kaphasson. Július 6-án megérkezett Ali basa is. Megadásra szólította fel a védőket. Az eredménytelen felszólítás után felgyújtatta a vár falalánkját és az elővárost. Így a jobbágyokból és a katonákból álló őrség a fellegvárba szorult. Másnap reggel háromnapos ágyútüz alá vette a várat. Kilenvedikén, amikor a kaputorony beomlott maga alá temetve Szondy segédtsíztjét Zoltai Jánost is, a basa feladás közvetítésére küldte Mártont, az orosz papot. Szondy azonban nem adta meg magát. A 150 főnyi őrségével, mellyel három nap alatt ágyú nélkül is nyolc ostromot vert vissza, abban reménykedett, hogy Teufel Erazmus császári alvezér Léván táborozó 12 ezer német, spanyol és olasz zsoldosa segítségére fog sietni. Ez azonban elmaradt. Miután a vár védelme reménytelennek látszott, Szondy felfegyverezte cselédségét is, elégette a vár értékeit, leölette lovait, Libárdy és Sebestyén nevű apródjait Alihoz küldte, hogy nevelje őket vitézzé, majd kilövette utolsó sánc-

puskait és megható beszéd után a vár hidján át a törökökre tört.

A harc rövid volt. A rettenhetetlen várkapitányt először térden lötték, de sebesülten sem adta fel a küzdelmet. Végül is golyótól a fején és a mellén találva összerogyva katonái között, s a haza szent ügyének védelmében halt meg. Egyetlen hírnemű sem maradt a védők közül. Szondy bátorsága előtt még a török is meghajolt. A basa megkeresztette Rusztem által levágott fejét és testével együtt katonai pompával temettette el. A frissen hantolt sírra Ali basa saját kezével tűzte ki hadi kopjáját. Így esett el Drégely!

A várral kapcsolatban kevés írott forrásanyag lehetőséget fel. Fontos közülük Jakossith Ferenc ipolyvári várkapitány 1552 július elején írott magyarnyelvű levele, ami a Hadtörténeti Múzeum egyik legrégebb magyarnyelvű irata. Ebben a már többhelyütt kiolvashatatlan írásban a várkapitány a váci püspöknek és Ördög (Teufel Erazmus) császári vezérnek tesz jelentést hírszerző portyájáról és jelzi, hogy a török Drégely alatt van és a vár védelmére segítséget kér.

„Ez lewel adassek Erdeok Uramnak, Watzy Pyspeok Uramnak. Kyrall Ewfelseke Thanacsynak es Hadnagynak, etc. Nekoem kegyelmes Uraymnak.

Szolgálatomath Ajanlom Nagysagtoknak már kezteorwoltunk zemberen az theoreokel de semmikepen nyelwethnem foghatánk az zerenchye nem zolgala, thi Nagysagtok kilgyen walami wy nepet hogy
.....wy nep.....az fegweressekre zallythya alab.....
kertelen lejenerte merth ezennelel veez.....mynd az ekez feodmy Ith wagyunk,.....azon wagyon az bassa hogy mynd az keeth házat eczersmynd
wija, Az bassa Immáron Dregheol alath..... wagyon mynd algyustul az népelsyessen Nagysagtok, merth ha Nagysagtok akarja, az be nem mehet kewel lassa Nagysagtok myth myweltek. Isten tartsyia mek Nagysagtokat jo ekesekben

Ez lewel keoth Saagba
Azon nap utan walo zerdan, 1552.

Jakossith Ferenc”

Tinódi Sebestyénnek, a kortárs lantjának sokat köszönhetett az utókor. „A jó vitéz Szondi Györgyről” c. versében, ami a „Cronica Tinódi Sebestienről” című 1554-ben Kolozsvárott nyomtatott könyvben található, megénekli a drégelyi tragédiát. Ennek alapján Kőlcsey, Czuczor, Erdélyi János költeményekben örökítették meg Szondy emlékét. Legismertebb azonban Arany Jánosnak a „Szondy két apródja” c. verse. Ki ne ismerné a nagy

költő Szondy bátorságáról és haláláról írt sorait?

„Mind hulla a hulla! veszett a pogány,
Kő módra befolyván a hegy menedékét:
Ó álla halála vérmosta fokán,
Diadallal várta be végét.”

Drégellyel kapcsolatban szükséges egy-két probléma tisztázása. Szondy nevét Zondynak írta, valószínűleg Szandáról származott. Családi neve: Suho volt, a Zondy nevet ő vette fel. A megénekelte két apród nem volt gyermeke. Szondy nőtlen volt. A két fiú egy honti nemestől származott. Rájuk vonatkozóan Ali basa 1556 december 30-án írja Krusit János zsitvai és bakabányai kapitányak: „Nos Aly passa pontentissimi imperatoris Turcarum locumtenens et beglerbegus Budensis etc.”... majd így szól a magyarra fordított levél: „...Itt nálam két gyermek vagyok, deák, kiket Szondy Györgytől vettem, egyiknek neve Libardy és a másíknak Sebestyén, nem tudom ha azok-é.”

Drégely elestének előzményeiről vannak azonban népregék is. Az egyik szerint egy német származású oroszfalvi varga (mások palánki lakosnak tartják) jelentkezett Ali basánál, hogy jutalom ellenében megmutatja a vár legkönyyében sebezhető pontját. Ezt ugyanis jól ismerte, mert apja javította egykor a vár falait. A török ágyúk be is döntötték a várat, így a varga méltán várta az alkuban kikötött jutalmat. Ali megvetően nézett az árulóra, majd csauszával lenyúzatta a bőrét, telerakta arannyal, s elküldte feleségének. A hullát pedig a nagy hegy alatti pocsolyába dobatta, amit azóta is Vargatónak neveznek.

41 évig szenvedett Drégely és környéke a török iga alatt. 1575-ben az ozmán 2000 lovas részére erődöt épített a község temploma körül, amit mély árokkal, sövényvel font fapalánk kerítéssel és bástyával vett körül. Ez az erőd vette át Drégely várának hadászati szerepét, amit kezdetben új Drégelynek, később Palánknak neveztek.

Miközben Drégely várát a túlerőben lévő török sereg ostromolta, egyes csapatok Gyarmat alá vonultak. Itt azonban nem találtak ellenállásra, így a gyarmati vár harc nélkül került a hódítók kezébe. Az üresen hagyott erősséget a török felgyújtotta és földig lerombolta. Szondy vitézsége nem buzdította követésre a többi szomszéd várat sem. Drégely elestének hírére az összes közeli vár őrsege szétfutott. Így történt ez júliusban Szécsényben is, melynek szégyenteljes elestéről Tinódi így ír:

*(Ali) midőn juta Szécsén vára alá
Szinte Sz. Margit asszonyak napja vala
Ott porkoláb (várnagy) Arokháti*

*Lőrinc vala,
De nem merték várni a budai basát
Ott meghasonlának sokan a füst alatt*

*Éjjel kiszökének, mégyen ki
szaladhat,*

*Arokháti hallá, láta csak nyolc
szolgáját*

*Tsakhamar utánuk ő is elkiugrék;
De nem szaladhata, mezőben ellepék.
Mind nyolcad magával fogva elvitték.*

Szécsény felgyújtásáért Arokháti tüzés bilincsbe verette, majd lefejeztette a török. Az elfoglalt város és vár a török hódítók katonái központja lett, Fülek után itt volt a legnagyobb véderő; pl. 1556 november és 1557 október között 250 fő, amiből 137 ulufedzsi (zsoldos lovasság) a legelőkelőbb zsoldosság.)

Szécsény feladása után napok múlva Hollókő és Buják is hasonló helyzetbe került. Drégely elestével tehát megnyílt az út. Két hónap leforgásával a megye fele már török hódoltság alá került. Kara Hamza szécsényi bég, azonban nem elégedett meg az elfoglalt területekkel s 1554 szeptemberében, miután a Csehszlovákia területén lévő legnagyobb akkori nógrádi várat, a füleki erősséget uralma alá hajtotta, megkaparintotta Salgó várárt is. Zagyva Simon salgói várkapitány szintén megfutamodott őrségével, ágyúnak nézte a vár alá helyezett keréktalpakra szerelt fahengereket. Salgó elfoglalásával már csak egy vár volt szabad a mai Nógrádban, a szomszédságban lévő Somoskő, amit később 1576-ban tudtak bevenni a pogányok, miután a várkapitányi tisztséget a fiatal és harcokban járatlan Modolóczy Miklós vette át.

Az 1555-ös országgyűlés elrendelte ugyan a még szabad nógrádi várak megerősítését és a Felvidék főkapitányának Balassa Jánost tette, a török azonban csak tovább tudott terjeszkedni a megyében. Ezért Felső-Magyarország Nógráddal együtt forrongani kezdett.

A nagybirtokos saját kárukon látták, hogy Ferdinánd vagy nem tudja, vagy nem akarja őket megvédeni a töröktől. Ferdinánd politikája beigazolódt, amikor Somoskő elvesztése után ugyanabban az évben a csehszlovák területen lévő Kékkő és Divény nógrádi vár is elesett, s ezzel az egész megye török hódoltság alá került.

A megye legtekintélyesebb nagybirtokos családja a XVI. század derekán, a Szécsényiek után, a Balassák lettek, mivel Losonczy István, Nógrád megye volt főispánja, aki a temesvári vár felszerelését saját anyagi erejéből javíttatta ki, 1552 júliusában a török szőszegésnek lett áldozata. Temesvár hős védelme után ugyanis a török szabad elvonulást ígért, amit Losonczy elfogadva kivonult a várból. A törökök a védtelev őrseget azonban lemészárolták és Losonczy fejét Konstantinápolyba vitték.

Nógrádban a vezető szerepet Balassa János vitte. Szervezte a török elleni ellenállást a két ízben sikertelenül támad-

ta meg a szécsényi törököt. Kékkő várának eleste évében meghalt. A Habsburg-ellenes tömböt a Báthory és Bebek-család vezette és kitűzték a megyében János Zsigmond zászlaját. Ferdinánd az átpártolásért birtokkobzásra ítélte a nemeseket és felkelésüket sietve nyomták el a Habsburg-pártiak. A nemrég Ferdinánd ellen szító Bebek-család 1557 nyarán elsők között pártolt vissza Ferdinándhoz. Bebek Ferenc azonban nyíltan kiállt János Zsigmond mellett és hangsúlyozta, hogy Ferdinánd csak védőpajzsként kezeli az országot. Kijelentésére elkobozták birtokait. A török azonban búsánan kárpótolta, sőt János Zsigmond gyámjaként is kinevezte. 1558 nyarán azonban ellenségei orvul meggyilkolták.

De vessünk egy pillantást a megye helységeire: 1570-ben Nógrádban 32 falu átmenetileg elnéptelenedett. (Pl. Zagyva-pálfalva, Bárna, Kishartyán, Karancslap-újtó, Ságújfalu, Bokor, Szanda, Etes, Nemti, Patvarc, Somoskő stb.) Ennél is szomorúbb a kép ott, ahol a települések teljesen megsemmisültek. Ezeknek a száma jóval meghaladja az elnéptelenedett települések számát. Ilyenek pl.: Salgó, Flsógéc, Kiscsitár, Kotyháza.

Balassa János 1576-ban bekövetkezett halálával a megye némaságra volt ítélve. Senki sem lépett harcra a törökkel. Az új főispán, Forgách Zsigmond alatt azonban, aki 1592-től 1621-ig viselte a magas hivatalt, újból fellángoltak a harcok, mert a török fővárosban a háborús párt kerekedett felül.

1593 nyarán a Dunántúlon és a Dráván túl megindultak a hadi cselekmények. Ezzel kezdetét vette az 1591-ben indult tizenötéves háború egyik felvonása. Ezt követően Nógrádban is sor került a török erő gyöngítésére.

1593 novemberében Teuffenbach Kristóf kassai főkapitány irányításával Báthory István, Rákóczi Zsigmond, Homonnay István, Forgách Simon és még mások Fülel elfoglalását határozták el. November 23-án körülvették a várat, majd másnap Pálffy Miklós, a törökverő hadvezér is megérkezett. Négy napos ostrom után Fülel török őrsége szabad elvonulást kért. A felmentő sereg hatalmas zsákmány birtokába jutott. A felszabadító háború további eredményekkel folytatódott. Somoskőről és Hollókőről Prépostváry Bálint, Teuffenbach helyettese tárgyalásokkal bírta rá a törököt a várak elhagyására. Szécsénynél 300 törököt kaszaboltak le a magyar és a császári seregek. Végül a vár védői innen és Drégelyből is megfutamodtak.

Ezekkel a fegyvertényekkel még nem fejeződött be a török erejének gyengítése. Egymás után kerülnek vissza a megye várai. Balassa Bálint híres lírikusunk csapataival bevette Divény várát, majd

a másik északi vár, Kékkő is magyar kézre került. Báthory István országbirónak pedig sikerült visszafoglalnia saját erősségét, Buják várát. Az 1593-as év győzelmi sorozata az év végén ért véget, amikor Salgó vára is visszakerült és uradalmával együtt Balassi Bálint birtoka lett. Salgónál nem került harcra sor, a török szintén elmenekült a felszabadító csapatok elől.

A török kiszorítása a megyéből 1594-ben folytatódott, még tavasz előtt megindult a nagy offenzíva Nógrád várának visszafoglalására. Nógrád visszavétele Pálffy Miklós, a győri hős és Mátyás főherceg a magyar hadügyek vezetője nevéhez fűződik. Ugyanis a dunai részek főparancsnoka Veszprém és Várpalota felszabadítását kérte. Pálffy azonban, hogy Zólyom, Korpona és a bányavárosok is megmeneküljenek a közvetlen török veszélytől, Nógrád várának a felmentését javasolta. Február 27-én Pálffy Miklós háromnapos ostrom után 14 ezer gyalogossal és 7 ezer lovassal bevette a megye egyik legfőbb erősségét. A vár elfoglalását a következőképpen írja le Bocskári Mocsáry Antal a Nemes Nógrád Vármegyének Históriaiban: „A várbeli törökök ezen vár megoltalmazását nem remélhetvén, s a nagy ágyúzás által okozott veszedelmet ki nem állhatván, a vár emeltes részéről a szokott jeladás után, maga Ali bég megszólalt, Bory Mihályt és Pogrányi Benedeket névszerint nevezvén, nagy hanggal, hogy jönnének egyezésre!

A meghívtak többekkel együtt azonnal előállottak az egyezésre, melyre Pálffy a Fő-vezér is megjelent. De nem egyezhetének, azért, a várat újra ágyúzgatni parantsolá Pálffy, s ekkor még nagyobb tűzzel, s elszánással folytatott az ostrom, míg végre csak ugyan megegyeztek a következő feltételek alatt, hogy a törökök közül, akik még életben maradtak szabadon kiköltözhessenek a várból és amit magukon kihivetnek, azt is szabadon kihivessék, hogy az oldalán levő kardját ki-ki megtarthassa, hogy az asszonyok és gyerekek is szabadon eresztessenek.” A vár meghódolása jelképeként Ali bég, a „szerecsen Mehemet” átadta Nógrád kulcsát Pálffy Miklósnak, majd 600 menekülővel, köztük 150 gyermekkel és nővel Budára tartott. A vár feladásáért a budai basa Ali béget érzécséjének napján irtalom nélkül lára köttette és holttestét másnap felszabdaltatta. — Nógrád várát 300 magyar és 300 német fegyveres vette birtokába és főparancsnokul február 28-án Révay András neveztek ki. Ide helyezte átmenetileg székhelyét a váci püspök is, mivel Vác még török megszállás alatt állott.

A tizenötéves háború eddigi szakaszában, ami noha sikerrel járt, a megyét

nem tudták teljesen felszabadítani a török járom alól, sőt, a török kézen levő Hatvan felől továbbra is veszedelemben voltak a szabad területek.

A sikeres harcok után a visszafoglalt területeken Mátyás főherceg parancsára megkezdték a várak helyreállítását és Gyarmat felépítését, s kapitánynak Morgenhaller Fülöp ezredest nevezték ki.

A tizenötéves háború kezdeti szakaszában elért eredmények nem voltak tartósak. A törökök ismét támadtak, szedték az adót. 1600-ban pl. Szécsényben és Füleken. A többi vár őrsége sem tudott védelmet nyújtani az oltalma alá tartozó községeknek, s így a török terjeszkedése egyre bővült, s végül 1635-ben az egész mai Nógrád megye a török adófizetője lett.

A tizenötéves háború utolsó éveiben ismét megmozdult az ország népe. Az elnyomottak, a kisbirtokosok, de még az urak is megelégtéltek a Habsburg-ház politikáját, ezért 1604-ben Erdély és Magyarország népe megalkotta a Habsburg-ellenes frontot, melynek vezetője az — 1605-ben Magyarország fejedelmévé választott Bocskay István lett. Nógrád megye is a függetlenség harcosait támogatta és már 1604 őszén itt is túlsúlyra jutott Bocskay pártja. Bocskay elfogadta a török segítséget, mert látta, hogy a Habsburg-ház nem akarja kiverni őket az országból és a hanyatló török birodalomnál nagyobb veszélynek érezte a német elnyomást.

Bocskay elfoglalta többek között Drégelyt, Palánkot, Bujákot, Szécsényt, Somoskőt és Nógrádot is. Hosszú harcokra sehol nem került sor, mert a várakból a német őrséget eltávolították és az erősség Bocskay pártjára állott. Ez legszembetűnőbben az 1605 szeptember 1-én elfoglalt Nógrád esetében igazolódik.

Nógrád megye azonban nem élvezte sokáig a szabadságot, mert az 1606-ban Bocskay és Rudolf király között létrejött bécsi béke értelmében a megye visszakerült a király birtokába. Az 1608-as országgyűlés ismét rendelkezett a nógrádi várak helyreállításáról. Salgót már nem tartották érdemesnek védhető állapotba hozni. A rendelkezésnek azonban nem sok foganata volt. Az említett országgyűlésen „megfeledeztek” a végvári vitézek ellátásáról is rendelkezni. Ezért 1609 februárjában a végvári kapitányok és tisztek Gyarmaton tartott ülésükön elhatározták, hogy Pozsonyban a királynál panaszt emelnek. Így nyilatkoztak: „Soha szolgáló embernek nem volt rosszabb dolga, mint most nagy fizetetlenül, éhen és mézítelenül hagynak bennünket, koldulásra jutunk és senkinek sincs gondja a dűlőféiben levő várak és palánkok építésére.” A válasz, amely csak Gyarmat megerősítéséről rendelkezett, általános elégedetlenséget váltott ki.

Az 1609-es országgyűlés ismét rendelkezett a várak helyreállításáról. Így javították ki a nógrádi vár falait és sáncait, majd fülesbástyákkal látták el. A várak rendbehozatala különben igen vonzatottan ment. Ezért kellett még 1618-ban is törvénynek intézkedni, hogy az országgyűléseken elrendelt helyreállításokat végézzék el. Sőt maga a király is neheztelést fejezte ki az 1618-19-es országgyűlésen, hogy még mindig düledezőben vannak a nógrádi várak.

Időközben Erdélyben Bethlen Gábor személyében olyan hazafi került a fejedelmi székbe, akinek azonos volt a célja, mint a hirtelen elhunyt Bocskaynak. Egyesíteni Erdélyt a Habsburg megszállás alatt lévő országgal és biztosítani a vallásszabadságot. Az ország felszabadítását ő is török segítséggel gondolta, de megnyerte segítségül a svédeket és a dánokat is. A harmincéves háborúban sikeresen foglalta el Nógrád megyével együtt a Habsburg-Magyarország nagyobb részét. A megszállt területeket azonban szövetségeseinek vesztesége miatt nem tudta hosszabb ideig tartani és ezért egyezséget kellett kössön a királlyal, mely Nógrádot ismét a Habsburgok kezébe juttatta.

Az első függetlenségi harcát Bethlen 1619-ben indította meg és néhány hét alatt felszabadult Nógrád is. Bethlen seregei előtt meghódolt a nógrádi és gyarmati vár is. Az utóbbi kapitányát a vár őrsége megkötötte, mert nem akart behódolni. A behódolás hírére a megye nagy része Bethlen oldalára állt. A megye reformátusai nagy segítséget kaptak a katolikusokkal szemben, s erre igen nagy szükség volt Nógrádban. Ugyanis annyira kiéleződött a vallási harc, hogy pl. a katolikus egyházbá visszatérő Batta Péter több protestáns templomot foglaltatott le. A kétkulacos Szécsényi György, aki nemrég még Bethlen hadait vezette a gyarmati vár ellen, 1621 tavaszán felajánlotta nagyobb vagyon ellenében szolgálatait II. Ferdinándnak, sőt hűségének igazolására visszafoglalta az erdélyi seregektől Fülek várát is. E híre Szécsény és Gyarmat is meghódolt II. Ferdinánd előtt, 1621 áprilisában azonban Rákóczi György vezérletével visszafoglalták Bethlen seregei Szécsényt.

Az erdélyi fejedelem seregének ereje teljében 1621-ben nem fogadta el Pálffy-nak, Kohárynak stb. nógrádi főurak békefelhívását, sőt Rimaszombat alá érkezésének hírére elmenekülő főurakat Zólyom környékén seregestül szétzúzta. Ennek hatására Gyarmat újból hűséget esküdött Bethlen Gábornak. Nógrád megye ismét bázisul szolgált az erdélyi fejedelem szabadságharcának, de az 1622-es nikolsburgi béke ismét a Habsburg-ház kezére juttatta Nógrádot.

1623-ban Bethlen Gábor másodikban tá-

madt Ferdinánd ellen. Sikertelen kísérletet tett Fülek visszafoglalására, egyébként nem volt szándékában a nógrádi várakat elfoglalni. Nyugati szövetségesei cserbenhagyták, így 1625-ben ismét megégyezsre kényszerült II. Ferdinánddal.

A harmadik függetlenségi harcra 1626-ban került sor, amikor felkérte segítségül Gusztáv svéd és IV. Keresztély dán királyt. A császári seregek vezére Wallenstein volt, aki a harcok végén nagy veszteséggel kényszerült elhagyni az országot. Bethlen fegyvertársul hívta Murteza budai basát is, aki mint szövetséges érkezett még a nyáron Nógrád alá. Bethlen Gábor azonban elhívta a törököt a vár ostromától, nehogy az a kezükbe kerüljön. Így maradt a vár a császáriak birtokában, s ezt Wallenstein csapata érdemének könyvelte el. Megtámadta a török júliusban Balassagyarmatot is, ahonnan azonban a véres ütközetből 17-én menekülnie kellett. A nyár végén Bethlen is megindult seregével Erdélyből Nógrád felé. A Habsburgok elleni harcában felvonulási útvonalának egyik állomása Fülek volt. Bethlen a török csatlakozását kérte, ami Drégelypalánknál meg is történt. Bethlennek közel 30 ezres serege volt. Szeptember 30-án találkozott Drégelypalánkon egy lovon két katonával érkező Wallenstein csapata, Bethlen és a török hadereje. A hosszú felvonulást aznap egy igen rövid délelőtti csata követte. A németek csak ágyúkkal tudták magukat védeni a magyar és a török lovasokkal szemben. Az éjjelre tervezett csatát mindkét fél ellenezte. Éjnek idején Bethlen csapatai visszavonultak, mert a fejedelem nem tartotta kedvezőnek a terepet lovasai számára. Reggelre azonban a császári seregek is hült helye maradt, Wallenstein is visszavonult. Az erdélyiek Szécsényig húzódtak vissza, ahol egyesültek Mansfeld dán hadvezér seregével. Itt a lovasság számára kedvező lett volna harcra a terep, de ellenség nem volt. A császáriak nem követték Bethleneket. Az erdélyi fejedelem azonban nem maradt tétlen. A császári seregekre hatalmas csapásokat mért; kizavarta a megyéből és végig a felvidéken üldözte a határon túlra.

Bethlen seregei nem szenvedtek vereséget, de a szövetségeseit legyőzték a Habsburgok, így kénytelen volt 1626-ban megkötni a pozsonyi békét. Ennek értelmében Nógrád megye ismét a császár birtoka lett. A törökök még 1627 nyarán kísérletet tettek és Fülek ellen vonultak, de sikertelenül támadtak. A török birodalom a perzsáktól elszenvedett veresége folyamán le kellett mondjon a nyugat elleni háborúskodásról. 1627-ben Szőnyben megkötötte Ferdinánddal a békét. Ennek ellenére nem hagytak fel a végeken a csatározásokkal. Nógrád népe vesztélyben volt, a pogányok rajtaütésze-

rűen rabolták el a nőket és a fiatalokat, elvitték az állatokat és gazdaságilag kifosztották a vidéket. 1632-ben Nógrád alá vonultak, majd négy év múlva megtámadták Szécsényt is, de a füleki vár kapitánya Wesselényi Ferenc fényes győzelmet aratott felettük. 1639-ben az oszmánok ismét háborgatták Gyarmatot, bevenni ugyan nem tudták, de nagy pusztítást végeztek.

Igy ír erről szeptember 28-án a vár kapitánya: „Az elmúlt évszaka, mintegy éjfél után egy órakor tájban, az természet szerint való pogány ellenség, pesti, budai váci és esztergomi török nagy véletlenül egész városunkra az setében reánk ütött és városunkra becsapott.” Majd így folytatódik a levél: „...de az egész városunkat azonnal meggyújtották.” majd arról számolt be a várkapitány a hét magyar bányavárosnak, hogy mindent elraboltak, többen ijedtükben kútba ugrottak. A végvári vitézek sem voltak azonban tétlenek! 1640-ben pl. Fülek, Szécsény, Drégelypalánk, Gyarmat és Nógrád vízei a Bácskáiig hatolva rabokkal és gazdasági szakmánnal tértek haza. 1648-ban is megfizettek a töröknek. Most a gyarmatiak álltak bosszút.

Értesültek, hogy egy gazdag török menyasszonyt visznek Esztergomba a pogányok. A gyarmatiak kilesték és kirabolták őket. A török bosszúból, mivel szerintük Gyarmat „nem vár, hanem tolvajok barlangja” éjnek idején négyezer fővel a vár alá érkezett. Hatalmas harc fejlődött ki. A gyarmati védőknek segítségére voltak az éjjel ott elszállásolt palánki huszárok. Hősiesen harcoltak a nők is. — Forró vízzel, olajjal, fegyverrel a kezükben pusztították a pogányokat. Mintegy 400 török maradt a csataterén. Ez a győzelem volt Balassagyarmat történetének egyik legdicsebb fejezete.

A harmincéves háború utolsó szakaszának eseményei Nógrádot ismét érintették. I. Rákóczi György 1644-ben III. Ferdinándnak hadat üzent. Főhadiszállását egy időre Szécsénybe helyezte, majd áprilisban birtokba vette Gyarmatot is. 1645-ben egész Nógrád alája tartozott. Az egy évvel később kötött Linzi béke ismét a Habsburgoknak juttatta. Az országgyűlés 1655-ben ismét elrendelte a nógrádi várak megjavítását és védelmükre állandó őrséget jelölt ki. Legtöbbet Szécsény várába: 300 lovas és 200 gyalogost, a legkevésébbet a somoskői várba 20 gyalogost és 20 lovas.

1659-ben a török azonban ismét betört a megyébe, majd az elkövetkező években az egész országra, így Nógrádra is súlyos csapás zúdult. 1663-ban újból kitört a török háború. Köprili Ahmed nagyvezér 1663 nyarán 35 ezres seregével megérkezett Budára. Wesselényi Ferenc nádor felkelő hadat akart toborozni, Nógrád megyét is felszólította, hogy

szálljon hadba. A nemesség azonban nem teljesítette a kívánságot. A török rohamosan terjeszkedett. Szeptember 15-én Érsekújvár hódolt be, majd a török sereg és a vele tartó, szultán kinevezte erdélyi fejedelem, Apafi Mihály Nógrád várát vette ostrom alá, amit Nadányi Miklós szinte ellenállás nélkül adott fel. A vár elfoglalása után Drégelyt, Bujákat, Hollóköt, Szécsényt és Gyarmatot is bevette a török. Gyarmatot nem volt szándékában az ellenségnek megtartani, ezért borzalmas pusztítást végzett. olvannya, hogy a puszttá vált település 27 évig lakatlan volt. Még az 1688-as egyházi vizsgálat is alig akadt nyomára az egykori városnak.

A török egyre terjeszkedett az országban. Montecuccoli a császári seregek fővezére Szentgotthárdnál azonban az előrenyomuló ellenséget fénvesen legyőzte.

Ennek ellenére I. Lipót a győzelmet követő kilencedik napon 1664 augusztus 10-én Vasváron békét kötött IV. Mohamed szultánnal. A békefeltétel olyan volt, mintha a császári sereg lett volna a vesztes. A szegényteljes béke egyik pontja szerint a török hódoltságban maradtak az elfoglalt várak. Iev nyögtek tovább török iga alatt az 1663-ban elfoglalt nógrádi erősségek is.

A vasvári béke elkeseredést szült Nógrád megyében is. Újból igazoltnak látták, hogy a Habsburgok csak védőpajzsként kezelik az országot. A Wesselényi-féle összeesküvés miatt nagy megtorlás következett. Újabb felkeléstől tartva Nógrád-ba is újabb csapatokat vezényeltek. Ezeket a megye lakossága igen gyűlölte, hiszen erőszakoskodtak és költségeiket végsőfokon a jobbágy nyakába varrták.

A Wesselényi összeskötésben részes nemesekből, az üldözött protestánsokból, a telküket elhagyni kényszerült jobbágyvokból, a végvári vitézekből kikerülő bujdosók száma ezrekre rúgott. akik a töröktől és Apafi Mihály erdélyi fejedelemtől várták a segítséget. Köztük volt Balassi Imre gyarmati várkapitány is, akiről azonban az a hír is járta, hogy titokban azért a némettel is érintkezett. A bujdosók 1672-re annyira megerősödtek, hogy három megvett tartottak kézben és felszólították Füleket is, hogy álljon melléjük. Ifj. Koháry István várkapitány azonban elutasította e felhívást, mert a császárnak hűséges híve akart maradni. A kurucok vezére 1678-ban Thököly Imre menekült főúr lett, aki azévből elfoglalta a felvidéki bányavárosokat és gyors rajtaütésszerű támadásaival a Felvidéket is. Az erdélyi határszélről a Garamig terülő országrészt 1682-85 között a török biztatására fejedelmi címet felvett Thököly kormányozta. 1682 augusztus 22-én Thökölyvel az élen a kuruc sereg Fülek alá érkezett és négy nap múlva megindult a vár elleni támadás.

A sokszoros túlerőben levő török és kuruc csapatok 3-4 ezres védőőrségre törtek. Nógrádban még ezhez hasonló nagyszabású várharc nem volt. A körömszakadtaig harcoló védelem szeptember 3-ig a várost védte. Aznap a török felgyújtotta, így a lakosság és a védelem a várba szorult. Két hétig égett Fülek. Szeldius basa és Thököly már ágyúkkal kerítette be a várat, amikor Koháry kapitány még a császári felmentő segítségben reménykedett. Ez azonban Füleknél is elmaradt. A várkapitány látva, hogy a vár menthetetlen, ezért aláaknáztta az erőd kapuját, amely a törökök százeit temette maga alá. A nagy ütközetben már szeptember 5-én közel 4 ezer halottja volt a töröknek, közöttük Izlár aga is. Az ostrom azonban tovább folyt, s reménytelen volt a védekezés.

A várba szorult lakosság hiába kérte a vár feladását. Koháry hajthatatlan maradt. A várbeliek azonban határoztak. Szabad elvonulást kértek és kaptak is Thökölytől. A kivonuló Koháry szemére vetette Thökölynek, hogy elárulta a kereszténységet. Útját azonban nem folytathatta szabadon, vörbörtönre ítélték. Öt börtönben raboskodott, s közel három évi fogság után szabadult a sárospataki várból.

Az elfoglalt füleki várat a török és Thököly csapatai felrobbantották. Itt pusztultak el a sok-sok értékkel együtt Nógrád megye iratai, oklevelei, amit pótolni többé lehetetlen. Három napig égett a vár és 17 napos ostrom után a török Thökölyt Füleken királlyá koronázta. A címet azonban Thököly nem fogadta el. Fülek elpusztult, megszűnt katonai és politikai jelentősége. A megye közigazgatási központja Gács vára lett, a köznemesség pedig átköltözött Losoncra.

Az 1682 novemberében Bécsben kötött fegyverszünet értelmében Nógrád megye Thököly kezébe került, ő azonban nem sokáig kormányozhatta, de ez a kis idő elegendő volt, hogy a megye megnevudogdjék, megszűnt a Habsburgok rómuralma. A bujdosók visszakapták földjeiket, megszűnt a vallásüldözés, már-már úgy tűnt, hogy a sokat szenvedett ország felszabadul a német ilyvomás alól. Még a hű királpártiak, mint például a Balassiak, ha még érdekből is, de mégis Thökölyhez csatlakoztak Nógrádban. 1683-ban megindult azonban az a folyamat, amelynek során megvénk ismét a korona alá került. Kara Musztafa 1683-ban Bécs ellen vonult 30 ezres hadával. Csatlakozott hozzá Thököly is. Európa országai és XI. Ince pápa felismerték a nagy veszélyt, ezért siettek pénzzel és katonával hozzájárulni Bécs felmentéséhez. Szeptember 12-én Szobieszky János lengyel király és Lotharingiai Károly felmentő hadai sikeresen elis

üzték a törököt Bécs alól, majd október 9-én Bánkánynál fényesen legyőzték őket. Ebben az ütközetben Nógrád megyei felkelők is részt vettek a török ellen. A balassagyarmati Palóc Múzeumban őrzik annak a zászlónak foszlányait, amely alatt a felkelők bandériuma harcolt.

A lengyel hadak Szobieszky vezetésével Nógrád megyén át vonultak haza. Útközben október 10-én felszabadították az 1300 török fegyveres őrizetében lévő Szécsényt, majd Palánk és Hollókő visszafoglalása után hazatértek.

Thököly uralma azonban lejárt. A török verezege és nagyfokú török barátsága miatt a nép egyre távolodott tőle. Nógrádot ismét a császáriak szállták meg. Megkezdődtek a birtokelkobzások, könyörtelenül szedték az adót, s amikor már erre sem volt mód, a megyén átvonuló Caraffa tábornok elzáratta a megye alispánját. A megye azonban még nem szabadult fel teljesen a töröktől. 1686 augusztusában jutott csak a császár kezébe a nógrádi vár. Ekkor ugyanis a várban tárolt lőporos hordókba villám

csapott, amitől a török annyira megijedt, hogy a sértetlen épületeket is felgyújtotta, elidegenedett még a vár környékéről is. Így lett rommá az egykori délcegen álló vár. A vár visszakerülése szinte szimbolizálta a török végleges vereségét, bukását megyénkben. A megye ezután mind nagyobb részben szabadult fel és Buda 1686-os visszafoglalásával végleg megszűnt a török hódoltság.

Buda visszafoglalásáért folytatott több hónapos ostromban Nógrád megye is kivette részét. Gr. Forgách Ádám főispán saját költségén felállított csapatai élén harcolt Buda alatt, de ott volt a megye felkelt nemessége is.

Nagy volt az öröm az egész országban! Azt érezte a nemzet, hogy 1526-ban elvesztett függetlenségét Buda visszahozta. A csalódás, elkeseredés azonban rövidesen urrá lett, mert a szuverénitás helyett még a török hódoltságnál is kiméletlenebb Habsburg-megszállás következett az egész országra, melynek kezeiből Nógrád népének is bőven kijutott.

1960

TARTALOMJEGYZÉK

	oldal
Előszó	
(írta Vonsik Gyula a MSZMP Nógrád megyei Bizottsága Agitációs és Propaganda Osztályának vezetője)	3

I R O D A L O M:

Gerelyes Endre:	
<i>Szégyen (elbeszélés)</i>	5
Molnár Béla:	
<i>Versek</i>	12
Bobál Gyula:	
<i>A harmadik (elbeszélés)</i>	16
Csikász István:	
<i>Versek</i>	20
Csukly László:	
<i>Az ajtó előtt (elbeszélés)</i>	23
Avar Pál:	
<i>Az ösvény (elbeszélés)</i>	29
Szabó Károly:	
<i>Versek és műfordítások</i>	35
Csizmadia Géza:	
<i>Gemitus mortis (elbeszélés)</i>	40
Molnár Jenő:	
<i>Versek</i>	45
Molnár Jenő:	
<i>A fokos (elbeszélés)</i>	48
Vize László:	
<i>Tábla lóg a nyakában (elbeszélés)</i>	51
Habonyi Zoltán:	
<i>Vanda (elbeszélés)</i>	54
Orosz Béla:	
<i>Don Jani (Szatíra)</i>	59
R. Kövér Ferenc:	
<i>Borbély Józsi (ballada)</i>	62

K R I T I K A:

Cseh Miklós:	
<i>A megye képzőművészeinek bemutatójáról</i>	65
Csik Pál:	
<i>Gondolatok az Ébredés c. antológia paraszti tárgyú novelláiról...</i>	67
Herold László:	
<i>Szabó Lőrinc: Balassagyarmat</i>	72

T Ű L A H A T Á R O N :

Dr. Gajzágó Aladár:
Salgótarjánból a sivatag hazájába 77

H A G Y O M Á N Y :

Dr. Manga János:
Mikszáth szklabonyai öröksége 82

Habonyi Zoltán:
Vallomás Salgótarjánhoz 86

Zólyomi József:
Nógrádi pásztorok 89

Dr. Gajzágó Aladár:
Képek a XVI.—XVII. századi Nógrád megyéből 93

*

Az illusztrációk: Czinke Ferenc, Csikász Istrán, Pataki József művei